

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie a středoevropských a balkánských studií

Středoevropská studia: Polonistika

Bakalářská práce

Karolína Hladká

**Trasa paměti. Srovnání obrazu holokaustu a krakovského ghetta v
muzejních expozicích a průvodcovských trasách**

Memory Trail. Comparison of the Image of the Holocaust and the Krakow
Ghetto in Museum Exhibitions and Guided Tours

Praha 2024

Vedoucí práce: Dr. phil. Tomáš W. Pavlíček, Ph.D.

Poděkování

Na tomto místě bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce Dr. phil. Tomáši W. Pavlíčkovi, PhD. za odborné vedení práce, za podporu a trpělivost při jejím vytváření a za možnost častých osobních konzultací. Děkuji také průvodci Bartku Ziobrovi za poskytnutí obsáhlého rozhovoru, který byl velkým přínosem pro tuto práci. Mé poděkování patří také Mgr. Joanně Machowské z Jagellonské univerzity za korekturu rozhovoru a zaměstnankyni Muzea Krakowa Katarzyně Kocik za e-mailovou korespondenci. Na závěr bych chtěla vyjádřit poděkování mé rodině, bez níž bych tuto práci nemohla dokončit.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 8. května 2024

Karolína Hladká

Abstrakt v českém jazyce

Tato bakalářská práce se zabývá komparací průvodcovské trasy a tematické muzejní „Trasy paměti“, zahrnující místa spojená s holokaustem v Krakově za druhé světové války. Cílem práce je obohatit stávající „Trasu paměti“ Muzea Krakowa o novou lokalitu na základě inspirace knihou „Apteka w getcie krakowskim“ Tadeusze Pankiewicze. Všechny pobočky Muzea Krakowa jsou doplněny o inovace zvyšující atraktivitu pro návštěvníka. Autorka pracuje s konceptem míst historické paměti a analyzuje způsob jejich prezentace současným turistům. Na základě zjištění z vlastního rozhovoru s turistickým průvodcem sleduje, na kolik a jakým způsobem jsou jednotlivé historické a paměťové objekty „Trasy paměti“ zapojeny do turistických okruhů.

Klíčová slova

Turismus, místa paměti, Muzeum Krakowa, ghetto, holokaust, antisemitismus, Kazimierz, Podgórze, Tadeusz Pankiewicz

Abstract in English

This bachelor's thesis deals with the comparison of the guided tour and the thematic museum route "Memory trail", which includes places connected with the Holocaust in Krakow during the Second World War. The aim of the thesis is to enrich the existing "Memory trail" of the Museum of Krakow with a new location based on the inspiration of the book "The Krakow Ghetto Pharmacy" by Tadeusz Pankiewicz. All branches of the Museum of Krakow are supplemented with innovations increasing the attractiveness for the visitors. The author works with the concept of places of historical memory and analyses the way they are presented to contemporary tourists. Based on the findings of the author's own interview with a tourist guide, she observes to what extent and in what way the various historical and memory objects of the "Memory trail" are integrated into the tourist circuits.

Keywords

Tourism, places of memory, Muzeum Krakowa, ghetto, Holocaust, antisemitism, Kazimierz, Podgórze, Tadeusz Pankiewicz

Abstrakt w języku polskim

Niniejsza praca licencjacka dotyczy porównania zwiedzania z przewodnikiem i tematycznej trasy muzealnej "Trasa Pamięci", która obejmuje miejsca związane z Holocaustem w Krakowie podczas II wojny światowej. Celem pracy jest wzbogacenie istniejącej "Trasy Pamięci" Muzeum Krakowa o nową lokalizację opartą na inspiracji książką "Apteka w getcie krakowskim" Tadeusza Pankiewicza. Wszystkie oddziały Muzeum Krakowa zostały uzupełnione o innowacje zwiększające atrakcyjność dla zwiedzających. Autorka pracuje z koncepcją miejsc pamięci historycznej i analizuje sposób, w jaki są one prezentowane współczesnym turystom. W oparciu o wyniki własnego wywiadu z przewodnikiem turystycznym obserwuje, w jakim stopniu i w jaki sposób różne obiekty historyczne i pamięci "Trasy Pamięci" są zintegrowane z obiegami turystycznymi.

Słowa kluczowe

Turystyka, miejsca pamięci, Muzeum Krakowa, getto, Holocaust, antysemityzm, Kazimierz, Podgórze, Tadeusz Pankiewicz

Obsah

Úvod	8
Metodologie	10
1 Obraz holokaustu v Polsku	14
1.1 Obraz holokaustu v Krakově a jeho představení dnešním generacím	18
2 Průvodcovská trasa	21
2.1 Krakov a jeho hlavní turistické cíle	21
2.2 Turistické trasy s průvodcem	24
3 Trasa muzejní	29
3.1 Muzeum Krakowa	29
3.2 Trasa paměti	30
3.2.1 Pomorská ulice	34
3.2.2 Továrna Oskara Schindlera	36
3.2.3 Lékárna Pod Orlem	39
3.3 Tadeusz Pankiewicz a jeho kniha „Apteka w getcie krakowskim“	43
3.3.1 „Apteka w getcie krakowskim“	46
4 Moje trasa – inovace muzejní Trasy paměti	50
Závěr	56
Seznam literatury a pramenů	61
Literatura	61
Prameny a další zdroje	62
Seznam příloh	i
Rozhovor s průvodcem	i

Úvod

Téma bakalářské práce jsem si vybrala z důvodu mého zájmu o Krakov, jeho kulturní památky a historii. Krakov již mnoho let navštěvuji, jsem nadšeným turistou a během posledních let jsem si prohlédla mnoho památek jak turisticky exponovaných, tak i těch málo navštěvovaných. Využila jsem komentovaných prohlídek se specializovaným průvodcem, který se zaměřuje na židovskou část, ale také průvodce všeobecného, který provází po celém Krakově. Jako protipól k tomuto způsobu poznávání města volím i návštěvy muzejních expozic, kdy si dané místo prohlédnu sama. Během svých cest jsem si všimla jistého rozdílu v prezentaci historické paměti města, Židů a holokaustu.

Není samozřejmostí, že jsou tragické události holokaustu v paměti města přítomny, otázkou je, jak jsou předkládány a s čím je návštěvník konfrontován. Na muzejní trase a průvodcovské trase se pracuje s touto problematikou odlišně. V muzeu návštěvník sám objevuje nové informace a je na něm, jaké množství poznatků si odnese. Mnoho informací může způsobit, že čtenář neidentifikuje to důležité, vytrácí se napětí a nutnost zaujmout postoj. Turističtí průvodci předávají fakta ústně, živě, interaktivně, pokládají vhodně formulované otázky, a tím zvyšují zapojení turistů. Reagují na dotazy, poskytují doplňující vysvětlení a často zakomponují do výkladu osobní příběhy, dochází k vyrovnání paměti přímo v prostoru událostí.

Turisté vyhledávají turistické cíle jako zámek Wawel či hlavní náměstí Rynek Główny, zároveň ale i místa spojená s židovským obyvatelstvem a holokaustem. Tato místa připomínají tragické události druhé světové války a téma války je v dnešní době opět velmi diskutované a vyhledávané. Stejně živé je téma holokaustu, které nabývá na aktuálnosti.

Ve své bakalářské práci budu porovnávat muzejní turistickou trasu s názvem „Trasa paměti“ (Trasa pamięci), provozovanou institucí Muzeum Krakowa, s trasou, na které provází profesionální průvodce. Na základě prostudované literatury a rozhovoru s turistickým průvodcem budu charakterizovat obě trasy, všimnout si jejich podobností a rozdílů a pokusím se pojmenovat, jaké pocity v nás jako turistech mohou vyvolat. Tyto vlastnosti hrají významnou roli při výběru způsobu prohlídky památek. Vysvětlím význam názvu „Trasa paměti“ a detailně představím všechna muzea, která jsou její součástí. Na Trase paměti se setkáme výhradně s místy spojenými s holokaustem, proto v této práci v krátkosti nastíním též problematiku holokaustu v Polsku, a především v Krakově. Bude se tak jednat o práci, která zasahuje jak do oblasti historie, tak do oblasti turismu.

Povšimla jsem si, že procházíme-li ulicemi Krakova s turistickým průvodcem, umocňuje to náš prožitek více než absolvování prohlídky muzea. Představme si deštivý či mrazivý den prožitý v místech, kde žili, chodili, pracovali Židé. Ve zhoršených podmínkách si lépe dokážeme uvědomit, co zažívali v ghettu, když čekali na transport nebo celý den těžce pracovali venku. Pokud průvodce podá svůj výklad procítěně, na správném místě, může se stát, že někteří turisté tíhu okamžiku nevydrží, začnou se třást, cítit se nepříjemně a mohou se zachovat velmi nezvykle. Když jsem o historické paměti holokaustu a průvodcovské praxi vedla rozhovor, můj respondent zmínil zajímavou zkušenost, která nejlépe ilustruje sledovaný problém. Pro někoho nemusí být příjemné poslouchat o tragických událostech a snaží se s tím nějakým způsobem vyrovnat: „Často se mi například stává, že se někdo třese a jde si do obchodu koupit pivo, protože není snadné o takových věcech slyšet.“¹ V kontrastu s těmito emocemi, návštěvníkům muzea se něco takového po zhlédnutí expozice většinou nestává, nepřerušuje prohlídku z důvodu silného emocionálního vypětí.

Mým cílem je navrhnout rozšířenou turistickou Trasu paměti navazující na trasu stávající. Tato trasa by mohla obohatit nabídku, která je dnes turistům k dispozici. Do trasy doplním tábor Płaszów na základě inspirace knihou „Apteka w getcie krakowskim“² Tadeusze Pankiewicze. Současně nabídnu řešení, jak prohlídky koncipovat zajímavějším, interaktivnějším způsobem s cílem návštěvníka oslovit, dotknout se jeho citů, poučit, zapsat se do paměti. Budu pracovat s konceptem míst historické paměti a analyzovat způsob jejich prezentace současným turistům. Místa paměti nazýváme fyzická i symbolická místa, která nám připomínají historické události nebo tradiční hodnoty daného státu. Tato místa mohou zahrnovat muzea, památníky, ale také místa tragických událostí, jako jsou například koncentrační tábory. Mají za úkol interpretovat události, uchovávat je v naší paměti, poučit.³

---

¹ Polský originál: „Często mi się zdarza na przykład, że ktoś się trzesie z emocji i idzie do sklepu, żeby sobie piwo kupić, bo jest ciężko słuchać o takich rzeczach.“ Zdroj: ZIOBRO, Bartek. *Oczami przewodnika*. Rozhovor Karolíny Hladké s turistickým průvodcem, otázka číslo 20. Kraków, 22. 11. 2023. [osobní komunikace nahraná na diktafon].

² PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022.

³ NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. In: Cahiers du CEFRES. č. 10. Antologie francouzských společenských věd: Město. 2010. Online. © CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE. Dostupné z: https://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [vid. 22.4.2024].

Metodologie

Při přípravě této bakalářské práce jsem čerpala z odborné literatury zaměřené především na druhou světovou válku, moderní dějiny Polska, dějiny Krakova za druhé světové války a otázku holokaustu. Nedílnou součástí představovalo studium tištěných turistických průvodců, brožur, plánek a mapek expozic, navštívenek a vstupenek, které mi sloužily jako pramenný doklad o způsobu práce s pamětí a o tom, jak je obraz dějin předkládán turistům. Veškerý tento materiál byl v době psaní mé práce aktuální. Jedním z klíčových zdrojů informací se pro mě stala kniha „Apteka w getcie krakowskim“ od Tadeusze Pankiewicze, která je psaná formou deníku a poutavým a velmi detailním způsobem seznamuje s životem v krakovském ghettu.

Neopomenutelným zdrojem pro mě byl rozhovor, který jsem vedla 22. listopadu 2023 během svého studijního pobytu v Krakově s turistickým průvodcem Bartkem Ziobrem, členem agentury „Kraków Explorers“.⁴ Rozhovor proběhl v restauraci Targowa 2 v městské části Podgórze a byl nahráván na diktafon. Strukturu celého rozhovoru tvoří 44 vlastních otázek, pokládaných v logickém sledu, jejichž zkrácenou verzi jsem několik dní předem zaslala průvodci k nahlédnutí. Průvodce se představil a následně začal všeobecně popisovat, jak se tvoří trasy nabízené turistům, popsal genezi Trasy paměti, vytvořené Muzeem Krakowa, a odlišil ji od své trasy, která se mu osvědčila. Vyjmenoval, jaká místa zajímají turisty nejvíce, a vykreslil jejich reakce na holokaust a antisemitismus, který je diskutován v dalších otázkách. V závěru rozhovoru popsal lékárnu Pod Orłem, knihu spojenou s tímto místem a vysvětlil, jaký je cíl jeho práce jako průvodce. Součástí mé práce je doslovný přepis celého rozhovoru, který je přílohou této bakalářské práce. Postupovala jsem, jak je obvyklé při vedení rozhovoru s experty, a ve způsobu dotazování jsem uplatnila metodu orálních dějin.⁵ Metoda orální historie umožňuje zachytit a zachovat živá svědectví o minulých událostech, zkušenostech a životních příbězích prostřednictvím rozhovorů a záznamů s pamětníky. Tématem orální historie se podrobně zabývá Miroslav Vaněk, český historik a jeden z průkopníků české orální historie, v díle „Orální historie: Metodické a „technické“ postupy“.⁶ Nahrávání rozhovoru s průvodcem poskytlo informace o výkonu jeho průvodcovské profese v Krakově, jeho předchozích studiích, a především cenné a jinak nedostupné postřehy o emocionálních reakcích

---

⁴ Přepis celého rozhovoru je součástí této práce v příloze.

⁵ Podrobný popis zásad přepisů s pamětníky nalezneme zde: Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN. *Zasady transkrypcji wywiadów z rozmówcami / Pravidla pro přepis rozhovorů s narátory*. 2022. Online. © 2023. Dostupné z: <https://entanglements.ihpan.edu.pl/interview/zasady-transkrypcji-wywiadow-z-rozmowcami-pravidla-pro-prepis-rozhovoru-s-naratory/> [vid. 18.4.2024].

⁶ VANĚK, Miroslav et al. *Orální historie: Metodické a „technické“ postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

turistů a hodnocení muzejních tras. V kontextu celého rozhovoru je dobře vidět práce s místy paměti, proto jsem se rozhodla zpřístupnit jeho doslovný přepis. Narátor se zveřejněním rozhovoru vyjádřil souhlas. Jazykovou korekturu provedla rodilá mluvčí Mgr. Joanna Machowska, lektorka Ústavu polonistiky na Jagellonské univerzitě v Krakově.

Kontaktovala jsem elektronickou cestou také Muzeum Krakowa a požádala o zodpovězení otázek týkajících se Trasy paměti a Lékárny Pod Orłem. Odpovědi na otázky jsem neobdržela, ale byla zaslána omluva s vysvětlením velkého zaneprázdnění. Po opětovné urgenci muzeum poskytlo informace o táboře Płaszów.

Práce je rozdělena do čtyř hlavních kapitol a šesti podkapitol. První kapitola představuje obraz holokaustu v Polsku, historii druhé světové války, vysvětluje pojem „holokaust“ a přibližuje židovská ghetta a koncentrační tábory. Touto problematikou se nejvíce zabývá v knize „Holokaust: Nová historie“⁷ Laurence Rees, britský historik a dokumentarista, polský historik Marcelli Kosman v knize „Dějiny Polska“⁸ či Jan Marian Małecki v knize „A History of Kraków for Everyone“⁹. Polský historik Andrzej Chwalba v díle „Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945“¹⁰ podrobně popisuje každodenní život Poláků a Židů v Krakově během válečných let. Polský historik Czesław Brzoza, odborník na židovskou tematiku, jmenuje tři knihy, které dle jeho názoru jako jediné po válce vykreslují obraz holokaustu v Polsku. Jsou jimi „Apteka w getcie krakowskim“ Tadeusze Pankiewicze, „Przeżyłem, pamiętam, świadczę“ Henryka Zvi Zimmermanna a „Zagłada Żydów w Krakowie“¹¹ Aleksandra Bibersteina. Biberstein si cenil knihy Pankiewicze a autora samotného natolik, že v díle dříve zmiňovaném cituje celé pasáže Pankiewiczova memoáru. Následující podkapitola se již konkrétněji zaměřuje na obraz holokaustu v Krakově a jakým způsobem je představen dnešním návštěvníkům prostřednictvím muzeí, turistického průvodce, beletrie, filmů.

Druhá kapitola se věnuje nejznámějším turistickým cílům Krakova, důraz je kladen především na místa spojená s Židy, tedy na čtvrti Kazimierz a Podgórze. Pavel Trojan, absolvent Filozofické fakulty Univerzity Karlovy, autor několika turistických průvodců, podává v knize „Polsko: Průvodce na cesty“¹² mnoho zajímavých informací o turistických cílech v Krakově. Pro popis židovských památek byl přínosným materiálem průvodce „Jewish Cracow: A Guide to the Historical Buildings and Places of Remembrance“¹³ Eugeniusze Dudy.

---

⁷ REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017.

⁸ KOSMAN, Marcelli. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021.

⁹ MAŁECKI, Jan M. *A History of Kraków for Everyone*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008.

¹⁰ CHWALBA, Andrzej. *Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2002.

¹¹ BIBERSTEIN, Aleksander. *Zagłada Żydów w Krakowie*. 2. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001.

¹² TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020.

¹³ DUDA, Eugeniusz. *Jewish Cracow. A Guide to the Historical Buildings and Places of Remembrance*. Kraków: Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda, 2014.

Tištění průvodci vydání po roce 1989, po pádu komunismu v Polsku, se otázce holokaustu nevyhýbají a místa spojená s židovskou kulturou nabízejí jako turistické cíle.

Podkapitola, která následuje, popisuje místní turismus očima turistického průvodce, z velké části je zde využit rozhovor s průvodcem Bartkem Ziobrem. Ten přiznává, že je pro něj nejdůležitější poskytovat srozumitelné informace, a přitom zaujmout a povzbudit k dalším návštěvám památek. Zároveň se nebojí hovořit o tématech, jako byly vztahy Poláků a Židů během války a po válce. Někteří Poláci se chovali antisemitsky, udávali Židy i Poláky, kteří Židům pomáhali, a dnes to podle narátora nezpochybňují. Toto téma se objevuje v dílech „Lata czterdzieste: Początki polskiej narracji o Zagładzie“¹⁴ od Maryli Hopfinger a Tomasze Żukowského a „Zagłada Żydów krakowskich 1939-1945“¹⁵ od Anny Jodłowiec-Dziedzic, kde se autoři nebojí přiznat, že vztahy mezi Poláky a Židy nebyly vždy přátelské, ilustrují to například na donašečství, kdy Poláci za prozrazení úkrytu Židů dostávali od Němců odměny.

Kde má tato náročná a velká proměna své kořeny? Český politolog Kopeček celý tento pozvolný proces popisuje ve své práci „Židé v Polsku po roce 1945: Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovejších dějinách“. Během války se vztah Poláků k Židům projevoval různě, na jedné straně je ukryvali, chránili před smrtí, na druhé straně drancovali jejich majetek a účastnili se násilí proti nim. Po konci druhé světové války nebyl antisemitismus v polské společnosti diskutován kvůli přístupu komunistické strany. Židé se vraceli do svých domovů, které již byly zabrané Poláky, a to vyvolávalo další konflikty. Židé z poválečného Polska v hojné míře emigrovali, jelikož přišli během holokaustu o veškerý majetek a své příbuzné. Vlna antisemitských nálad v roce 1968 zapříčinila další emigrace. Na začátku 80. let v době působení Solidarity se začalo mluvit o historii Židů, Židé narození po válce začali mluvit o svém židovství a postupně se začal obnovovat život v židovské komunitě. Rok 1989 přinesl Polsku svobodu a mezi Židy a Poláky od té doby pozorujeme stále větší toleranci.¹⁶

Třetí kapitola je věnována trase muzejní s názvem „Trasa paměti“, kterou vytvořilo Muzeum Krakowa. Spadají pod ni tři pobočky, Pomorská ulice, Továrna Oskara Schindlera a Lékárna Pod Orlem, které jsou blíže charakterizovány. O muzejních expozicích nejvíce informací poskytli oficiální tištění turističtí průvodci daných poboček a webové stránky Muzea

---

¹⁴ HOPFINGER, Maryla a ŻUKOWSKI, Tomasz. *Lata czterdzieste: Początki polskiej narracji o Zagładzie*. Instytut Badań Literackich PAN, 2018.

¹⁵ JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *Zagłada Żydów krakowskich 1939-1945*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2004.

¹⁶ KOPEČEK, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945: Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovejších dějinách*. s. 332, 335, 336, 339, 340, 341. In: *Politologický časopis*. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=126229&kod=JMM681> [cit. 28.4.2024].

Krakowa.¹⁷ Pozornost je zaměřena na Tadeusze Pankiewiczze, provozovatele lékárny, a jeho knihu „Apteka w getcie krakowskim“, která byla jednou z prvních memoárů vydaných po válce a popisujících události krakovského ghetta očima přímého svědka. Informace o životě Pankiewiczze a jeho působení v lékárně a ghettu zachytila Anna Pióro, správkyňe muzea lékárny a dlouholetá pracovnice Muzea Krakowa, v biografii „Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography“¹⁸.

Poslední, čtvrtá kapitola přináší inovaci Trasy paměti, rozšiřuje ji o tábor Płaszów a uvádí menší změny, které by mohly pomoci ke zpopularizování trasy.

---

¹⁷ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/trasy-muzealne/trasa-pamieci> [vid. 7.4.2024].

¹⁸ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013.

1 Obraz holokaustu v Polsku

Během druhé světové války se Polsko stalo dějištěm tragických událostí, které měly obrovský dopad na osud země a jejích obyvatel. 1. září 1939 byla Druhá Polská republika (II Rzeczpospolita) napadena německými vojsky, Sovětský svaz vstoupil do východní části země 17. září v souladu s tajným dodatkem paktu Ribbentrop-Molotov¹⁹. Vypuknutí konfliktu přineslo Polsku německou a sovětskou okupaci, došlo k rozdělení země, což pro polskou společnost znamenalo počátek dramatických událostí.

Obyvatelstvo celého státu, Poláci i národnostní menšiny, zejména početná židovská minorita, čelilo vyhlazování, drancování zdrojů země a represím, které zasáhly všechny aspekty každodenního života. Druhá Polská republika zanikla a sanační režim, jakožto autoritativní vláda založená Piłsudským, ztratila význam. Poláci začali formovat odbojové skupiny a partyzánské jednotky, které se souhrnně nazývaly „Podzemní stát“.

Část okupovaného státu získal Sovětský svaz, kterému byla se souhlasem Němců podřízena Litva, část připadla Třetí říši.²⁰ Vojvodství západního a středního Polska byla připojena ke Třetí říši, ze zbývajících území, zejména Mazovska a Malopolska, byl vytvořen útvar, tzv. Generální gouvernement (GG)²¹. Židovské obyvatelstvo bylo akumulováno právě na toto území, kde nacistické německé úřady zavedly systém teroru. Zde se v největší míře budovala židovská ghetta, organizovaly masové popravky a zřizovaly koncentrační tábory, v nichž byla prováděna genocida. K těmto pogromům docházelo také na území zabraném Sovětským svazem.

Polský odpor vůči okupaci byl hrdinský, polská domobrana (Armia Krajowa) a partyzánské skupiny bojovaly proti nacistům i Sovětům a na různých místech pomáhaly chránit také židovské obyvatelstvo. V roce 1943 ve varšavském ghettu proběhlo povstání, kdy se Židé snažili bránit masové deportaci. „Jako odpověď na rozhodnutí nacistů o likvidaci varšavského ghetta z 19. dubna 1943 bylo zahájeno povstání. [...] Odpor povstalců byl po měsíci zlikvidován [...], zahynulo přibližně sedm tisíc osob, šest tisíc zaživa uhořelo

---

¹⁹ Sovětsko-německý pakt o neútočení a přátelství, smlouva podepsaná 23. 8. 1939 v Moskvě J. von Ribbentropem a V. M. Molotovem. Zdroj: KOSMAN, Marcelli. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021. s. 304.

²⁰ Tamtéž, s. 308.

²¹ „Po porážce Polska v září 1939 byla země rozdělena mezi nacistické Německo a Sovětský svaz. Část polských území byla přičleněna přímo k Říši, ze zbytku byl vytvořen Generální gouvernement. Ten se skládal z Krakovského, Varšavského, Radomského a Lublinského distriktu, ke kterým byl po napadení SSSR připojen Distrikt Halič. Na okupovaných územích byla po skončení vojenské správy zřízena civilní okupační správa v čele s generálním guvernérem a instalován rozsáhlý okupační aparát. Řídil ho vyšší velitel SS a policie Ost (Höherer SS- u. Polizeiführer – HSSPF) se sídlem v Krakově.“ Zdroj: MAJEWSKI, Piotr M. a VAJSKEBR, Jan. *Bezpečnostní situace v Generálním gouvernementu*. In: *Securitas Imperii*. Online. 2018. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2018/06/SI_32_s66-97.pdf [cit. 3.4.2024].

a 50 tisíc bylo odvečeno do vyhlazovacího tábora v Treblince.“²² V ghettu krakovském, v porovnání s ghetttem varšavským, k žádné organizované vzpouře nedošlo. V roce 1944 vypuklo Varšavské povstání, a i přes hrdinský odpor bylo potlačeno a město bylo těžce poškozeno. Po skončení války se Polsko dostalo pod vliv Sovětského svazu, vznikla Polská lidová republika a Polsko prošlo obdobím komunistické vlády. Až do roku 1989 se mluvilo o masovém vyvražďování Židů velmi málo, antisemitismus byl stále přítomný, vláda prezentovala historii po svém a přeživší Židé neměli kvůli prožitým traumatům zájem podávat svědectví.

Představme nyní blíže jedno z nejtemnějších období lidské historie, holokaust, známý také jako *Shoah*²³. Co holokaust vyvolalo? Odpověď nalezneme v knize „Lata czterdzieste“ Maryli Hopfinger a Tomasze Żukowského. Holokaust byl způsoben antisemitismem, který byl v Evropě v předválečných letech rozšířený a podporovaný církví. Ta hlásala, že Židé nesou vinu za ukřižování Krista.²⁴ Nicméně, nacistická ideologie šla ještě dále a založila svou diskriminaci na rasové čistotě. Nespravedlivě a nevědecky tvrdila, že rasy jsou biologicky odlišné a některé jsou kulturně nadřazené. Germánskou rasu považovala za nejvýše postavenou. Nacisté si na těchto představách zakládali a používali je k ospravedlnění svého antisemitismu.

V celé Evropě znamenal holokaust tragické období, kdy nacistické Německo a jeho spojenci systematicky pronásledovali a vyvražďovali miliony Židů a dalších etnických a konfesních menšin. Koncentrační a vyhlazovací tábory, vybudované zejména na území Polska, včetně Auschwitz-Birkenau (Osvětim – Březinka), se staly symbolem hrůz holokaustu. Nacisté svou antisemitistickou kampaň vůči Židům zesílili po nástupu Hitlera k moci v roce 1933. Omezovali jejich práva, diskriminovali je a izolovali od zbytku společnosti. Norimberské zákony z roku 1935 platily nejdříve ve Třetí říši, odkud byly rozšířeny do okupovaných zemí, včetně území dnešního Polska. Obyvatelé neárijského původu byli pronásledováni, musely být viditelně označeny židovské kavárny, obchody, dílny. Od listopadu 1939 byli všichni Židé v GG povinni na svém oblečení nosit Davidovu hvězdu.²⁵ Židé nesměli vlastnit auto, rádio, navštěvovat synagogu.²⁶ Další restrikce obsahovaly zákaz stěhování, práce ve vybraných

---

²² KOSMAN, Marcelli. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021. s. 321.

²³ „Slovo holoc/kaust pochází z řeckého holokaútoma, z holós ‚celý, úplný‘ a kaío ‚spalují‘. Z řečtiny do latiny bylo přejato jako holocaustum ‚zápalná oběť‘, odtud do angličtiny, kde holocaust je naprosté zničení, masakr.“ Zdroj: Ústav pro jazyk český. Akademie věd České republiky. *Holocaust/holokaust*. Jazyková poradna. Online. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0004.html> [cit. 3.4.2024]. „[...] s vyhlazováním Židů se začalo spojovat až poměrně nedávno.“ Zdroj: REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. s. 423. Shoah, český ekvivalent šoa, původem z hebrejštiny, je synonymem pro slovo holokaust.

²⁴ HOPFINGER, Maryla a ŻUKOWSKI, Tomasz. *Lata czterdzieste: Początki polskiej narracji o Zagładzie*. Instytut Badań Literackich PAN, 2018. s. 10.

²⁵ MAŁECKI, Jan M. *A History of Kraków for Everyone*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008. s. 245.

²⁶ REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. s. 171.

zaměstnáních, návštěv určených veřejných míst nebo cestování ve veřejných dopravních prostředcích. „V tramvajích byly vytvořeny oddíly "Nur für Deutsche" (první polovina každého vozu) a několik autobusů a většina taxíků sloužily pouze Němcům."²⁷ Postupně byl Židům zkonfiskován veškerý majetek movitý i nemovitý. Chwalba vyjmenovává i další restrikce uplatňované vůči Židům. Platil pro ně zákaz práce u soudu, léčení nežidovských spoluobčanů či zákaz placení hodnotnými věcmi, jako bylo zlato či koberce. Bankovní účty byly Židům zkonfiskovány, z bytů jim byl zabaven cenný nábytek, bižuterie, ložní prádlo.²⁸

Polská židovská komunita, jedna z největších v Evropě, byla postupně deportována do ghetta, určena k nedobrovolné práci, ztrátě občanských svobod a vyhlazení. Německé okupační úřady zavedly ghetta jako formu izolace a kontroly nad židovskými komunitami a zároveň vymazaly jejich identitu a důstojnost. Židé byli nuceni přemístit se do malých bytů a žít v klaustrofobních podmínkách s dalšími cizími rodinami. Podmínky zde často neumožňovaly uspokojit základní životní potřeby. Lidé zde byli odsouzeni k hladu, nemocem a nelidskému zacházení.

Největším a nejtragičtějším příkladem ghetta bylo varšavské ghetto, zřízené v listopadu 1940. Dalšími příklady polských měst, ve kterých se nacházela ghetta a kde rovněž docházelo k odporu, jsou Łódź, Piotrków Trybunalski, Tarnów, Sosnowiec a dalších přibližně 600 míst.²⁹

Důležité pro moji práci je zmínit ghetto krakovské. V dubnu 1940 nařídil Hans Frank, generální guvernér, aby byli Židé vysídleni z Krakova, v listopadu 1939 jich bylo ve městě zaregistrováno 68 482.³⁰ Cílem měl být Krakov bez Židů. V březnu 1941 guvernér krakovského okresu Otto Wächter prohlásil, že jsou Židé nečistá rasa, a zřídil „židovskou obytnou čtvrť“³¹. Židovské ghetto bylo postaveno ve čtvrti Podgórze na pravém břehu Visly, přestože nejvíce Židů bydlelo ve čtvrti Kazimierz. Mělo to praktický a psychologický důvod, jak zmiňuje průvodce v našem rozhovoru. Podgórze bylo více průmyslové, okupanti mohli Židy kontrolovat při práci, byty zde byly malé a ve špatném stavu, přesně do takových podmínek chtěli nacisté Židy přestěhovat. Turisté jsou během komentovaných prohlídek často překvapeni, myslí si, že ghetto bylo zbudováno na Kazimierzu. Do ghetta bylo přesídleno mnoho Židů

---

²⁷ Polský originál: „W tramwajach utworzono przedziały „Nur für Deutsche“ (pierwsza połowa każdego wozu), a nieliczne autobusy i liczniejsze taksówki służyły tylko Niemcom.“ Zdroj: CHWALBA, Andrzej. *Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2002. s. 63.

²⁸ CHWALBA, Andrzej. *Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2002. s. 100.

²⁹ GRABSKI, August. *Getto Warszawskie*. Muzeum Getta Warszawskiego. Online. © 2024. Dostupné z: <https://1943.pl/historiagw/> [cit. 27.4.2024].

³⁰ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 39.

³¹ Polský originál: „żydowska dzielnica mieszkaniowa“. Zdroj: PIÓRO, Anna. *Getto krakowskie 1941-1943*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 3.

z venkovských oblastí, kteří se museli adaptovat na městský životní styl, a tento přesun pro ně představoval velký šok. Ve městě se neorientovali, neznali městské zvyklosti.

Nežidovští obyvatelé se museli z Podgórze vystěhovat a na jejich místo přibylo zhruba 16 tisíc Židů. V jednom bytě bydlelo několik rodin dohromady, vznikaly konflikty, lidé měli hlad, trpěli různými nemocemi, byli ve stálém ohrožení života a zcela přišli o kontakt s vnějším světem.³² Polské nápisy na obchodech a různých cedulích se musely přepsat do jazyka jidiš. Kolem ghetta vyrostla vysoká zeď, jejíž vzory připomínají náhrobky. Do ghetta vedly čtyři brány, hlavní brána na Rynku Podgózkim, zbylé tři brány se nacházely na Placu Zgody, v ulici B. Limanowskiego a na ulici Lwowskiej.

V roce 1942 se uskutečnily dvě masivní deportace z ghetta do vyhlazovacího tábora Bełżec. Prostory ghetta byly postupně zmenšovány, aby podmínky pro život byly ještě složitější. V prosinci 1942 došlo k rozdělení ghetta na část A, kde zůstali ubytováni ti, kteří byli schopni práce, a část B, kam byli posláni staří, postižení, děti. Tato akce byla prvním signálem blížící se likvidace ghetta. Hlavním místem vysídlení se stal Plac Zgody, kde byli shromažďováni všichni, jejichž život měl být ukončen. K úplné likvidaci, které velel Willi Haase a Amon Goeth, došlo 13. března 1943.³³ Obyvatelé části A byli převezeni do pracovního tábora Płaszów, z části B byli usmrceni přímo na místě, nebo posláni na smrt do Osvětimi.

Koncentrační a vyhlazovací tábory v Polsku, stejně jako ghetta, byly místem neuvěřitelného utrpení. Miliony lidí, včetně Židů, Romů, politických odpůrců a dalších, zde byly brutálně mučeny a systematicky vyvražďovány. Osvětim-Březinka, nacistický vyhlazovací tábor, zůstane navždy symbolem jednoho z nejhrůznějších míst druhé světové války. V březnu 1943 byla v Osvětimi-Březince zprovozněna první plynová komora z celkových čtyř. Osvětim se lišila od jiných táborů krutými lékařskými experimenty prováděnými doktorem Josefem Mengele.³⁴

Kromě Osvětimi existovaly i další nacistické vyhlazovací tábory, jmenujme například Treblinku, Sobibór, Bełżec, Chełmno či Majdanek. Připomeňme, že v Polsku se diskutuje správné označení táborů, neměly by se nazývat „polské vyhlazovací tábory“, správnou terminologií jde o „německé nacistické vyhlazovací tábory na území okupovaného Polska“.³⁵

Vzpomínka na koncentrační tábory je důležitá nejen pro národní dějiny Polska, ale i pro celý svět. Muzea a památníky uchovávají historii a slouží jako poučení a varování,

---

³² JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *Zagłada Żydów krakowskich 1939-1945*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2004. s. 9.

³³ PIÓRO, Anna. *Getto krakowskie 1941-1943*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 6.

³⁴ REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. s. 325, 359.

³⁵ ZIOBRO, Bartek. *Oczami przewodnika*. Rozhovor Karolíny Hladké s turistickým průvodcem. Kraków, 22.11.2023. [osobní komunikace nahraná na diktafon].

aby se již nic podobného neopakovalo. O holokaustu se musí mluvit stále, a tvořit tak vzdělanou společnost, která bude bojovat proti nenávisti, diskriminaci a zločinům proti lidskosti, kterých je v této době na světě plno.

1.1 Obraz holokaustu v Krakově a jeho představení dnešním generacím

Abychom hlouběji porozuměli průběhu holokaustu a jeho historickému kontextu, máme několik možností, jak toho dosáhnout. Mezi nejdostupnější patří četba knih, které se zabývají historií holokaustu. Velmi populární a zároveň nejvíce vypovídající jsou memoáry přeživších, které však mohou být zkreslené. Historické dokumenty, deníky a dopisy týkající se holokaustu poskytují jinak cenné informace o tématu. Brožury, tištění průvodci a mapy zprostředkovávají informace především turistům.

Beletrie nepodává přesná fakta, ale čtenáře může nenásilným a poutavým způsobem vtáhnout do dané problematiky. V porovnání s historickými dokumenty osloví širší publikum, jelikož často vytváří emoční propojení se čtenářem, umožňuje využít fantazii, popisuje mezilidské vztahy, obsahuje univerzální témata jako láska, přátelství, touha o přežití a představuje odpočinkový žánr, nenutí probírat se množstvím historických faktů a detailů. Z vlastní zkušenosti mohu uvést například knihu „Tatér z Osvětimi“ od Heather Morrisové či „Houslistka z Osvětimi“ od Ellie Midwoodové. Oba romány pojednávají o věznicích, kteří v táboře náhodně získali privilegovaná zaměstnání a svojí statečností zachránili mnoho životů.

Dokumentární filmy a televizní pořady přinášejí dojemné příběhy, historické informace nabízejí online zdroje, archivy a vzdělávací platformy. Filmy s tematikou holokaustu a antisemitismu mohou být zpestřením a poučením, ale většinou jsou vystavěny tak, že na pozadí skutečné historické události se rozvíjí smyšlený příběh. Příkladem je film „Chlapec v pruhovaném pyžamu“ režiséra Marka Hermana.

Zájemce o historii se zapojuje do diskuzí, online fór, navštěvuje semináře. Pokud je to možné, může se pokusit setkat se s přeživšími holokaustu a poslechnout si jejich příběhy a zkušenosti. Přeživší často navštěvují školy a univerzity a předávají své příběhy mladým generacím. Taková setkání jsou dnes již málo pravděpodobná, existují ale nahraná svědectví, jmenujme například polský projekt „Ocal historię“ (česky Zachraňte historii) Instytutu Pamięci Narodowej, který se sběrem výpovědí a jejich následnou prezentací zabývá.³⁶

---

³⁶ Jde o sbírku vzpomínek polských pamětníků nacházející se v archivu „Archiwum Pełne Pamięci“. Databáze je přístupná online. Zdroj: Archiwum Pamięci. *Ocal historię*. Instytut Pamięci Narodowej. Online. Dostupné z: <https://archiwumpamieci.pl/> [vid. 20.4.2024].

Lidé mají tendenci o prožitých traumatech nejdříve mlčet a po určité době, když se jim dostane mediální pozornosti, mají potřebu se z traumatu vymluvit. Je třeba počítat s tím, že výpovědi svědků mohou být vlivem času či vzpomínkové kultury zkreslené a musíme na ně pohlížet kriticky. Rees při psaní své knihy „Holokaust“ tento problém zmiňuje. Popisuje, jak všechny výpovědi respondentů, kteří přežili válku, mnohokrát ověřoval a porovnával s dobovými dokumenty: „Byl to zdlouhavý a pracný proces, a pokud jsme na jeho konci měli pochybnosti o pravosti výpovědi potenciálního respondenta, rozhovor jsme nikdy nenahráli.“³⁷

Abychom byli historii co nejbližší, nejlepší možností je navštívit přímo daná místa, která se s dějinnou událostí pojí. Jedná-li se o místa spojená s holokaustem, jsou to především památníky a koncentrační tábory. V Krakově na mnoha místech vznikla muzea věnovaná okupaci a holokaustu, kde najdeme artefakty a dokumenty, které nám pomohou lépe porozumět událostem. Příkladem může být soubor muzeí prezentovaný pod názvem „Trasa paměti“, kterou v této práci více přibližuji.

Tato muzea slouží jako místa pro uchování paměti, připomínání a uctívání událostí a lidí spojených s nimi. Taková místa nazýváme souhrnně „místa paměti“, která dále zahrnují koncentrační tábory, památníky, místa národního významu a jiné. Francouzský historik Nora neváhá těmto místům přiřadit tři aspekty: „Místa jsou ve trojím smyslu, materiálním, symbolickém i funkčním, kritéria se ovšem uplatňují v různé míře. [...] Všechny tři aspekty jsou vždy přítomny současně.“³⁸

Zamyslíme-li se nad otázkou, jak holokaust představuje průvodce, zajímavou odpověď najdeme v našem rozhovoru. Průvodci v Krakově nemusí být specialisty na holokaust, mnou dotazovaný průvodce vystudoval archeologii a historii se zaměřením na středověk. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že téma holokaustu dokáží tito pracovníci podat velmi erudovaně a procítěně. V rozhovoru náš průvodce přiznává, že nejmotivnějším místem je pro něj Plac Bohaterów Getta, kde byli Židé nuceni shromažďovat se před transportem do táborů. Zde svým posluchačům vypráví detailněji o holokaustu, vysídlení ghetta, doporučuje literaturu, pokud téma někoho více zajímá. Vhodným zdrojem informací podaných čtivou formou je kniha „Apteka w getcie krakowskim“ Tadeusze Pankiewicze. Průvodce zmiňuje i některá smutná historická fakta, uvádí, že z 68 tisíc Židů žijících v Krakově před válkou přežily holokaust pouhé 3 tisíce osob.

---

³⁷ REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. s. 425.

³⁸ NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. s. 56. In: *Cahiers du CEFRES*. č. 10. Antologie francouzských společenských věd: Město. 2010. Online. © CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE. Dostupné z: https://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [cit. 22.4.2024].

Jaký je podle dotazovaného průvodce přístup k holokaustu dnes? Během svých prohlídek často slychá, že někteří občané Izraele se stále bojí přijet do Polska, protože si myslí, že je to nebezpečné a stále tam přetrvává antisemitismus. Většinou čerpají z vyprávění svých příbuzných nebo jsou ovlivněni stereotypy. Moderní Polsko nenávislé projevy antisemitismu ale odsuzuje a tato země je v této oblasti místem bezpečným pro židovské návštěvníky z celého světa.

Některé projevy antisemitismu v různých formách ale v Polsku přetrvávají, jmenujme například vandalismus židovských památek, xenofobní komentáře ve veřejném prostoru, diskriminaci na pracovním trhu. Polská společnost si dlouho nechtěla přiznat svoji spoluúčast na projevech antisemitismu. V knize „*Sąsiedzi*“ Jana Tomaszego Grosse z roku 2008 je však podrobně popsán masakr Židů spáchaný polskými obyvateli roku 1941 v obci Jedwabne: „[...] polští chuligáni [...] po různém týrání a mučení všechny Židy upálili ve stodole.“³⁹ Dílo vyvolalo kontroverzi a otevřelo diskuzi o zapojení Poláků do pronásledování a zabíjení Židů a doplnilo mezeru v historii.

---

³⁹ Polský originál: „[...] polscy chuligani [...] po różnych znęcaniach i torturach, spalili wszystkich Żydów w stodole.“ Zdroj: GROSS, Jan Tomasz. *Sąsiedzi*. 3. vyd. Sejny: Pogranicze, 2008. s. 10.

2 Průvodcovská trasa

2.1 Krakov a jeho hlavní turistické cíle

Krakov, považovaný za jedno z nejstarších a nejkrásnějších měst v Polsku, zaujímá výjimečné místo v srdci polského národa. Toto starobylé královské město bylo po dobu pěti staletí také městem hlavním.⁴⁰ Druhé největší město Polska leží v údolí řeky Visly v jižní části Polska v Malopolském vojvodství.

Jako nejdůležitější turistická destinace Polska láká každoročně k návštěvě tisíce turistů z celého světa. Od roku 1978 jsou na seznamu UNESCO zapsány čtvrti Stare Miasto a Kazimierz. Krakov je centrem kultury, umění a univerzit. Památek a míst spojených s kulturou je zde nespočet. Jen kostelů ve městě najdeme přes sto a dochovaných synagog sedm. Krakov není pouze muzeem pod širým nebem, ale pulzuje energií současného života. Město, kde se setkává historie s moderním životem, je v současnosti oblíbené nejen díky množství památek, ale také díky festivalům, koncertům, sportovním událostem, nočnímu životu, množství restaurací, barů a kaváren.

Nejvíce navštěvovanými a poptávanými místy a památkami po mnoho let zůstává hlavní náměstí a královský hrad Wawel, který býval místem korunovace a nekropolí polských králů. Nyní plní úlohu muzea, představujícího návštěvníkům dějiny Polska.⁴¹ Největší středověké náměstí v Evropě se nachází právě v Krakově a nese název Rynek Główny. Bylo založeno v roce 1257. Po celou dobu své existence je hlavním místem setkávání místních i turistů a slouží jako tržnice. V centru náměstí stojí od 13. století rozsáhlá, podlouhlá budova Sukiennice, kde se od nepaměti obchoduje. Dříve se zde obchodovalo s textilem a solí, dnes si turisté mohou zakoupit především suvenýry a šperky z jantaru. První univerzita v Polsku s názvem Uniwersytet Jagielloński byla založena v roce 1364, a stala se tak po Univerzitě Karlově druhou nejstarší univerzitou ve střední Evropě.

Kazimierz byla založena jako samostatné město v roce 1335 králem Kazimírem Velikým, který snil o tom, že založí centrum, které by soutěžilo s Krakovem. Na konci 18. století bylo toto město připojeno ke Krakovu.⁴² Kazimierz byla vždy obývána z velké části židovským obyvatelstvem, po druhé světové válce se sem začali přeživší Židé vracet, během let se ale postupně odstěhovali do Izraele a jiných států.⁴³ Dodnes je přesto jedním z největších

---

⁴⁰ TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020. s. 148.

⁴¹ Zamek Królewski na Wawelu. *Královský hrad Wawel*.

⁴² TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020. s. 159.

⁴³ TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020. s. 159.

židovských kulturních center v Polsku.⁴⁴ Srdce Kazimierze tvoří ulice Szeroka, která ve skutečnosti tvoří náměstí, kde stály čtyři synagogy⁴⁵ a nacházely se zde také židovské rituální lázně „mikve“, sloužící tradičně k očištění těla. Dnes turisté na tomto místě nejčastěji navštěvují Starou synagogu a nejstarší dochovaný židovský hřbitov v Krakově s názvem Remuh.

Během druhé světové války byli Židé nedobrovolně přemístěni do krakovského ghetta v městské čtvrti Podgórze a po válce Kazimierz chátrala. Stát investoval pouze do polských národních památek. Turistům byla prezentována místa jako hrad Wawel, hlavní náměstí, katolické kostely, Královská cesta vedoucí od Barbakanu k Wawelu. Dějiny židovského města a ghetta nebyly připomínány, teprve v 80. letech se situace začala měnit, viz níže v této práci. Plánu obnovy se Kazimierz dočkala až po roce 1989 a dnes je z ní čtvrť, kde se setkává židovská kultura (Synagoga Stara, Synagoga Remuh, Synagoga Wysoka) s křesťanskou (Bazylika Božego Ciała). Spojnicí židovské a křesťanské části Kazimierz je ulice Józefa, která byla pojmenována po návštěvě rakouského císaře Josefa II.⁴⁶ U místních i turistů je populární Hala Targowa, ve které se nacházejí stánky a oblíbený bleší trh a náměstí Plac Nowy, kde si v budově s kulatým půdorysem zvané „Okraglak“ můžeme zakoupit občerstvení. Všeobecně si tato čtvrť získala srdce turistů svojí zvláštní atmosférou, která kombinuje židovskou kulturu s bohatým společenským životem, neboť zde najdeme nejen mnoho památek, ale i restaurace, kavárny, galerie či divadla.

Z rozhovoru s turistickým průvodcem vyplynulo, že turisté mají při návštěvě této čtvrti zkrácené představy. Film Stevena Spielberga „Schindlerův seznam“ z roku 1993 způsobil, že návštěvníci Krakova zde hledají místa, kde se točily známé scény, například vyhazování kufrů z balkónu či dívka schovaná s maminkou pod schody. Je třeba zdůraznit, že Kazimierz byla pouze filmovou kulisou, nikdy zde židovské ghetto neexistovalo. Musíme brát v úvahu, že hollywoodské filmy mají základ v historických událostech, ale ne vše může být vykresleno s úplnou historickou přesností. Uvedme ještě jako příklad film „Pianista“ Romana Polaňského. Častým omylem bývá, že turisté zasazují děj filmu do Krakova, neboť některé scény zde natočeny byly, ale ve skutečnosti se příběh odehrává ve Varšavě. Roman Polański, známý režisér a člověk, který sám přežil útrapy krakovského ghetta, při natáčení filmu zvolil Krakov proto, že některé lokace v Krakově lépe odpovídaly prostředí, které Polański pro film

---

⁴⁴ BATURO, Iwona a BZOWSKI, Krzysztof. *Małopolska: UNESCO World Heritage Trail*. Kraków: Małopolska Tourist Organisation, 2019. s. 9.

⁴⁵ Tamtéž, s. 9.

⁴⁶ DUDA, Eugeniusz. *Jewish Cracow. A Guide to the Historical Buildings and Places of Remembrance*. Kraków: Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda, 2014. s. 32.

potřeboval, nebo které si z dětství vybavoval. Krakov má zachovalou historickou atmosféru, která lépe odpovídala atmosféře filmu odehrávajícího se během druhé světové války. Dalším důvodem byl fakt, že ghetto ve Varšavě bylo srovnáno se zemí. Polaňského filmy fascinují diváky už kvůli tomu, že sám Polański je zajímavou osobností. Jak vyjmenovává Mazierska, nejen že přežil krakovské ghetto a druhou světovou válku, ale musel se vyrovnat s násilnou smrtí své těhotné manželky a s obviněním ze znásilnění třináctileté dívky. Všechny tyto zásadní životní momenty ovlivnily jeho filmy, které obsahují prvky násilí, sexuálního zneužívání, postavy často představují predátora a oběť.⁴⁷

Podgórze bylo roku 1784 rakouským císařem Josefem II. prohlášeno svobodným městem a teprve v roce 1915 se stalo součástí Krakova.⁴⁸ Tato čtvrť je „nejsmutnějším svědkem novodobé historie města“.⁴⁹ Během druhé světové války v březnu 1941 zde bylo zřízeno židovské ghetto, jehož centrum tvořilo náměstí Plac Zgody, dnes náměstí Plac Bohaterów Getta. V roce 2005 zde proběhla instalace moderního památníku v podobě 70 kovových židlí, které odkazují na nábytek opuštěný a povalující se na náměstí po transportech do vyhlazovacích táborů a následné likvidaci ghetta.⁵⁰ Židovské byty musely být během dvou hodin zcela vyprázdněny, a tak byl vydán rozkaz vyházet nábytek z oken.⁵¹ Na náměstí se nachází muzeum Lékárny Pod Orłem, „jež vypráví historii nezištné pomoci polského lékárníka místním Židům.“⁵² Ve vedlejší čtvrti Zabłocie najdeme známé muzeum v bývalé Továrně Oskara Schindlera. Projdeme-li se těmito místy, zjistíme, že je zde postaveno mnoho nových domů, které architektonicky nezapadají do lokality. Důvodem je, že historická zástavba je dobře udržována pouze v místech, která jsou zapsána na seznamu UNESCO.

---

⁴⁷ MAZIERSKA, Ewa. *The Autobiographical Effect in the Cinema of Roman Polański*. s. 29, 30, 34. In: *Film Criticism*. Vol. 29. No. 3. 2005. Online. Allegheny College. JSTOR, © 2005. s. 28-45. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44019179> [cit. 20.4.2024].

⁴⁸ Municipality of Krakow: City Promotion and Tourism Department. *Kraków. Three days in Krakow*. s. 14.

⁴⁹ Polská Turistická Organizace. *Polsko. Všechno, co potřebujete vědět*. Warszawa. s. 45.

⁵⁰ „70 sztuk krzesel w tym 33 krzesła wysokie - ~ 1,5 m wysokości; 37 krzesel niskich: ~ 1,2 m wysokości), które są ustawione na Placu Bohaterów Getta, zostały wykonane z brązu.“ Český překlad: „70 židlí (z toho 33 vysokých židlí - ~ 1,5 m vysoké; 37 nízkých židlí: ~ 1,2 m vysoké), které jsou rozmístěny na náměstí Plac Bohaterów Getta, byly vyrobeny z bronzu.“ Zdroj: Metalodlew. *Plac Bohaterów Getta*. 2006. Online. © 2024. Dostupné z: https://www.metalodlew.de/ogloszenia/aktualnosci/aktualnosc/plac_bohaterow_getta [cit. 1.4.2024].

⁵¹ PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 256.

⁵² TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020. s. 162.

2.2 Turistické trasy s průvodcem

Krakov nabízí mnoho zajímavých turistických tras. V průvodci s mapkou celého města s názvem „Kraków: Plan miasta. Trasy turystyczne”⁵³ vydaným Úřadem města Krakova se můžeme seznámit s několika trasami. Nejvíce exponovanou okružní trasou je „Trasa królewska“ (Královská trasa), která vede centrem Krakova, přes náměstí, ulicí Grodzka a ústí u samotného zámku Wawel. Takzvaná „Trasa uniwersytecka“ (Univerzitní trasa) se věnuje historii a budovám Jagellonské univerzity, druhé nejstarší univerzity ve střední Evropě. Další okružní „Trasa historii Podgórze“ (Historická trasa Podgórze) začíná v městské části Podgórze, vede přes známý Plac Bohaterów Getta, kolem lékárny Pod Orłem, až na terén bývalého koncentračního tábora Płaszów. Židovské tematice je také věnována „Trasa zabytków żydowskich“ (Trasa židovského dědictví), která nám představuje nejdůležitější židovské stavby.

Ve městě existuje více organizací, které připravují a realizují okružní trasy. Dle mé vlastní zkušenosti mohu doporučit exkurzi po městě zprostředkovanou organizací „Kraków Explorers“⁵⁴. Tato malá krakovská společnost, skupina šesti mladých nadšenců do historie, byla založena v roce 2018⁵⁵ s cílem sdílet lásku ke Krakovu a jeho kulturnímu dědictví. Průvodci pořádají exkurze po celém městě, ať už klasickou formou průvodcovství, nebo typem „free guided tours“, kdy jsou prohlídky bezplatné. Objednáme-li si prohlídku v určité části města, ať už v židovské čtvrti, na Starém Městě a Wawelu, nebo netypickou běžeckou prohlídku podél Visly, která kombinuje jak získání informací o památkách, tak i ranní rozcvičku, zaplatíme až po prohlídce podle toho, zda se nám líbila, nebo ne. Placené, zato neobvyklé trasy nás dovedou například na krakovské fotbalové stadiony, do typických polských restaurací, můžeme zažít ochutnávku piva, vodky. Nedílnou součástí nabídky jsou i jednodenní zájezdy do koncentračního tábora Oświęcim, solného dolu Wieliczka či do vzdálenějšího horského střediska Zakopane.

Jedním ze členů „Kraków Explorers“ je Bartek Ziobro, v této práci již výše zmiňovaný, který v rozhovoru prozradil, proč se stal průvodcem. Bartek Ziobro pochází z Krakova, vystudoval archeologii a historii, ale vědě se věnoval pouze chvíli. Bádání na poli archeologie po roce zanechal a stal se průvodcem. Své rozhodnutí obhajuje tím, že z oblasti vědy přešel do jiné sféry, která je více výdělečná.

---

⁵³ Urząd Miasta Krakowa. *Kraków: Plan miasta. Trasy turystyczne*.

⁵⁴ *Kraków Explorers*. Online. 2023. Dostupné z: <https://krakowexplorers.com/> [cit. 1.4.2024].

⁵⁵ Z osobního rozhovoru průvodce Bartka Ziobra a Karolíny Hladké, autorky této práce.

Průvodci nemusí mít vystudovanou historii, skládají ale průvodcovské zkoušky a během své kariéry se stále vzdělávají, neboť práce průvodce je pevně spjata s historií. Informace čerpají z různých zdrojů a svým klientům také dokáží vhodnou literaturu doporučit. Vyčerpávající informace podává monografie „Kraków, czas okupacji 1939-1945“ vydaná MK, méně náročnou knihou pro čtenáře je „Apteka w getcie krakowskim“ Tadeusze Pankiewicze. Kdo se chce dozvědět o Krakově v době okupace nenáročnou, moderní formou, může zhlédnout naučná videa na kanále Youtube „Okupowana Polska“. Průvodce Ziobro se často setkává s otázkou, proč byli lidé zabíjeni, mučeni. Doporučuje přečíst knihu „The Lucifer Effect“ od autora Philipa Zimbarda z roku 2007, abychom porozuměli, proč se tak lidé chovají. Americký psycholog zde zkoumá faktory a situace, které mohou slušného člověka změnit v krutého jedince. Nacismus jako kolektivní zlo pracoval na podobném principu, měnil chování jednotlivců k horšímu.

Porovnáme-li prohlídku města s průvodcem a prohlídku muzejních expozic, trasa s průvodcem se jeví jako živější. Průvodce rozvíjí témata, odpovídá na případné dotazy a přidává vlastní zážitky. Provádí skupinu či jednotlivce po městě, zastavuje se na jednotlivých stanovištích a podává informace o daných místech, vysvětluje jejich historii a význam, předává informace o gastronomii, tradicích a kultuře, dává doporučení ohledně dalších zajímavých míst. Umožňuje poznávat město z různých perspektiv. Turista má možnost navázat s průvodcem kontakt, získat odpovědi na své otázky a prohlídku si více užít. Tato interaktivita umožňuje lidem lépe porozumět historickým událostem, osudům lidí a důležitým momentům minulosti. Během prohlídek by měl průvodce vytvářet příjemnou atmosféru a přispět k pozitivnímu zážitku návštěvníků.

Obsáhlou odpověď jsem získala od průvodce Ziobra v rozhovoru na otázku, jaká je struktura jeho průvodcovské trasy. Staví svoje trasy chronologicky, a jelikož je vystudovaným historikem, zdá se mu tato chronologie logická. Začíná tím, že své klienty seznamuje s historií Židů, proč se usídlili v Krakově, pokračuje vysvětlováním holokaustu a antisemitismu. Na Rynku Głównym pokračuje ve svém vyprávění o historii Židů, neboť mnoho lidí neví, že první židovská čtvrť byla založena v okolí ulice Św. Anny, dříve ulice Židovská. V roce 1494 Jan Albrecht⁵⁶ přesunul židovskou čtvrť do Kazimierze. Během prohlídky navazuje kontakt s turisty, ptá se na slavné Poláky židovského původu, zmiňuje režiséra Romana Polaňského, jehož rodiče pocházeli z Krakova. Polański se narodil v Paříži, ale vyrůstal v Krakově a s rodiči byl vysídlen do ghetta, odkud se mu v roce 1943 díky otcově pomoci podařilo utéct. Průvodce

---

⁵⁶ Jan Albrecht (Olbracht) byl polský král, vládnoucí v letech 1492-1501. Zdroj: KOSMAN, Marcelli. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021. s. 88.

klade vhodné otázky, polemizuje, zda by dnešní člověk Židům v oné chvíli pomohl, nebo ne, a sleduje reakce svých klientů. Ti pocházejí z celého světa, a proto mají různý stupeň znalostí o polských dějinách. Je také třeba rozlišit klienty se vzděláním v oboru historie a ty, kteří o dané problematice neví nic.

Průvodce několikrát v rozhovoru zmínil, že klade velký důraz na to, aby výklad nebyl nudný a probíhal v takzvaných „sinusoidách“. Příkladem může být humorná historka o Heleně Rubinstein, která se stala úspěšnou v oblasti kosmetiky. Pointa příběhu spočívá v tom, že průvodce srovnává vzdálenost útěku do Austrálie s nevhledností Helenina nastávajícího, kterého si nechtěla vzít za manžela. Tato odlehčená část výkladu je náhle přetrnuta a změněna na vážný výklad o vyhlazení Židů. Reakce turistů na toto smutné téma jsou různé, někdo pláče, třese se, je zamyšlený, netečný, nebo se stydí, je rozladěný, frustrovaný, stáhne se do sebe. Na druhou stranu lze také vypožorovat údiv nad novými informacemi, radost z poznání, vděčnost, že nás průvodce provedl zajímavými místy.

Při rozhovoru s průvodcem mě zajímalo, zda se dá vypožorovat určitý vzorec chování u různých národností. Odpověď pro mě byla překvapivá, nezáleží na národnosti, reakce turistů závisí na tom, jak byli vychováni, a ne kde. Po určité době opět průvodce odlehčí atmosféru a seznamuje s typickými polskými bary, restauracemi. Trasu zakončuje ve čtvrti Podgórze na Placu Bohaterów Getta, kde podrobněji popisuje vznik a likvidaci ghetta, deportace do koncentračních táborů a upozorní na lékárnu Pod Orłem. Náměstí je, jak uvádí narátor, nejemotivnější zastávkou na celé trase.

Vzhledem k tomu, že zahraničních turistů je nepoměrně více než turistů domácích, Bartek Ziobro provází v anglickém jazyce, což je výhodné i po finanční stránce. V Krakově je turismus podřizován především cizincům, vítán je ale každý. Jmenujme například muzeum Lékárna Pod Orłem, kde tvoří cizinci 96 až 98 procent všech návštěvníků.⁵⁷

Jaký je přístup místních Poláků k turistickým průvodcům v Krakově? Z rozhovoru jasně vyplývá, že většina Poláků průvodce nechce, protože si myslí, že svoji zemi znají a historii své země vysvětlovat nepotřebují. Pro našeho průvodce je tento přístup nepochopitelný, nerozumí mu, z profesního hlediska je mu to líto. S tímto názorem souhlasím, sleduji tento trend i v České republice, především v Praze. Turisté z cizích zemí dávají přednost službám turistických průvodců před ostatními formami poznávání památek, čeští turisté většinou komentované prohlídky nevyhledávají.

---

⁵⁷ GRYTA, Jan et al. *The Eagle Pharmacy. History and Memory: A collection of essays accompanying the permanent exhibition Tadeusz Pankiewicz's Pharmacy in the Kraków Ghetto*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 220.

Co z rozhovoru vyplynulo o polské reflexi vlastních dějin za druhé světové války? Narátor je přesvědčen, že Poláci vědí, že ne každý byl v odboji nebo chránil Židy, existovalo mnoho zrádců, kteří prozrazovali úkryty Židů, kradli jejich majetek nebo je i zabíjeli. Tuto skutečnost Poláci nezpochybňují, vědí, že v každém národu jsou lidé dobří a špatní. Mnoho lidí po válce nepřiznalo své činy. Jodłowiec-Dziedzic popisuje, jaké odměny dostávali Poláci za donašečství: „Poláci udávali německým úřadům své krajany ukrývající Židy. Němci je odměňovali několika litry vodky, kartony cigaret, několika kilogramy soli, cukru, někdy i penězi (500-1000 zlotých).“⁵⁸ Hopfinger a Żukowski vysvětlují, že za pomoc Židům hrozila smrt nejen od nacistů, ale i rodilých Poláků, kteří Židy mnohdy udávali a vydírali. Na druhou stranu existovali samozřejmě lidé, kteří Židům pomáhali. „Pomáhal jim malý počet Poláků, z nichž někteří jednali jménem "Żegoty" zřízené oddělením Polského podzemního státu.“⁵⁹

Úspěch průvodce záleží na mnoha dalších faktorech. Může jím být způsob mluvy, hra se silou hlasu, emoce přednesu. Bartek Ziobro z vlastní zkušenosti uvádí, že dobře vytvořená trasa nesmí nudit ani turistu, ani jeho samotného. Historická fakta pouze nastiňuje, historii podává na pozadí příběhů, chce, aby turistu téma zaujalo a největší odměnou pro něj je, když se klienti z celého světa budou o problematiku zajímat i dále.

Turistickým průvodcům se občas stane, že se setkají s přeživšími holokaustu či s jejich příbuznými, a tato setkání je mohou velmi obohatit. Průvodce k tomu dodává, že je třeba pečlivě zvážit, zda nejsou příběhy vymyšlené. Příběh, který se skutečně stal, popisuje narátor v našem rozhovoru. Turista z Izraele hledal dům svého otce, který žil v Krakově a musel po vypuknutí války uprchnout. Hodní sousedé mu pomohli a syn se po mnoha letech rozhodl někoho z těchto sousedů najít.⁶⁰ Bartku Ziobrovi a jeho kolegům se podařilo dohledat jednu příbuznou a pro všechny strany bylo toto setkání velmi emotivní. Průvodce dodává, že se tato setkání ale v jeho zaměstnání nestávají příliš často.

Trasa dotazovaného průvodce je časově omezena na dvě a půl hodiny, což představuje optimální dobu pro soustředěné vnímání, a její délka činí přibližně šest kilometrů. Turisty na trase může překvapit počasí, hlad, žízeň, bolesti nohou, a s tím musí zkušený průvodce

---

⁵⁸ Polský originál: „Polacy donosili do władz niemieckich na swych rodaków ukrywających Żydów. Niemcy nagradzali ich kilkoma litrami wódki, kartonami papierosów, kilkogramem soli, cukru, nieraz pieniędzmi (500-1000 zlotych).“ Zdroj: JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *Zagłada Żydów krakowskich 1939-1945*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2004. s. 19.

⁵⁹ Polský originál: „Pomogli im nieliczni Polacy, z których pewna część działała z ramienia „Żegoty“ powołanej przez department Polskiego Państwa Podziemnego.“ Zdroj: HOPFINGER, Maryla a ŻUKOWSKI, Tomasz. *Lata czterdzieste: Początki polskiej narracji o Zagładzie*. Instytut Badań Literackich PAN, 2018. s. 14.

⁶⁰ Mnoho Židů utíkalo před vypuknutím války do Palestiny, USA, Spojeného království. Zdroj: REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. s. 155.

počítat. Turista je o obtížnosti trasy dopředu informován při rezervaci, měl by tedy přijít vhodně oblečen. Ziobro zdůrazňuje, že provádí za každého počasí.

Na muzejní trase je návštěvník uchráněn rozmarům počasí uvnitř budovy, někdy je k dispozici i odpočinková zóna se sezením. Expozice si návštěvník může prohlížet vlastním tempem, nemusí se přizpůsobovat tempu chůze průvodce. Introvertní návštěvník ocení možnost prohlížet si vystavené exponáty samostatně, aniž by se musel zapojovat do interakce s průvodcem. Pro někoho může být absence průvodce nevýhodou, své otázky může adresovat pouze kustodům či jiným zaměstnancům muzea.

Další možnost, kterou může turista k poznávání města zvolit, je elektrické vozítko s názvem „Melex“. Pro osoby méně pohyblivé a starší je tento pohodlný způsob přepravy mezi památkami vhodnou volbou. Nevýhodou je fakt, že turista získává informace z nahrávky a nemá přímý kontakt s průvodcem, řidič často neovládá dostatečně anglický jazyk pro případné zodpovězení dotazů.

3 Trasa muzejní

Muzeum je paměťová instituce, která provádí sbírkotvornou činnost a za určitým účelem a posláním vystavuje ve stálých či dočasných expozicích přírodniny, historické předměty a exponáty, které návštěvníci samostatně objevují. Informace jsou prezentovány prostřednictvím různých médií a technologií, jmenujme výstavní panely, interaktivní displeje, filmové či zvukové prezentace. Muzeum může poskytovat také průvodce nebo audioprůvodce, kteří poskytují další informace a doplňují návštěvu muzea.

Muzejní trasou se obecně nazývá jakákoliv cesta, který návštěvníky vede skrz různé části muzea nebo expozice s cílem vzdělávat. V Krakově pojem „muzejní trasa“ získává ještě jiný rozměr, Muzeum Krakowa vytvořilo několik speciálních cest, které nás provádí skrze různá tematicky spojená muzea či historické památky se statusem muzea. Tyto trasy mohou být tematické, zaměřené na určité období, události či umělecké směry, nebo geografické, vedoucí návštěvníky k významným místům v určité lokalitě. Často jsou muzejní trasy navrženy tak, aby je návštěvníci procházeli v předem stanoveném pořadí.

3.1 Muzeum Krakowa

Muzeum Krakowa, dále jen MK, které existuje již více než 120 let, si klade za cíl dokumentovat, popisovat a vyprávět příběh Krakova. „Iniciativa vytvořit muzeum shromažďující městské památky se objevila v 60. letech 19. století. Sbíрку začal shromažďovat Archiv historických záznamů města Krakova, založený městskou radou 2. června 1887, a iniciativu na vytvoření muzea podpořil Spolek milovníků krakovské historie a památek, založený v roce 1897.“⁶¹ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa⁶² bylo založeno v roce 1899, ale nepracovalo jako samostatná instituce, bylo součástí archivu „Archiwum Aktów Dawnych“. Sbířka byla umístěna v jedné místnosti domu na ulici Sienna 16 a nebyla přístupná veřejnosti. Teprve v roce 1936 uspořádalo muzeum pro veřejnost výstavu obrázků starého Krakova

---

⁶¹ Polský originál: „Inicjatywa utworzenia muzeum gromadzącego miejskie pamiątki pojawiła się w latach 60. XIX w. Powołane przez Radę Miasta 2 czerwca 1887 r. Archiwum Aktów Dawnych Miasta Krakowa rozpoczęło gromadzenie zbiorów, a powstałe w 1897 r. Towarzystwo Miłośników Historii i Zabytków Krakowa poparło inicjatywę tworzenia muzeum.“ Zdroj: Muzeum Krakowa. *Historia*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/historia> [cit. 30.3.2024].

⁶² V březnu 2019 byl název změněn na Muzeum Krakowa (MK) na základě ankety, ve které si obyvatelé Krakova název odhlasovali. Název Muzeum Historyczne Miasta Krakowa je i nadále používán při úředním styku. Zdroj: Kraków.pl. Biuletyn informacji publicznej. *Muzeum Krakowa to nowa nazwa MHK*. Online. 25.2.2019. Dostupné z: https://www.krakow.pl/aktualnosci/226038,33,komunikat,muzeum_krakowa_to_nowa_nazwa_mhk.html [cit. 1.4.2024].

v prostorách hradu Wawel.⁶³ V roce 1937 muzeum získalo Dom Pod Krzyżem a v tomtéž roce se začaly pořádat každoroční soutěže o nejkrásnější krakovský betlém⁶⁴, které se konají dodnes. Na konci roku 1945 bylo muzeum prohlášeno za samostatnou městskou instituci. V následujících letech postupně docházelo k rozšiřování sbírek a muzeu byly předány významné památky. Hlavním sídlem muzea se v roce 1965 stala budova Pałac Krzysztofora na Rynku Głównym a nachází se zde dodnes.⁶⁵ Muzeum disponuje devatenácti pobočkami. Mezi jeho klíčové objekty patří továrna Oskara Schindlera (Fabryka Emalia Oskara Schindlera) a podzemí krakovského rynku (Rynek Podziemny). Mezi další cenné památky patří např. radniční věž, Barbakán a Stará synagoga.

Muzeum Krakowa se rozvíjí prostřednictvím strategie zahrnující výstavní, publikační a vzdělávací činnost s důrazem na uchování a šíření krakovských tradic a zvyků. Postupně modernizuje své muzejní pobočky, výstavy doplňuje o interaktivní prvky. Aktivně spolupracuje s místními komunitami, společenskými organizacemi a každoročně pořádá akce a výstavy, které propojují minulost s přítomností, oživují historii a poskytují inspiraci návštěvníkům.⁶⁶ Muzeum nabízí tematické trasy, mezi nejznámější a nejvíce propagované patří „Trasa pamięci“ (Trasa paměti), kterou v této práci podrobně popisují, mezi další zajímavé trasy patří například „Trasa obronności“ (Trasa obrany), „Trasy dla zakochanych“ (Trasy pro zamilované) či „Trasa nowohucka“ (Trasa do Nové Huti).

3.2 Trasa paměti

Jednou z muzejních tras vytvořených organizací Muzeum Krakowa (MK) je Trasa paměti, polsky Trasa pamięci. Skládá se ze tří objektů spojených příběhy o holocaustu za druhé světové války v Krakově a době, která následovala. Jedná se o Pomorskou ulici, Továrnu Oskara Schindlera a Lékárnu Pod Orłem. Charakteristické pro Trasu paměti je, že se jedná o trasu výhradně muzejní, její expozice jsou umístěny uvnitř budov a návštěvník si prohlíží vystavené exponáty, informační panely apod. Ostatní tematické trasy MK jsou buď zcela venkovní, nebo kombinují procházky po konkrétních bodech s muzejní prohlídkou.

---

⁶³ Muzeum Krakowa. *Historia*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/historia> [cit. 30.3.2024].

⁶⁴ V polštině „szopki krakowskie“.

⁶⁵ Muzeum Krakowa. *Historia*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/historia> [cit. 30.3.2024].

⁶⁶ Muzeum Krakowa. *O muzeum*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/o-muzeum> [cit. 1.4.2024].

Můžeme si položit otázku, z jakého důvodu zvolilo MK právě název „Trasa paměti“. Trasa připomíná trasu turistickou, kdy postupně navštívíme všechna místa, která spolu souvisí. Úkolem takového projektu je podat příběh komplexně. Jde i o dobrý marketingový tah, navštíví-li turista jednu pobočku, ihned při zakoupení vstupenky se setká se spojením „Trasa paměti“ a je inspirován k návštěvě dalších dvou míst. Upozorňuje, že naším úkolem je uchovávat paměť na oběti, vzdávat jim úctu a připomínat dalším generacím, že na zvěrstva druhé světové války nesmíme nikdy zapomenout a nesmí se již nikdy opakovat.

MK ve svých publikacích, průvodcích a brožurách všechna tři místa často prezentuje společně jako jednu trasu. Za dobře vytvořenou reklamní brožuru považují skládací informační leták „Trasa Pamięci“⁶⁷. Turistovi se po otevření objeví celá trasa zahrnující všechna tři místa, doplněná nově o čtvrté, a to tábor Płaszów. Jednoduchý popis, informace o otevírací době a vhodně vybrané fotografie nás nalákají k návštěvě. Součástí letáku je mapka Krakova, na které jsou červenými body označena všechna čtyři místa. Lékárna a Továrna se od sebe nacházejí v docházkové vzdálenosti deseti minut, do tábora Płaszów dojdeme od těchto dvou míst za třicet minut. Nejdále od této trojice je situována Pomorská ulice, od Továrny cesta pěšky trvá přibližně hodinu. Na druhou stranu, nacházíme-li se v centru města na hlavním náměstí, nejbližším bodem pro nás bude právě ulice Pomorská, kam se dostaneme za osmnáct minut, z náměstí do Płaszowa bychom již pravděpodobně volili cestu hromadnou dopravou trvající dvacet pět minut. Pořadí návštěv muzeí lze kombinovat dle kritéria geografického či tematického. Tato problematika je více rozebrána v kapitole „Moje trasa“.

Všechny tři pobočky Trasy paměti nabízí také vzdělávací programy pro studenty základních a středních škol. MK velmi aktivně připravuje doplňkové aktivity, nezapomíná na různá výročí. Jmenujme například „Dzień Pamięci Ofiar Gestapo“ (Den vzpomínek na oběti gestapa – překlad autora) v Pomorské ulici. Městská hra s názvem „Akcja Gonic“ (Pronásledování – překlad autora), která se tematicky vztahuje k historii Krakova v letech 1939-1945, představuje pro žáky a studenty zajímavou a podnětnou formu, jak získat nové informace.⁶⁸ Na internetových stránkách MK nalezneme i archiv obětí nacistického a komunistického teroru 1939-1956⁶⁹, kde stačí zadat jméno hledané osoby. V budově lékárny Apteka Pod Orłem MK vedle prohlídky expozice nabízí mnoho vzdělávacích aktivit

---

⁶⁷ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci: Ulica Pomorska, Apteka Pod Orłem, Fabryka Emalia Oskara Schindlera, KL Płaszów*.

⁶⁸ Muzeum Krakowa. *Gra miejska „Akcja Gonic“*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/akcja-gonic> [cit. 20.3.2024].

⁶⁹ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. *Ulica Pomorska. Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939–1956*. Online. Dostupné z: <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/pl/> [cit. 20.3.2024].

a workshopů na téma druhé světové války, antisemitismu a života v ghettu, které si zde můžeme objednat. Pro tyto účely byl v jedné části domu zbudován výukový sál. Stálou nabídku tvoří naučné procházky po Krakově jak pro studenty, tak pro všechny ostatní zájemce.

MK prezentuje sérii vzdělávacích a popularizačních akcí s názvem „Obok nas“ (Kolem nás – překlad autora). Tyto akce, zahrnující procházky, přednášky, setkání, debaty, promítání filmů a propagaci knih, pořádají všechny tři pobočky Trasy paměti každý měsíc. „Obok nas“, jako motto Trasy paměti, upozorňuje na to, že v místech, kde žijeme, se nacházejí pamětní místa, v případě této trasy místa spojená s druhou světovou válkou a holokaustem. Projekt přispívá ke zviditelnění příběhů na toto téma a vzdělává veřejnost.⁷⁰

Návštěvník ve všech třech pobočkách Trasy paměti má možnost se s daným místem seznámit různými způsoby. Instrukce MK dbá na to, aby návštěvník získal dostatečné množství faktických informací, ale zároveň nebyl těmito informacemi přehlcen. Návštěvník je během celé prohlídky vtáhnut do děje. Tvůrci trasy zvolili několik metod, jak toho dosáhnout. Ihned u hlavního vstupu a v místnosti, kde se kupují lístky, je návštěvník atakován množstvím obrazového materiálu, plakátů, fotografií, knih, brožur, map, knižních průvodců, záložek do knih a vizitek. I samotná vstupenka je graficky zpracována tak, aby připomínala místo, které si právě jdeme prohlédnout. Obsahuje nejen datum, čas, cenu, čárový kód, název místa a celou adresu MK, ale také vhodnou zjednodušenou kresbu či fotografii. Již v tuto chvíli je návštěvník naladěn na prohlídku.

Během prohlídky je návštěvníkova pozornost udržována mnoha způsoby. Obrazový či psaný materiál a další vystavené objekty jsou prezentovány rozmanitě. Návštěvník je najde ve vitrínách, zavěšené na zdech, na stropě, někdy musí hledat v zásuvkách, otevřít skříň, zvednout sluchátko telefonu. Interaktivní prvky jako dotykové obrazovky a tablety, sluchátka, puštěné reproduktory, promítání na zeď či na okna celou trasu ztraktivňují. Každý návštěvník si může odnést domů kartičku vztahující se k dané výstavě, kterou si orazítkuje. Způsob orazítkování odpovídá místu, kde se právě návštěvník nachází, a připomíná, co se na jednotlivých místech budovy v minulosti dělo. Turista je zajímavým způsobem vtažen do děje, kartičku si odnese domů a může motivovat k návštěvě další zájemce.

Návštěva muzeí v nás může vyvolat různé emoce v závislosti na vztahu k tématu a obsahu výstavy. V muzeích s tematikou holokaustu je to většinou smutek při vzpomínce na tragické události, obdiv nad hrdinstvím a odvahou lidí, kteří se postavili nacistickému režimu, ale může to být i radost z profesionálně prezentované výstavy.

---

⁷⁰ Muzeum Krakowa. *Cykl „Obok nas“*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/cykl-obok-nas-2> [cit. 20.3.2024].

Tištění průvodci⁷¹, které je možno v současné době zakoupit, jsou materiály vydané v letech 2011 a 2013. Můžeme z nich vysledovat informace o otevírací době. Zajímavým bonusem, který přiláká více návštěvníků, je den, kdy je vstup zdarma. Vstup do Pomorské ulice a do Lékárny Pod Orlem je bez poplatku každou středu, do Továrny Oskara Schindlera každé pondělí. Jde o zajímavý prvek zatraktivnění, ale zdá se, že muzeum záměrně vybralo dny, kdy jsou objekty nejméně vytíženy a město není zaplněné turisty tak jako o víkendu. Pomorská ulice a Lékárna Pod Orlem mají otevřeno od středy do neděle do 17:00, zatímco Továrna Oskara Schindlera je otevřena každodenně, a to až do 18:00, výjimkou je pondělí do 14:00. Tato expozice je bez pochyby nejvytíženější a MK je si tohoto faktu vědomo, neboť ke zpopularizování přispěl film „Schindlerův seznam“ z roku 1993, zachycující příběh německého podnikatele Oskara Schindlera, který zachránil tisíce židovských životů během holokaustu tím, že je zaměstnal ve své továrně.

Grafická stránka, velikost, počet stran a jejich rozložení jsou u všech tří knížek stejné či velmi podobné. Pozorný čtenář si všimne barevného rozlišení v podobě svislého úzkého pruhu na obálce. Obálka Pomorské ulice má pruh červený, který by mohl představovat krev vyslýchaných. Obálka Továrny Oskara Schindlera dostala barvu šedou, ta může být synonymem stereotypu, práce v továrně, jiní by tuto barvu mohli vidět jako připodobnění k nádobí, které se v továrně vyrábělo. Pruh na titulní straně Lékárny Pod Orlem svítí zeleně jako symbol naděje, zdraví a pomoci.

Každý tištěný průvodce obsahuje podrobný popis jednotlivých částí expozice, fotografie daných míst, zajímavosti a fotografie doplňující téma, ve středové části plánek expozice, který je však v průvodci „Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim“ na první straně rozložitelné obálky, seznam použité literatury a na poslední straně najdeme mapku všech oddílů MK a jejich seznam. Informační a propagační materiál MK nalezneme především v samotné hlavní budově muzea ve specializovaném obchodě, dále v každé muzejní pobočce, v městském informačním centru, v hotelech, v knihkupectvích. Veškeré tituly můžeme objednat také online na webových stránkách MK, které jsou profesionálně zpracované, přehledné, intuitivní. Návštěvníka webových stránek MK⁷² zaujme jak grafické zpracování, tak i množství informací, které jsou podané srozumitelnou formou. Některé údaje však nejsou

---

⁷¹ Všichni tři průvodci, konkrétně *Ulica Pomorska*, *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim* a *Fabryka Emalia Oskara Schindlera*, jsou vydáni organizací MK (dříve Muzeum Historyczne Miasta Krakowa).

⁷² *Muzeum Krakowa*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/> [cit. 27.3.2024].

aktualizované, dozvídáme se například o předpokládaném dokončení projektů v určitých letech, které již ale dokončeny jsou.⁷³

3.2.1 Pomorská ulice

Pomorská ulice po skončení německé okupace Krakova dlouho symbolizovala nacistické zločiny, zejména ty spojené se sídlem Úřadu velitele bezpečnostní služby a bezpečnostní policie krakovského okresu Generálního gouvernementu v letech 1939-1945. Dům, ve kterém gestapo sídlilo, nese název „Dom Śląski“. Na rozdíl od dalších dvou míst „Trasy paměti“ toto muzeum není pro turisty tolik známé, neboť neexistuje žádná kniha či film, které by toto místo zpopularizovaly.

Základní kámen „Domu Śląskiego“ byl položen roku 1931, v roce 1936 byl dokončen a dán k dispozici jako ubytovna mladým studentům z německého Slezska, kteří přijížděli do Krakova studovat. Celý dům byl spravován spolkem Związek Obrony Kresów Zachodnich (ZOKZ), který v roce 1934 změnil název na Polski Związek Zachodni⁷⁴ (PZZ). V září 1939, těsně po vypuknutí druhé světové války, byla celá budova zabavena německými okupanty. Němci opustili „Dom Śląski“ v lednu 1945, v listopadu 1945 získal Polski Związek Zachodni budovu zpět. Budova byla předána k užívání studentskému spolku vysoké školy Akademia Górnicza a opět sloužila jako ubytovna studentům. Počet slezských studentů byl tentokrát výrazně menší než před válkou.

První památeční tabule připomínající německý teror a útrapy vyslýchaných a uvězněných osob byla vytvořena už v listopadu 1945 za finanční pomoci jednoho z vězňů gestapa. V 60. letech MK zrestaurovalo místnosti bývalého gestapa a v roce 1972 byla vydána první publikace „Ulica Pomorska 2“. Teprve až v listopadu 1981 se toto místo stalo jednou z poboček MK díky rozhodnutí Ministerstva kultury a umění. Roku 1989 se stala vlastníkem budovy Liga Obrony Kraju, která se postupem času vyvinula z PZZ. Muzeum Ulica Pomorska má status místa paměti národů.⁷⁵

---

⁷³ „V paláci Krzysztofor, který se v roce 2009 stal kompletně majetkem muzea, probíhají již několik let intenzivní restaurátorské a konzervační práce. Dokončení prací je naplánováno na rok 2020 a jejich vyvrcholením bude otevření nové stálé expozice o historii a kultuře Krakova.“ Polský originál: „Od kilku lat trwają intensywne prace remontowo-konserwatorskie w Pałacu Krzysztofor, który w roku 2009 w całości przeszedł w posiadanie Muzeum. Zakończenie tych prac planowane jest na rok 2020, a ich ukoronowaniem będzie otwarcie nowej wystawy stałej o historii i kulturze Krakowa.“ Zdroj: Muzeum Krakowa. *Historia*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/historia> [cit. 30.3.2024].

⁷⁴ PZZ byla polská společenská organizace podporující zájmy polských obyvatel žijících v polsko-německém příhraničí, vystupující proti německým snahám o změnu hranic. Zdroj: Encyklopedia PWN. *Polski Związek Zachodni*. Online. © 1997-2024 WN PWN SA. Dostupné z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polski-Zwiazek-Zachodni;3959870.html> [cit. 28.3.2024].

⁷⁵ JEŹOWSKI, Grzegorz. *Ulica Pomorska*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2011. s. 4-11.

Nová výstava "Krakowianie wobec terroru 1939-1945-1956" má za cíl osvětlit události a dopady německé okupace a stalinizmu v Krakově. Návštěvníci zde mají možnost navázat kontakt s historií, která je stále živá a měla by se dochovat pro další generace.⁷⁶ Expozice se nachází v běžném bytovém domě v přízemí a suterénu. Překvapí nás fotografie na panelu umístěné ihned ve vjezdu do dvora budovy. Umístění je vybráno vhodně, návštěvníka fotografie zaujmou a do muzea mohou přilákat i náhodné kolemjdoucí. U hlavního vchodu jsou do dvou kovových desek vyryty nápisy, které později najdeme v celách, kde je do stěn vyryli vězňi. Expozice začíná již u pokladny a seznamuje nás s úlohou budovy Slezského domu (Dom Śląski) v Pomorské ulici číslo 2 pomocí fotografií a panelů s popisky. Slezský dům byl v září 1939 obsazen německou okupační vládou a v jeho prostorách se usadila bezpečnostní policie, bezpečnostní služby a tajná státní policie neboli gestapo.

V následující, hlavní místnosti výstava mapuje období od roku 1939 do roku 1956, to znamená období fašismu a poté komunismu. Pro obě období je charakteristický totalitní režim a pronásledování obětí. Expozice je vystavena chronologicky, návštěvníkovi pomáhá časová osa namalovaná na podlaze. Nejprve se seznámíme s vedoucími představiteli gestapa, s vykonáváním poprav a každodenním životem v letech 1939 až 1945, kde k autenticitě napomáhá imitace popravčí zdi a provazy k oběšení, visící ze stropu. Nejreálněji působí část simulující místnost, kde probíhaly výslechy gestapa. Na dřevěném pracovním stole si můžeme vzít kartičku a na památku si ji orazítkovat. Nejsilnější dojem vyvolává pohled do vitríny, ve které je vystaven oblek vězenkyně z koncentračního tábora Ravensbrück. Kolem obleku jsou na zdi upevněny fotografie lidí z různých koncentračních táborů. Dále si můžeme prohlédnout dopisy z táborů či dochované oblečení lidí popravených Němci během poslední masové exekuce v lednu 1945 v krakovské čtvrti Dąbie. Nečekaně nás překvapí v polovině expozice možnost zakoupení vystavených knih a brožur s tematikou druhé světové války. Následuje archiv plný pořadačů obsahující dokumenty a fotografie pronásledovaných osob, panely s informacemi o práci odboje, o volbách konaných v roce 1947, kdy přišla k moci komunistická vláda a můžeme si vyzkoušet postavit se k dřevěnému zábradlí, u kterého stáli vyslychaní při soudním procesu 1947. Zde si opět můžeme orazítkovat kartičku a poslechnout audionahrávky s informacemi o tajné službě. Velmi autenticky působí dveře cely, kde tajná policie zadržovala osoby. Na posledním informačním panelu se dozvíme o amnestii udělené vězňům v roce 1956 se zdůrazněním, že komunistický režim ale trval v Polsku do roku 1989.

---

⁷⁶ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/trasy-muzealne/trasa-pamieci> [cit. 7.4.2024].

Vyjdeme ze dveří a expozice pokračuje v suterénu, kde najdeme vězeňské cely, ve kterých zadržovali, vyslýchali a mučili vojáky podzemního hnutí za nezávislost a členy protikomunistických organizací. V letech 1945 až 1956 se v těchto místech za komunistického režimu vyskytovaly popravčí místnosti Státní bezpečnosti. V některých celách můžeme projít pouze prostředkem místnosti po skleněném chodníčku, abychom neponičili autentické nápisy na zdech, které zde zanechali vězni v letech 1943 až 1945. Nápisy byly napsány buď křídou, tužkou, nebo dokonce vydrápané, dohromady jich je kolem 600.⁷⁷ Většinou se jedná o vzkazy svým nejbližším, o rozloučení, modlitby, volání o pomoc, prosby o osvobozující smrt. Na návštěvníka zapůsobí nejen tyto nápisy plné bolesti, ale i skutečnost, že zdi a podlahy, oprýskané, špinavé a plné plísně, připomínají skutečná válečná léta. Čtou si ale návštěvníci všechny nápisy na zdech? Nenahlédnou jen dovnitř místnosti? Emoce vystupující z těchto zdí zasáhnou ještě intenzivněji, je-li místo komentováno průvodcem. Průvodce si v tomto muzeu objednat můžeme, jak se ale dozvíme na webových stránkách MK⁷⁸, tato služba je oproti prohlídce bez průvodce výrazně dražší.

3.2.2 Továrna Oskara Schindlera

Továrna Oskara Schindlera se nachází ve čtvrti Podgórze, v postindustriální části Zabłocie. Je symbolem záchrany a humanitárního jednání v obtížných situacích. Německý podnikatel Oskar Schindler, majitel německé továrny na smaltované nádobí, zaměstnával ve své továrně krakovské Židy. V roce 1943 zřídil v Lipové ulici pobočku tábora Płaszów, kde byli ubytováni vězni pracující v Schindlerově továrně a několika dalších blízkých továrnách. Díky podmínkám, které Schindler v Lipové ulici vytvořil, přežilo pobyt v táboře asi tisíc lidí.⁷⁹ Po válce udržoval styky s přeživšími Židy, kteří ho zvali do Izraele a díky nimž se na něj nezapomnělo.⁸⁰ V roce 1963 se stal držitelem titulu „Spravedlivý mezi národy“⁸¹, který mu byl udělen izraelským institutem Yad Vashem. Schindler zemřel v roce 1974 v Německu. V roce 1982 australský spisovatel Thomas Keneally vydal biografický román „Schindler's Ark“, kde vedle smyšlených dialogů popisuje skutečný příběh Oskara Schindlera. Toto dílo a samotný

---

⁷⁷ JEŻOWSKI, Grzegorz. *Ulica Pomorska*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2011. s. 11.

⁷⁸ Muzeum Krakowa. *Bilety: Ulica Pomorska*. Online. © 2024. Dostupné z: <https://bilety.mhk.pl/rezerwacja/wydarzenie.html?id=4> [vid. 20.4.2024].

⁷⁹ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/trasy-muzealne/trasa-pamieci> [cit. 7.4.2024].

⁸⁰ MARSZAŁEK, Anna a BEDNAREK, Monika. *Fabryka Emalia Oskara Schindlera*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 8.

⁸¹ „Sprawiedliwy wśród Narodów Świata“, česky „Spravedlivý mezi národy“ je titul udělovaný Státem Izrael za pomoc Židům pronásledovaným nacistickým Německem během druhé světové války.

příběh Schindlera se staly světoznámými po zfilmování díla americkým režisérem Stevenem Spielbergem v roce 1993.

Byl Oskar Schindler pouze postavou kladnou? Čím se zabýval, než přišel do Krakova? Urbankowski vidí Schindlera jako postavu velmi kontroverzní, popisuje ho jako „Hitlerova agenta“ a jako člověka, který byl v Československu na dvacet let odsouzen za špionáž. Vstup Němců do země ho před trestem zachránil. Autor nezapomíná zmínit ani známý seznam Židů pracujících v továrně. Podle čeho Schindler zaměstnance vybíral? Urbankowski podotýká, že zaměstnanci nebyli vybíráni pouze podle profese, ale roli hrály také finance a bohatí Židé byli za velký obnos peněz na seznam zapisování místo chudých.⁸² Zmiňuje také fakt, že Schindler nebyl pouze zachráncem, ale hlavně tvrdým podnikatelem, v jehož továrně v Brněnci se vyskytovala poměrně vysoká úmrtnost zaměstnanců. Dokládá to na slovech české autorky Jitky Gruntové, která ve své knize „Oskar Schindler. Legenda a fakta“ píše: „[...] úmrtnost v Schindlerově táboře byla někdy vyšší než v podobných táborech v Libavé a Poříčí.“⁸³

Vzniku Schindlerovy továrny v roce 1937 předcházela První malopolská továrna na smaltované zboží a pocínované plechy „Rekord“, založená třemi Židy. V červnu 1939 podnik zkrachoval a v září do Krakova vstoupily německé jednotky. Jak uvádí knižní průvodce „Fabryka Emalia Oskara Schindlera“, je pravděpodobné, že někdy v tu dobu do Krakova dorazil i Oskar Schindler, Němec ze Sudet a člen NSDAP. Schindler v listopadu 1939 převzal vedení zkrachovalé továrny. Pronajal si tovární budovy, zakoupil hotové výrobky i součástky a s pomocí peněz bývalých židovských majitelů započal výrobu. Majitelem firmy, nyní pojmenované jako Německá továrna na smaltované zboží, se stal Schindler až v roce 1942. Nejdříve převažovali mezi pracovníky Poláci, postupem času se zvyšoval počet Židů, kteří byli vybráni úřadem práce v krakovském ghettě v letech 1941 až 1943. Poláci pracovali v administrativě a Židé dostali těžkou práci u pecí nebo u kádí s kyselinou sírovou. V Krakově existovalo více německých továren, ve kterých pracovali Židé, jako například Továrna na výrobu konfekce Juliusze Madritsche na náměstí Rynek Podgórski, dílny Zentrale

---

⁸² URBANKOWSKI, Bohdan. *Co chcę nam powiedzieć umarli*. 2007. s. 242. In: *Niepodległość i Pamięć*. č. 26. Muzeum Historii Polski. s. 231-248. Online. Dostupné z: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248.pdf) [cit. 20.4.2024].

⁸³ Polský originál: „[...] śmiertelność w schindlerowskim obozie bywała czasami wyższa, niż w podobnych obozach w Libawie i w Porici.“ Zdroj: GRUNTOVÁ, Jitka. *Oskar Schindler. Legenda a fakta*. Lukáš a syn (Barrister & Principal), 1997. cit. In: URBANKOWSKI, Bohdan. *Co chcę nam powiedzieć umarli*. s. 242. In: *Niepodległość i Pamięć*. č. 26. Muzeum Historii Polski, 2007. s. 231-248. Online. Dostupné z: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248.pdf) [cit. 20.4.2024].

für Handwerkslieferungen na ulici Krakusa známé pod názvem „Optima“, Továrna na kabely v Płaszově či Cihelna Bonarka.⁸⁴

Schindler si prozíravě pronajal další pozemek na Zabłociu, který spadal pod Továrnu smaltovaného zboží a zároveň tvořil dílčí část tábora Płaszów. V lednu 1944 se přeměnil pracovní tábor Płaszów na tábor koncentrační, a i v přilehlé části na Zabłociu se podmínky zhoršily. V létě téhož roku Němci začali všechny tábory v Generálním gouvernementu likvidovat. Schindler evakuoval část továrny i s dělníky do Brněnce na Moravě, kde se nacházela další pobočka tábora Gross-Rosen, ve které Židé pracovali až do vysvobození Rudou armádou v květnu 1945, čímž jim Schindler zachránil život. Dva roky po skončení války byla budova továrny na Zabłociu znárodněna, v roce 2005 se stala majetkem Krakova a o dva roky později byla budova rozdělena na dvě části. V první části, kde dříve sídlila administrativa, byl zrealizován v roce 2010 projekt MK a výstava „KraKów – czas okupacji 1939-1945“, a v druhé části, kde se nacházely tovární haly, je od roku 2011 umístěno muzeum moderního umění (Muzeum Sztuki Współczesnej).⁸⁵

Vydáme se na trasu a pokusíme se detailněji popsat její strukturu. Návštěvníka může zmást, že celé muzeum nese název Továrna Oskara Schindlera, zjistíme však, že výstava se jmenuje „KraKów – czas okupacji 1939-1945“ a podrobně se tímto obdobím zabývá. Samotnému Oskaru Schindlerovi je věnováno málo prostoru. Jak potvrzuje průvodce v našem rozhovoru, většina turistů je ovlivněna filmem „Schindlerův seznam“ a očekává, že se celá expozice výhradně věnuje Oskaru Schindlerovi a historii továrny. Turisté jsou především uvedeni v omyl názvem muzea, název výstavy je podle mě výstižnější a přesněji vystihuje obsah výstavy.

Na zdi budovy se nachází deska se základními údaji o továrně, Oskaru Schindlerovi a citát, který příběh Schindlera vystihuje. Ve vstupní hale jsou zabudovány do oken fotografie Židů zachráněných Schindlerem, které tvoří vitráž. Tyto fotografie jsou viditelné i zvenku a zaujmou každého kolemjdoucího. Myslím, že se jedná o velmi zdařilý počín, jak upoutat a přilákat možného návštěvníka a architekt výstavy sází na to, že první dojem je nejdůležitější.

Postupujeme do prvního patra, kde jsou na všech stěnách i na stropě fotografie, obrázky, kresby a nápisy. U takovéto expozice je důležité správné nasvícení, které je zde dobře vyřešeno. Je vidět snaha, že důraz je kladen na to, aby vše vypadalo dobově, návštěvník je přenesen do válečných let. Trasa je zaplněna jak vojenskými předměty, zájemce může obdivovat tank a zbraně, tak i předměty každodenní potřeby, třeba dopisní schránka, kočárek, umývatko. Stěny

---

⁸⁴ BIBERSTEIN, Aleksander. *Zagłada Żydów w Krakowie*. 2. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001. s. 62.

⁸⁵ MARSZAŁEK, Anna a BEDNAREK, Monika. *Fabryka Emalia Oskara Schindlera*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 3-7.

zdobí plakáty, nařízení, oznámení, vyhlášky, které se v té době vyvěšovaly v němčině a polštině. Často se setkáváme s vyobrazením hákového kříže, zaujme především keramická podlaha s dlaždicemi s tímto motivem. Jedné z prostor dominuje krakovská tramvaj s figurínou řidiče v reálné velikosti a informací o zákazu vstupu Židů. Na jiném místě se na chvíli ocitneme ve vězení nebo si prohlédneme naaranžovanou hromadu cenných předmětů, které Němci zabavili Židům při drancování jejich obydlí. Zde si můžeme vzít na památku kartičku a orazítkovat.

V druhém patře projdeme kolem imitace zdi, která obíhala krakovské ghetto, a dojdeme k vitríně, za kterou je naaranžováno několik postav vyrobených z bílého materiálu, tvořících skupinu lidí žijících na malém prostoru v malém bytě v ghettu. Bílá barva ve mně navozuje pocit smutku, tragédie, na druhé straně nevinnost těchto lidí. Zdá se, že tyto postavy vystupují jako duchové zavražděných obyvatel Krakova.

Postupujeme do dalších dvou místností, jimiž jsou sekretariát a kancelář Oskara Schindlera. Teprve nyní jsme konfrontováni s předměty, které se váží k Schindlerovi a jeho továrně. Dochovalo se několik málo originálních kousků vybavení, obě místnosti jsou na svém původním místě. Stěny zdobí fotografie zaměstnanců, výrobky továrny jsou zasazeny do průsvitné vitríny tvořící zeď po celé jedné straně místnosti a ve válci postaveném uprostřed místnosti jsou napsána jména všech Židů, které Schindler zachránil. Plně vybavený psací stůl vypadá přesně tak, jako by ho Schindler před chvílí opustil. Čtení informačních tabulí můžeme na chvíli vyměnit za poslech informací z telefonního sluchátka.

Po prohlídce těchto dvou místností cesta vede kulisami náměstí do úzké uličky, kde nás panely informují o likvidaci ghetta v roce 1943, a docházíme do kulaté místnosti představující tábor Płaszów. Prohlídku končíme v místnosti připomínající rotundu, kde jsou na zdech vyhotoveny zápisy o lidech, kteří za války pomáhali druhým, i když sami mohli přijít o život. Tato místnost je shrnutím výstavy o okupovaném Krakově.

3.2.3 Lékárna Pod Orłem

Třetím bodem na Trase paměti je Lékárna Pod Orłem s expozicí „Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim“, věnovanou problematice vyhlazování krakovských Židů. Nachází se v místě bývalého ghetta, které Němci zřídili v březnu 1941 v městské části Podgórze. Muzeum sídlí v bývalé lékárně Pod Orłem, kterou před válkou, během ní a krátce

po ní provozoval Tadeusz Pankiewicz. Pankiewiczova lékárna na tehdejší náměstí Zgody⁸⁶ byla jedinou lékárnou fungující na území ghetta a její majitel byl jediným Polákem, který měl právo zde trvale pobývat. Lékařna se stala místem setkávání židovských intelektuálů, vědců a umělců žijících v ghettu. Během krvavých vysídlovacích akcí na náměstí Zgody v roce 1942 vydávali zaměstnanci lékárny raněným zdarma obvazy a léky. Zákoutí lékárny sloužila jako úkryty, které zachránily mnoho Židů před deportací do vyhlazovacích táborů. Pankiewicz a jeho asistentky Irena Drożdżikowska, Aurelia Danek a Helena Krywaniuk byli prostředníky mezi Židy v ghettu a mimo něj, předávali jim informace, pašované potraviny a potřebné léky.⁸⁷

Lékárna byla založena Józefem Pankiewiczem, otcem Tadeusze Pankiewicze, v roce 1909 a od roku 1934 byla provozována samotným Tadeuszem. V roce 1941 se měl lékárník Pankiewicz z právě vznikajícího ghetta vystěhovat, podařilo se mu však přesvědčit německé úřady, že v místě je lékárny potřeba, a tak po celou dobu existence ghetta mohl pomáhat místním Židům. Po likvidaci ghetta v roce 1943 pokračovala lékařna ve své činnosti beze změn až do roku 1951, kdy byla znárodněna tak jako všechny ostatní lékárny. Pankiewicz zde pracoval do roku 1953, poté nastoupil do jiné lékárny, kde pracoval až do svého důchodu.

V 60. letech byla lékařna Pod Orłem zlikvidována a v jejích prostorách vznikl Bar Nadwiślański. Lékařna byla přesunuta na adresu Na Zjeździe 11, kde byla v provozu do r. 1990. V roce 1981 rozhodl náměstek primátora města Krakov Marian Kulig o zavření baru a společně s Tadeuszem Pankiewiczem se dohodli, že v jeho místě zřídí muzeum lékárny. To vzniklo 22. dubna 1983 u příležitosti „Měsíce národní paměti“ (Miesiąc Pamięci Narodowej) a 40. výročí povstání ve varšavském ghettu. V muzeu pojmenovaném jako „Muzeum Pamięci Narodowej“ byla instalována výstava „Martyrologia Żydów krakowskich 1939–1945“.⁸⁸ Autory výstavy byli Ryszard Kotarba, historik a člen Regionální komise pro vyšetřování nacistických zločinů v Krakově, a Magdalena Kunicka-Wyrzykowska, historička a členka Hlavní komise pro vyšetřování nacistických zločinů.⁸⁹

---

⁸⁶ Od roku 1948 nese toto náměstí název Plac Bohaterów Ghetta, připomínající události, které se zde odehrály ve dnech likvidace krakovského ghetta v roce 1943.

⁸⁷ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/trasy-muzealne/trasa-pamieci> [cit. 7.4.2024].

⁸⁸ HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. s. 354, 355. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

⁸⁹ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 112.

V roce 1980 vzniklo hnutí Solidarita⁹⁰ a v roce 1981 následovalo vyhlášení válečného stavu⁹¹. Nabízí se otázka, jak bylo možné založit muzeum s tematikou holokaustu v době, kdy vše řídila komunistická vláda a vznik takového muzea zcela záležel na státních orgánech. V případě muzea Lékárny Pod Orłem byla situace jiná. Spolek lidí zainteresovaný do příběhu lékárny se zasadil o to, aby v místě vzniklo muzeum.⁹² Bývalí studenti Gymnázia Tadeusze Kościuszki č. 6 v Podgórzu se v listopadu 1980 sešli a sestavili skupinu 14 členů, včetně Tadeusze Pankiewiczze, která měla za úkol pomoci zrekonstruovat místa připomínající utrpení Židů během okupace. Tato skupina, která si říkala „Towarzystwo Przyjaciół Dzielnic Podgórza“, se zasloužila o to, že bar v místě bývalé lékárny byl zavřen a celé prostory byly upraveny na muzeum. Lékárna Pod Orłem se stala pamětním místem.⁹³ Teprve tato iniciativa objekt zachránila, samotné vydání knihy Pankiewiczze by nemuselo zajistit uchování tohoto místa paměti. V 90. letech se archivní materiály staly dostupnějšími, docházelo i k výměně materiálů a informací ze zahraničí.⁹⁴

Janusz Makuch, zakladatel a ředitel Festivalu židovské kultury v Krakově⁹⁵ začal na počátku 80. let organizovat „Marsz Pamięci“ (Pochod paměti), kterého se vždy při výročí likvidace krakovského ghetta každoročně účastní Židé z celého světa. Průvod vede od Placu Bohaterów Getta na terén tábora Płaszów.⁹⁶ Průvodce Bartek Ziobro zmiňuje i další aktivitu, která připomíná oběti holokaustu v koncentračním táboře Osvětim, a to „Marsz Żywych“

---

⁹⁰ Solidarita (Solidarność) je název pro nezávislý samosprávný odborový svaz, vytvořený 17. září 1980 Mezipodnikovým stávkovým výborem v čele s Lechem Wałęsą. Cílem hnutí byl boj za práva pracujících a za demokracii. Zdroj: KOSMAN, Marcei. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021. s. 378.

⁹¹ Válečný stav byl 13. prosince 1981 vyhlášen premiérem Wojciechem Jaruzelským na popud Polské sjednocené dělnické strany, důvodem byla obava komunistické vlády o udržení své moci a potlačení vzpoury proti režimu. Během této doby bylo zadrženo či odsouzeno mnoho osob z opozice, jmenovitě např. Lech Wałęsa. Tento stav byl Státní radou odvolán 22. července 1983. Zdroj: Tamtéž, s. 383, 387.

⁹² HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewiczza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. s. 357, 358. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

⁹³ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 112.

⁹⁴ HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewiczza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. s. 360. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. ISSN 0137-3129. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

⁹⁵ Janusz Makuch založil Festival židovské kultury v Krakově v roce 1988. Festival připomíná židovskou historii a kulturu. Zdroj: *Festywal Kultury Żydowskiej*. Online. © 2015. Dostupné z: <https://www.jewishfestival.pl/pl/fkz/> [vid. 25.4.2024].

⁹⁶ HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewiczza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. s. 360. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. ISSN 0137-3129. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

(Pochod živých), konaný každoročně od roku 1988 a vedoucí po trase z Osvětimi I do Osvětimi II-Březinky.

Muzeum Lékárny Pod Orlem se stalo od roku 2003 pobočkou MK. Díky dotacím a sponzorským darům Romana Polaňského a Stevena Spielberga v roce 2004 mohla být expozice zcela rekonstruována a nová výstava dostala název „Apteka w getcie krakowskim“. V roce 2013 byla k 70. výročí likvidace krakovského ghetta slavnostně uvedena interaktivní výstava „Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim“.⁹⁷

Expozice se nachází přímo v domě, kde byla během druhé světové války lékárna provozována. Hlavní vchod a vstup do muzejních prostor se nachází na rohu budovy. Celá lékárna je vybavena nábytkem, který je přesnou replikou původního nábytku, zničeného v 60. letech. Výstavu doplňují multimediální prezentace a dokumenty týkající se historie lékárny a holokaustu v Krakově. Na zdech visí lékařské diplomy, lékárenské skříňky a poličky jsou zaplněny lahvičkami, dózami, krabičkami s nálepkami, aby věrně připomínaly medicínské zboží té doby. Na pultu leží dobové noviny a kasa, u které si návštěvník může orazítkovat kartičku firemním razítkem lékárny s citátem z knihy „Apteka w getcie krakowskim“. Interaktivní a velmi vydařený prvek tvoří zásuvky, které si návštěvník postupně otevírá a uvnitř nalézá rozličné informace. Toto ukrytí informací nám může připomínat, že v lékárně, ale i v celém ghettu probíhalo mnoho aktivit tajně. Ukrývání lidí před deportacemi či skrývání balíčků pašovaných z ghetta i do ghetta mohou být příkladem. Zájemce se dozví o životě tří Pankiewiczových spolupracovnic, přečte si výpovědi přeživších holokaustu či jejich blízkých, prohlédne si mapy. Videoukázky nás seznamují s historií lékárny, s dějinami ghetta a holocaustu krakovských Židů. Součástí ukázek je i dokumentární film „Apteka pod Orłem“ z roku 2006 režírovaný Krzysztofem Miklaszewskim, který v něm použil rozhovory s Pankiewiczem z roku 1981 a výpověď správkyně muzea lékárny Anny Pióro.⁹⁸

Postupujeme do další místnosti, která bývala pracovní a zároveň obytnou místností Pankiewiczze, jelikož ten v lékárně nejen pracoval, ale i bydlel. Lékárna byla otevřena 24 hodin denně a on jediný zajišťoval její noční chod. Zvláštností je, že v místnosti je smyčkou puštěna nahrávka o ghettu. Aby byla iluze doby dokonalá, na okna je promítán obraz prostoru na náměstí a my máme dojem, že za oknem vidíme reálné osoby a ghetto za druhé světové války. Uprostřed pokoje stojí pracovní stůl, kde obdivujeme černý dobový telefon. Zde autoři

---

⁹⁷ BEDNAREK, Monika. *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 3, 6.

⁹⁸ HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. s. 363. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

expoziční vyžili další prvek interaktivnosti. Zvedneme-li sluchátko a vytočíme číslo 1 až 6, vyslechneme si v polském či anglickém jazyce zajímavosti o spolupracovnících Pankiewicze. Pod skleněným poklopem je vystaveno první vydání knihy „Apteka w getcie krakowskim“. Napravo od stolu se nachází postel, místnost doplňuje šatní skříň a lavor na mytí.

Vracíme se zpátky do hlavní místnosti lékárny a dalšími dveřmi vstupujeme do skladu léčiv, sirupů a bylinek. Opět zde nalezneme poučení interaktivním způsobem, po zvednutí sluchátka ukrytého ve skřínce uslyšíme povídání o lékárně a ghettu. Část výstavy je věnována holokaustu, a to ve čtvrté a poslední místnosti expoziční. Zde dříve bývala umístěna laboratoř, dnes jsou zde umělecky naaranžovány fotografie uchycené na stěnách, ale i na tenkých vlascích visících ze stropu, které představují poválečnou historii míst spojených s krakovským holokaustem. K vidění jsou i laboratorní pomůcky, dle mého názoru je ale tato část výstavy nejméně propracovaná a nezapadá do celé expoziční.

3.3 Tadeusz Pankiewicz a jeho kniha „Apteka w getcie krakowskim“

K pochopení důležitosti knihy „Apteka w getcie krakowskim“ přináším stručné seznámení s tímto dílem a jeho autorem.

Tadeusz Pankiewicz, jako jediný Polák žijící uvnitř ghetta po celou dobu jeho existence, se stal svědkem událostí, které se zde odehrávaly a které jistě nikdy zažít nechtěl. Jeho lékárna se stala středobodem pomoci, naděje, útěchy a díky poloze na Placu Zgody 18 umožnila Pankiewiczovi pozorovat veškeré dění na náměstí. Pankiewicz si byl ihned po válce vědom toho, že se mnoho Židů již nikdy nevrátí domů, a chtěl, aby se na ně nezapomnělo. Pozoroval také, že Židé vracející se z táborů ve velkém opouštěli Krakov i celé Polsko.⁹⁹ Tato skutečnost pro něj byla motorem k sepsání knihy „Apteka w getcie krakowskim“ ve formě kroniky, vydané v roce 1947, v níž autor zaznamenal vše, co viděl na vlastní oči, popsal každodenní život v ghettu, momenty veselé, i ty nejtragičtější. Všechny obrazy si během pobytu v ghettu pečlivě ukládal do paměti a nikdy na ně nezapomněl. V předmluvě knihy nás ujišťuje, že jeho memoáry jsou: „[...] důvěryhodné, pravdivé, psané ještě za tepla, bezprostředně po skončení války [...]“.¹⁰⁰ Je ale možné, že vlivem potlačování traumatizujících událostí jsou některé vzpomínky zkreslené. V poválečné polské literatuře se jedná o jednu z prvních knih, ve kterých se objevuje téma holokaustu, další díla jsou představena níže.

---

⁹⁹ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 60.

¹⁰⁰ Polský originál: „wiarygodną, prawdziwą, pisaną na gorąco, bezpośrednio po zakończeniu działań wojennych, kiedy jeszcze w świeżej pamięci miałem wszystkie wydarzenia, sprawy i osoby.“ Zdroj: PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 10.

Období mezi vydáním knihy „Apteka w getcie krakowskim“ a současností se stalo klíčovým pro formování místa paměti. Zásadní bylo zachování autentičnosti lékárny, spojení s událostmi holokaustu a přeměna na památné místo, které zpřístupňuje historii širší veřejnosti. V roce 2013 Anna Pióro shrnula nejdůležitější informace o Pankiewiczovi a jeho knize v biografii „Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography“. Toto dílo se stalo jedním z hlavních zdrojů při psaní této podkapitoly.

Tadeusz Pankiewicz se narodil 21. listopadu 1908 v Samboru (dnes Ukrajina) Marii a Józefu Pankiewiczovým. Rodina se přestěhovala v roce 1909 do Podgórze a na začátku roku 1910 zde otec Józef začal provozovat lékárnu na Małym Rynku. Tadeusz ukončil střední školu Tadeusze Kościuszki v roce 1927, na fakultě farmacie Jagellonské univerzity promoval v roce 1930. Ihned po ukončení studií začal pracovat v lékárně, licenci samostatného lékárníka získal v roce 1934. Miloval umění a poznávání nových krajů, před válkou procestoval velkou část Evropy. V listopadu 1939 byl zadržen při akci Zweite Sonderaktion Krakau¹⁰¹, propuštěn byl po měsíci z vězení Montelupich. Tadeusz Pankiewicz začal pracovat v lékárně Pod Orłem, kterou stále ještě vlastnil jeho otec, a Tadeusz zde působil jako manažer. V roce 1942 se oženil s Helenou Kaim, jeho celoživotní láskou však byla spolupracovnice Irena Drożdżikowska, která je dokonce pochována v rodinné hrobce Pankiewiczových.¹⁰²

Jak již víme, 3. března 1941 bylo v Podgórze zbudováno židovské ghetto, v jehož středu na Placu Zgody byla situována jediná lékárna provozovaná Polákem, lékárna Pod Orłem. Položme si otázku, jak je možné, že byla nacisty povolena? Němci si uvědomovali důležitost lékárny v místě velké koncentrace lidí, kde mohla kdykoliv vypuknout epidemie, která by ohrozila i samotné Němce. Je též nutno podotknout, že německé úřady měly k lékárníkům kladný vztah. Lékárna získala certifikát jako „árijská lékárna s celonočním provozem“. Na podzim 1941 zaměstnal Pankiewicz Aurelii Danek, která v lékárně pracovala do roku 1945, a Helenu Krywaniuk, sloužící do roku 1950. Irena Drożdżikowska zde byla v pracovním poměru do roku 1951.¹⁰³

Lidé si chodili do lékárny nejen pro léky, ale hledali zde pomoc, někdy i úkryt. Každou noc se u Pankiewiczze scházeli židovští intelektuálové, mezi nimi vědci, umělci, lékaři, právníci či spisovatelé, a diskutovali až do rána.¹⁰⁴ Návštěvníci žádající o pomoc mohli v případě

---

¹⁰¹ 6. 11. 1939 nacisté zadrželi místní intelektuály, středoškolské učitele, soudce, studenty, aby zabránili případným demonstracím během státního svátku 11. 11., kdy Polsko slaví Den nezávislosti. Zdroj: PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 37.

¹⁰² Tamtéž, s. 14-39.

¹⁰³ Tamtéž, s. 39-43.

¹⁰⁴ JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *The Pharmacy in the Cracow Ghetto*. Cracow: The Historical Museum of the City of Cracow, 2004. s. 7.

potřeby utéct zadními dveřmi, a tak se zachránit. Pankiewicz poskytoval léky, zdravotnický materiál, jídlo a jinou pomoc všem potřebným zadarmo. Lékárnou procházela nelegální korespondence, Pankiewicz a jeho spolupracovnice přes bránu ghetta přenášeli dopisy do árijské části města a odpovědi přinášeli zase zpět. Stali se prostředníky mezi Židy a Poláky. Před deportacemi nechávali Židé v lékárně své cennosti a žádali Pankiewiczze o jejich úschovu u lidí, které považovali za přátele či důvěryhodné. Pankiewicz později vzpomínal, že bohužel ne všichni, u kterých byly předměty ukryty, je po válce vrátili zpět.¹⁰⁵ Je možné, že se někteří lidé mohli obávat prozrazení takového nečestného jednání a možná se i s obavami v knize hledali.

Mnoho lidí jistě zajímalo, zda se Pankiewicz bál o svůj život. Ve své knize popisuje, že Němci, kteří do lékárny chodili, se k němu i k jeho zaměstnancům chovali slušně a strach o svůj život neměl. Přesto i on se ocitl v nebezpečí, jednou byl nečekaně zapsán na seznam nepohodlných lidí, které gestapo posílalo na výslechy do Pomorské, a jednou na seznam deportovaných. V obou případech byl na poslední chvíli zachráněn.¹⁰⁶ Po likvidaci ghetta byla lékárna otevřena jen pár hodin denně a navštěvovali ji Židé, kteří v ghettu zůstali, a Poláci, kteří získali v Podgórzu byty po Židech. Po válce se Pankiewicz zúčastnil mnoha procesů, během kterých podával svědectví o činech nacistů během války, díky tomu mu bylo dovoleno cestovat, vyjíždět na zahraniční cesty, později pořádat setkání s Židy, kteří odešli do různých koutů světa.¹⁰⁷ Tadeusz Pankiewicz zůstal věrný práci lékárníka až do svého důchodu, kam odešel v roce 1974. Po krátkou dobu pracoval ještě v lékárně Pod Orłem a následně na jiných adresách. V roce 1967 byla lékárna Pod Orłem přeměněna na Bar Nadwiślański.

Jak již bylo zmíněno výše, 22. dubna 1983 bylo v místě zaniklého baru za osobní účasti Tadeusze Pankiewiczze slavnostně otevřeno muzeum Lékárny Pod Orłem. V tom samém roce se Pankiewicz dočkal ještě jedné významné události. Komise zřízená při památníku Yad Vashem v Jeruzalémě mu udělila ocenění „Spravedlivý mezi národy“.¹⁰⁸ Pankiewicz zemřel 5. listopadu 1993 a byl pochován na hřbitově Rakowickim.

---

¹⁰⁵ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 45-49.

¹⁰⁶ PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 148.

¹⁰⁷ PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 53-63.

¹⁰⁸ Tamtéž, 114.

3.3.1 „Apteka w getcie krakowskim“

Citát Tadeusze Pankiewicze napsaný na obalu knihy „Apteka w getcie krakowskim“ v jedné větě výstižně shrnuje obsah celého díla. Jako jediný Polák po celou dobu existence ghetta pracoval a žil mezi jeho obyvateli a byl svědkem hrůz holokaustu. Jeho tři spolupracovnice byly v lékárně zaměstnány také po celou dobu trvání ghetta, ale po pracovní době odcházely domů ven z ghetta. V anglickém a polském vydání tento citát zní mírně odlišně. Polské znění¹⁰⁹ je obsáhlejší, ghetto zde autor pojmenovává dobově správně, a to jako „dzielnica żydowska“¹¹⁰, anglická verze¹¹¹ začíná podnadpisem „Testimony to the Holocaust“, a i přesto, že se v citátu vůbec pojem ghetto neobjevuje, je anglická varianta údernější.

Zajímavým faktem zůstává, že v prvním vydání knihy z roku 1947 nejsou udána jména spolupracovnic, ani žádného Poláka. Po válce antisemitismus přetrvával, lidé nechtěli přiznat kontakty s Židy jak během války, tak i po ní a Pankiewicz své kolegyně a přátele Poláky nechtěl vystavovat případným nepříjemnostem z toho vyplývajícím.¹¹² Jména do knihy dodal Pankiewicz až ve druhém vydání v roce 1982, kdy se pomalu začínaly ve společnosti, a hlavně mezi mladými, objevovat diskuze na téma holokaustu. Toto vydání vyšlo k příležitosti otevření muzea v jeho bývalé lékárně, viz výše. Ve třetím vydání z roku 1995 se objevují i biografické údaje o spolupracovnicích.¹¹³

Knih, jejíž jednotlivé části jsou sepsány chronologicky, se skládá z předmluvy, šesti kapitol a doslovu Czesława Brzozy, polského historika a profesora Jagellonské univerzity v Krakově. Jako odborník na židovskou tematiku zde přibližuje historii vzniku krakovského ghetta a uvádí, že vedle knihy Tadeusze Pankiewicze na dané téma existují už jen dvě publikace, a to „Zagłada Żydów krakowskich“ Aleksandra Bibersteina z roku 2001 a „Przeżyłem, pamiętam, świadczę“ od Henryka Zvi Zimmermanna z roku 1997. Dodává, že kniha „Apteka w getcie krakowskim“ byla napsána bezprostředně dva roky po válce, proto obsahuje nejméně zkrácené informace a vzpomínky.¹¹⁴

---

¹⁰⁹ Polské znění: „Byłem jedynym Polakiem, który bez przerwy, przez cały czas istnienia „dzielnicy żydowskiej“ i jej likwidacji, pracował i żył między jej mieszkańcami.“ Zdroj: PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022.

¹¹⁰ Jak zmiňuje Tadeusz Pankiewicz ve své knize „Apteka w getcie krakowskim“, v době existence ghetta nebylo možno používat výraz „ghetto“, ale „židovská čtvrť“, a slovo „vysídlení“ se nahradilo slovem „přesídlení“. Zdroj: PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 88.

¹¹¹ Anglické znění: „I was the only Pole to live and work among them there, from its inception to its liquidation.“ Zdroj: PANKIEWICZ, Tadeusz. *The Krakow Ghetto Pharmacy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2020.

¹¹² PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. s. 111.

¹¹³ Tamtéž, s. 62, 63.

¹¹⁴ BRZOZA, Czesław. *Posłowie*. Doslov z roku 2003. s. 280. In: PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022.

Pankiewiczova kniha nás přesvědčuje o nezbytnosti zachování lidskosti i v nejtěžších situacích. Ukazuje nám, jak důležitou roli mohou hrát jednotlivci v odporu proti krutosti a nespravedlnosti.

Na úplném začátku najdeme věnování Pankiewiczze svým spolupracovnícům, které „po celou dobu existence krakovského ghetta riskovaly své životy, aby pomohly jeho obyvatelům“.¹¹⁵ Autor se vyjadřuje popisně, věcně, své spolupracovnice ale nikde necituje. Pankiewicz popisuje vznik a likvidaci ghetta, transporty Židů do táborů, tábor Płaszów, rozdělení ghetta na části A a B, působení lékárny a její funkci v ghettu, především však podrobně a barvitě líčí veškeré děsivé scény odehrávající se na tomto místě.

Charakteristickým prvkem knihy jsou pocity, emoce, myšlenky všech lidí, které autor jmenuje. U Židů ze začátku převládala naděje, která postupně přecházela ve strach, smutek, úzkost, a nakonec vyústila v beznaděj, odevzdanost a smíření se s osudem. Myšlenky na sebevraždu se staly běžným koloritem dne. Ti, kteří se rozhodli Židům pomáhat, s nimi soucítili, zároveň ale prožívali vnitřní konflikt, neboť se vystavovali obrovskému riziku prozrazení a následnému trestu smrti. Chování Němců lze jednoznačně označit jako nadřazené, hrubé, násilné a pohrdavé vůči všemu židovskému, přesto se u některých z nich projevil náznaky lidskosti. Detailní popis a mnoho faktů, které se Pankiewicz snažil ověřovat, svědčí o tom, že autor začal psát tento memoár ihned po válce, kdy byly vzpomínky stále ještě živé.¹¹⁶ Dozvídáme se o osudech lidí a jejich životě po skončení druhé světové války, Pankiewicz vzpomíná jak přeživší Židy, tak i nacisty a soudní procesy proti nim vedené.

Na první pohled si všimneme, že je kniha zaplněna velkým množstvím jmen, Pankiewicz zmiňuje nacisty, Židy uvnitř ghetta, obyvatele mimo ghetto a po válce jména přeživších žijících v cizině. Mezi postavami najdeme zajímavá jména, zaujme například příběh dr. Rappaporta, který se snažil vyřešit matematickou úlohu, pro řeckého matematika a filozofa Pythagora nevyřešitelnou, a chtěl se o výpočet podělit se světem. Jako Žid uzavřený v ghettu nemohl sám nic udělat, proto mu Pankiewicz sjednal schůzku s profesorem z Jagellonské Univerzity, který po prostudování matematického problému uznal, že Rappaportovo řešení je doposud nejlepší. Během svého života se Rappaport slávy nedožil, zemřel při deportaci v červnu 1942, jeho metoda byla ale po válce zveřejněna.¹¹⁷

Důležitou osobou v Pankiewiczově životě byl dr. Aleksander Biberstein, ředitel nemocnice pro infekční nemoci.¹¹⁸ Jako Žid byl umístěn s rodinou v ghettu, pracoval tam jako

---

¹¹⁵ PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 5.

¹¹⁶ Tamtéž, s. 94.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 50, 51.

¹¹⁸ PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 60.

lékař a pro svou vytíženost se se svým přítelem Pankiewiczem po dobu trvání ghetta téměř neviděli. Biberstein, stejně jako Pankiewicz, válku přežil a přátelství pokračovalo nadále. Pankiewicz často Bibersteina v knize zmiňuje, stejně tak je tomu v díle „Zagłada Żydów w Krakowie“, kde Biberstein věnuje mnoho řádků Pankiewiczovi. Vyjadřuje zde obdiv nad jeho statečností, cení si ho jako člověka, který myslí především na dobro ostatních. Ve svém díle cituje celé pasáže z knihy „Apteka w getcie krakowskim“.

Do ghetta výjimečně mohli vstoupit i lidé nežidovského původu, svůj život mnohokrát nasadil dr. Ludwik Żurowski, který využil svého významného postavení mezi krakovskými lékaři a zachránil mnoho Židů. Tajně přinášel z árijské části města jídlo, cukr a tuky na posílení a s pomocí Pankiewicze distribuoval mezi Židy barvu na vlasy, pomocí které se mohli vizuálně omladit, a zvýšila se tak šance, že budou vybráni za práce schopné. V opačném případě by starším, prošedivělým osobám hrozilo, že budou poslány na smrt.¹¹⁹ Sám autor si je vědom toho, že nešlo v knize zmínit všechny osoby, jejich osudy a příběhy, které se odehrávaly přímo před jeho očima, publikace by byla téměř nekonečná.

V knize jsou popsány příběhy, kdy si nacisté krutě pohrávali s postiženými, zesměšňovali je, byli schopni zavraždit kohokoliv, nedělali rozdíly mezi muži, ženami, dětmi. Pankiewicz v jedné větě poznamenává, že Němci uměli „mistrovsky vytvořit náladu paniky, hrůzy a strachu“.¹²⁰ Neustálé kontroly, razie, mučení, kopání, bití, řev, střelba, šikanování byly na denním pořádku. Židé tak nebyli pouze terčem fyzického násilí, ale i násilí psychického. Lékárník některé scény viděl na vlastní oči, zažil na vlastní kůži, některé příběhy slyšel zprostředkovaně, většinou od lidí, kteří přicházeli k němu do lékárny. Co lidem dávalo sílu přečkat všechny útrapy, byla naděje, že přežijí. Tuto vlastnost vidí Pankiewicz jako hlavní rys charakterizující obyvatele ghetta.¹²¹

Díky izolaci v ghettu se lidé dozvídali informace zvenčí se zpožděním. V říjnu 1942 začaly ghettem kolovat první zmínky o tábore Płaszów, v listopadu bylo jasné, že je tábor budován pro ně. Po likvidaci ghetta v roce 1943 byla skutečně většina zbylých Židů převezena do hlavní části tábora Płaszów. V okolí existovalo v té době několik pracovních táborů pro Židy s názvem Julagi. V jednom z nich se nacházela námi mnohokrát zmiňovaná Továrna Oskara Schindlera.¹²²

---

¹¹⁹ Tamtéž, s. 65, 66.

¹²⁰ Polský originál: „Niemcy umieją po mistrzowsku wytworzyć nastrój paniki, grozy i strachu.“ Zdroj: Tamtéž, s. 197.

¹²¹ Tamtéž, s. 207.

¹²² PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 163, 221.

Místa zahrnutá v Trase paměti jsou v knize popsána okrajově, na pozadí příběhů. Pankiewicz se soustředí na osoby a jejich osudy, výjimku tvoří lékárna Pod Orlem, která je ústředním bodem celé knihy. Po vydání knihy začali ve zvýšené míře Pankiewiczze kontaktovat přeživší Židé, děkovali mu za jeho pomoc, psali mu své životní příběhy a zvali ho do svých nových domovů. Dá se předpokládat, že kdyby Pankiewicz toto dílo nenapsal, upadla by lékárna a jeho činy v zapomnění. MK správně vytipovalo, že bude toto místo turistickým magnetem a zařadilo ho do Trasy paměti.

4 Moje trasa – inovace muzejní Trasy paměti

Trasa paměti je příkladem vhodně sestavené a dobře vymyšlené muzejní trasy. Tvoří ji tři muzea, Továrna Oskara Schindlera, Lékárna Pod Orlem a Pomorská ulice, která se vzájemně doplňují a vyprávějí válečné příběhy. V Krakově je ale nespočet míst, která jsou svázána s druhou světovou válkou. Inspirována knihou „Apteka w getcie krakowskim“ Tadeusze Pankiewiczze jsem se rozhodla do stávající Trasy paměti přidat další důležitý bod, a tím je vyhlazovací tábor Płaszów. Vede mě k tomu vlastní poznatek, že toto místo je turisty často opomíjeno a není dostatečně propagováno. Mým cílem je rozšířit trasu o toto místo, neboť logicky doplňuje stávající tři muzea. Všechna místa mají jednoho jmenovatele, a to Krakov za okupace. Pokusím se zároveň navrhnout několik vylepšení, která by zatraktivnila stávající pobočky. Vznikla by tak trasa muzejní kombinovaná s muzeem venkovním.

Míst spojených s holokaustem, která jsou zmiňována Pankiewiczem, je více. Na pozadí smutných příběhů se dozvídáme o sirotčinci (Dom Sierot) pro židovské děti bez rodičů na ulici Krakusa nebo o nemocnici pro infekční choroby (Szpital zakaźny) na ulici Rękawka, ve které pracoval Aleksander Biberstein.¹²³ Další adresou spojenou s nešťastnými osudy Židů je místo spojené s výkonem Židovské rady (Judenratu) a německé policie, budova stojící na rohu náměstí Rynek Podgórski. Jde o místo, které je často prezentováno na fotografiích z dob krakovského ghetta, neboť zde stála jedna z hlavních vstupních bran. Ve výčtu lze pokračovat dále, bohužel dnes již většina těchto budov zmizela z mapy nebo byla zrekonstruována a slouží k účelům residenčním či kancelářským, tato místa by proto pravděpodobně nemohla být přetvořena v muzea. Vystává také otázka, zda by nově vzniklé pobočky muzea byly turisticky atraktivní a zda by expozice měly potenciál nabídnout něco nového.

Při tvorbě rozšířené a inovované turistické trasy je třeba postupovat systematicky a zohlednit několik klíčových kroků. Tvůrce musí znát nejen historické pozadí, ale musí brát v potaz také umístění zastávek a jejich návaznost. Jednotlivé body na trase spolu musí tematicky souviset, je třeba provést průzkum a identifikovat nedostatky. Vytvořené informační materiály pro návštěvníky, jako jsou mapy či brožury, již existují, je ale možno je vylepšit. Neméně důležité jsou marketingové aktivity jako reklamy a propagace na sociálních sítích a v turistických informačních centrech.

Trasa by měla být dobře strukturovaná a logicky navržená, aby umožňovala plynulý pohyb návštěvníků. Pořadí návštěvy jednotlivých míst může být u některých tras důležité, pokud na sebe tato místa bezprostředně navazují jak časově, tak tematicky. Trasu jsem osobně

---

¹²³ PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. s. 98.

prošla a daná muzea pečlivě prozkoumala. V našem případě na pořadí návštěv expozic nezáleží, lze ale vzít v potaz časovou osu a obsah expozic. Jako první bych doporučila navštívit Továrnu Oskara Schindlera, kde nás výstava „Kraków – czas okupacji 1939-1945“ uvede do problematiky okupace Krakova za druhé světové války. Jako druhá zastávka se nabízí Lékárna Pod Orłem, umístěná přímo v krakovském ghettu, které bylo zlikvidováno v roce 1943. Pracovní a vyhlazovací tábor Płaszów, který existoval v letech 1942 až 1945, může být třetí zastávkou. Do výčtu míst, která bychom mohli do této sestavy doplnit, patří tematicky i Pomorská ulice, která nás svojí expozicí „Krakowianie wobec terroru 1939-1945-1956“ zavede až do let poválečných. Je také možné navštívit všechna místa s přihlédnutím na jejich geografickou polohu. Záleží na našem výchozím bodu, kterým je často Rynek Główny. Nejbližší je k nám Pomorská ulice, pak se přes centrum města vrátíme a pokračujeme směrem do Podgórze, kde navštívíme Lékárnu a Továrnu. Trasu ukončíme v táboře Płaszów, který je časově nejnáročnější, proto si pro něj můžeme vyhradit i jiný den.

Webové stránky MK doposud zahrnují do Trasy paměti všechny tři pobočky, které jsou uvedeny pod sebou graficky pomocí mapové ikonky špendlíku. Pozorný čtenář si však všimne, že na konci charakteristiky celé trasy se nachází i popis tábora Płaszów. Mohli bychom říci, že Płaszów je „muzeem pod širým nebem“, proto až dodnes nebyl započítáván do této muzejní trasy. MK zatím toto čtvrté místo jako součást trasy nepropaguje, zmínku jsem našla pouze v jedné brožuře „Trasa pamięci“¹²⁴, která je psána v polském jazyce, ta samá brožura v anglickém jazyce¹²⁵ ale Płaszów neobsahuje. Lze tedy předpokládat, že se určité inovace chystají, nevíme ale, zda bude tábor do Trasy paměti zahrnut oficiálně. Po opakovaném dotazu adresovaném MK, zda je v plánu zahrnutí tábora Płaszów do Trasy paměti, jsem obdržela následující odpověď, cituji: „Muzeum koncentračního tábora Płaszów není součástí Trasy paměti, ale spolupracuje s námi na základě meziinstitucionální dohody. Nejsem si vědoma žádných plánů na začlenění tohoto zařízení do Trasy paměti.“¹²⁶ Jak informuje Gazeta Krakowska, v roce 2024 mají být dokončeny renovační práce týkající se výměny informačních tabulí, košů na odpadky, laviček a zpevnění cest.¹²⁷ Podle webových stránek Muzea KL

---

¹²⁴ Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci: Ulica Pomorska, Apteka Pod Orłem, Fabryka Emalia Oskara Schindlera, KL Płaszów.*

¹²⁵ Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. *Memory Trail: Pomorska Street, The Eagle Pharmacy, Oskar Schindler's Factory.*

¹²⁶ Polský originál: „Muzeum KL Płaszów nie jest częścią muzealnej Trasy Pamięci, natomiast współpracuje z nami w ramach umowy zawartej pomiędzy instytucjami. O planach włączenia tej placówki do Trasy Pamięci nic mi nie wiadomo.“ Zdroj: KOCIK, Katarzyna. E-mailová korespondence Karolíny Hladké se zaměstnankyní MK. Online. 27.3.2024.

¹²⁷ MROWIEC, Małgorzata. *Gazeta Krakowska. Kraków. Postępują prace w Miejscu Pamięci KL Płaszów. Zaplanowano już uroczyste otwarcie terenu.* Online. Polska Press Sp. z o.o. 29.12.2023. © 2000-2024.

Płaszów má započít oprava historického domu „Szary Dom“, stojícího u vstupu na prostranství tábora, a v budoucnu v něm má být nainstalována stálá výstava o táboře.¹²⁸

Představme si nyní tábor Płaszów blíže. Tato část Krakova ještě stále není turistům tolik známá. Płaszów, německý pracovní a koncentrační tábor, fungoval od roku 1942 do roku 1945. Rozprostíral se na pomezí krakovských čtvrtí Podgórze a Wola Duchacka. Byl zbudován podle pokynů Reinharda Heydricha, který si přál, aby stál blízko železniční trati.¹²⁹ Původně byl koncipován jako tábor pracovní pro Židy z krakovského ghetta. První skupina Židů přijela do tábora při velkém vysídlení v říjnu 1942. Druhá vlna následovala v březnu 1943 po likvidaci ghetta. V tom samém roce zde byli zadržováni také Poláci, kteří se stavěli proti režimu. O rok později byl tábor přeměněn na tábor koncentrační.¹³⁰ Biberstein uvádí, že táborem prošlo více než 35 tisíc vězňů, z toho 5 tisíc Poláků.¹³¹ Průvodce Ziobro dodává, že Židé museli v roce 1944 tábor opustit, zůstala v něm pouze židovská pracovní četa, která měla za úkol celý tábor zbořit a zahladit všechny stopy. Chwalba popisuje tyto práce blíže jako: „[...] kopání hrobů, vytahování mrtvol, jejich polévání benzínem a pálení.“¹³² V lednu 1945 se ke Krakovu přiblížila Rudá armáda a z Płaszowa byli vysídleni všichni zbylí pracovníci. Pro Rudou armádu byl na místě zřízen dočasný tábor a vše, co do té doby nezbourala pracovní četa, armáda doničila.

Co uvidí návštěvník na terénu bývalého tábora dnes? Na ploše přibližně osmdesáti hektarů se rozprostírá rozsáhlé přírodní prostranství s loukami, keři, stromy a cestičkami. Z vlastní zkušenosti mohu potvrdit, že v nás místo nevyvolává žádné pocity smutku a hrůzy, cítíme se jako na procházce v opuštěném parku. Paměť na toto místo ale nevymizela, Krakované jsou si vědomi činů, ke kterým zde docházelo. Průvodce Ziobro, se kterým jsem o Płaszově diskutovala, podporuje myšlenku připojit tábor jako právoplatného čtvrtého člena Trasy paměti, a dodat mu tak na důležitosti.

V historické budově „Szary Dom“, která během existence tábora sloužila jako administrativní budova a také jako vězení, plánuje Muzeum KL Płaszów v budoucnu instalovat stálou výstavu. Moje představa o vylepšení se týká především zatraktivnění celého místa pro mládež. V přízemí budovy by mohl vzniknout prostor pro únikovou hru s názvem „Uteč z tábora!“, polsky „Ucieknij z obozu!“. V prvním patře navrhuji stálou výstavu, která poskytne

---

Dostupné z: <https://gazetakrakowska.pl/krakow-postepuja-prace-w-miejscu-pamieci-kl-plaszow-zaplanowano-juz-uroczyste-otwarcie-terenu/ar/c1-18197451> [cit. 4.4.2024].

¹²⁸ Muzeum KL Płaszów. *O muzeum. Budowa muzeum.* <https://plaszow.org/o-muzeum/budowa-muzeum> [cit. 30.3.2024].

¹²⁹ Muzeum KL Płaszów. *Historia obozu.* <https://plaszow.org/historia-obozu> [cit. 30.3.2024].

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ BIBERSTEIN, Aleksander. *Zagłada Żydów w Krakowie*. 2. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001. s. 168.

¹³² Polský originál: „[...] rozkopywanie grobów, wydobywanie zwłok, polewanie ich benzyną i palenie.“ Zdroj: CHWALBA, Andrzej. *Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2002. s. 145.

veškeré dostupné informace o táboře Płaszów. Výstava by měla splňovat všechny atributy moderního muzea, kromě klasické expozice by mohl mít návštěvník možnost získávat informace z interaktivních tabulí, tabletů, jeho smysly by tak byly atakovány jak vizuálně, tak zvukově. Příkladem může být zvuk střelby při příchodu do místnosti s expozicí o běžném životě v táboře, kde se vězni běžně setkávali se střelbou. Jak se s vězni v táboře zacházelo, popisuje ředitel Hlavní komise výzkumu zločinů proti polskému národu v Krakově Kotarba: „S vězni se v táboře zacházelo velmi krutým způsobem: bití při jakékoliv příležitosti, bičování, výslechy kombinované s mučením, střelba do lidí během práce, během shromáždění nebo odpočinku, stejně jako hromadné popravy.“¹³³

Z hlavní vnitřní expozice vyjdeme na balkon, který by jako replika balkonu domu Amona Goetha mohl být dostavěn. Přijíždějící turisté by měli možnost pořídit si fotografii na balkoně, který znají z ikonické scény filmu „Schindlerův seznam“, kdy Amon Goeth střílí z balkonu po vězňích. Tato scéna je zcela fiktivní, skutečný dům, ve kterém bydlel Goeth během doby, kdy velel táboru, byl oddělen od tábora kopcem. Tento dům je od roku 2023 v soukromém vlastnictví. Jak uvádí internetové noviny Mail Online, majitel pan Niemyski renovuje budovu a plánuje se tam nastěhovat s rodinou. I přes mnoho naléhavých proseb, aby místo prodal muzeu, toto odmítá a jediné, co povolil, je v budoucnu možné připevnění plakety na fasádu domu.¹³⁴

Z uzavřeného muzea se návštěvník přesune do venkovních prostor a vydá se na trasu po terénu. Z osobní zkušenosti vím, že je celý prostor velmi rozlehlý, proto se mi zdá jako vhodné řešení nabídnout osobám starším, se zdravotními problémy nebo rodinám s malými dětmi možnost objednat si speciální vozítko typu Melex, které by je celou trasou provezlo. Řidič by měl být i zkušeným průvodcem a turistům by měl po celou dobu projížďky kvalifikovaně podávat informace. Vozítko by měla být nabízena pouze na objednání předem v omezeném počtu, jsem si vědoma skutečnosti, že by mohla narušovat pietu místa. Kdo by chtěl využít služeb turistického průvodce a celou trasu projít pěšky, tato možnost by byla v nabídce též k dispozici.

Projdeme-li celý areál, nezískáme představu o tom, jak tábor vypadal, co se v něm dělo, informační cedule nám dokáží velmi málo navodit atmosféru. Maketa celého tábora vyhotovená

---

¹³³ Anglický originál: „Prisoners were treated at the camp in a most ruthless way: beatings on any occasion, whipping, interrogations combined with torture, shooting at people during work, assemblies or rest, as well as mass executions.“ Zdroj: KOTARBA, Ryszard. *A historical guide to the german camp in Płaszów 1942–1945*. Kraków, 2014. s. 42. Online. Institute of National Remembrance – Commission of the Prosecution of Crimes against the Polish Nation. Dostupné z: <https://ipn.gov.pl/download/1/26511/Kotarba-R-A-Historical-Guide-to-the-German-Camp-in-Plaszow-1942-1945.pdf> [cit. 23.4.2024].

¹³⁴ SIMONS, Jake Wallis. *Mail Online*. Associated Newspapers Ltd. Online. 9.2.2017. Dostupné z: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-4197060/Schindler-s-List-House-Horrors.html> [cit. 7.4.2024].

z kovových slitin, které jsou odolné vůči povětrnostním vlivům a korozi, by na začátku trasy návštěvníkovi celé místo představila a naladila na následující procházku. Na některých místech by pomohlo nainstalovat předměty, které se v táboře nacházely, například pracovní vozíky, trakaře či lopaty a rozestavěný dům by mohl připomínat, že vězni pracovali především na stavbě budov.

Všechny tři pobočky Trasy paměti MK mají velmi dobře zpracované tištěné průvodce v podobě malé knížky, viz popsáno výše. Jestliže by se Płaszów stal čtvrtým bodem trasy, měl by také disponovat vlastním tištěným průvodcem ve stejné grafické úpravě jako ostatní tři. Pruh na obálce, který odlišuje každé z míst, by mohl mít v případě Płaszowa barvu hnědou, symbolizující bláto, hlínu, těžkou práci.

Na všech pobočkách by bylo vhodné více zapojit turisty do prohlídky, dobrou možností se zdají QR kódy, které si načteme mobilním telefonem a objeví se nám mnoho dalších doplňujících informací, fotografií, animací. Zařazen může být i kvíz, kdy u každého QR kódu zodpovíme otázku a aplikace ihned vyhodnotí, zda jsme odpověděli správně. Nová mobilní aplikace, kterou by vytvořilo MK, by mohla návštěvníky pravidelně upozorňovat na novinky a akce pořádané touto institucí. Interaktivní prvky posílí zážitek návštěvníků a pomohou jim lépe porozumět historickým událostem. Návštěvník, který raději poslouchá mluvené slovo, by mohl uvítat audioprůvodce, který by byl nabízen v mnoha jazycích.

Vzhledem k tomu, že v Továrně Oskara Schindlera turista očekává, že se dozví v muzeu především o Schindlerovi, mohla by být v jeho kanceláři vystavena vosková figurína samotného Schindlera, sedícího u pracovního stolu a zapisujícího seznam svých pracovníků. Pozorný návštěvník pochopí, že jde o narážku na film „Schindlerův seznam“ a jména na seznamu jsou jména židovských pracovníků, které Schindler zachránil. Více faktů o jeho soukromém životě by prohlídku mohlo obohatit, osobní informace jsou u turistů vždy žádané.

V Lékárně Pod Orlem si nejvíce pozornosti při změnách zaslouží čtvrtá, nejbližší místnost, laboratoř. Dnes tento prostor laboratoř nepřipomíná, je to pouze bíle vymalovaný pokoj s fotografiemi a jejich popisky visícími ze stropu na tenkých silonových nitích. Laboratoř připomíná pouze pár kádinek a zkumavek. Fotografie bych umístila na stěny či do vitrín a celou místnost zařídila jako skutečnou laboratoř. Rušivým elementem během prohlídky pro mě byli kustodi a ostraha, doporučila bych, aby byli více nenápadní a nabízeli pomoc pouze v případě potřeby. Tak jako v předešlém případě bych doplnila do hlavní místnosti za lékárenský pult voskovou figurínu Pankiewiczze, podávajícího zákazníkovi lék ve skleněné lahvičce. Návštěvník by se vedle něho mohl postavit a představovat si, co všechno bylo vidět z oken.

Nebo necháme místo za pultem prázdné, postavíme se za něj, nastartujeme naši fantazii naplno a budeme si představovat, co se mohlo odehrávat venku na náměstí?

Muzeum Pomorské ulice je ze všech původních tří bodů Trasy paměti nejméně známé. Je proto potřeba ho více propagovat, prezentovat na veřejnosti, v cestovních kancelářích, na sociálních sítích. Jako další možnost vidím propagaci v hotelu na recepci, kde se turista často informuje o zajímavých místech města. Možné je i přidat do města tabule, směrovky jako upoutávky na toto místo. Pro oživení expozice by mohla ve výslechové místnosti sedět vosková figurína člena gestapa, vedoucího výslech s domnělým vězněm. Tím se může stát každý návštěvník muzea, sedne-li si naproti na připravenou židli. Vyslýchanému posvítí do očí lampa, tak jak tomu u výslechu bývá. Návštěvníkovi by na konci prohlídky mohlo být umožněno okusit, jak se cítili vězni zavřeni do malé tmavé chladné cely. To by bylo možné pouze v celách, kde se nenachází nápisy, které jsou cenné a nechceme, aby byly poničeny bezohlednými návštěvníky.

Jsem si vědoma toho, že je důležité průběžně turistickou trasu aktualizovat na základě zpětné vazby od návštěvníků, aby byla trasa stále atraktivní, a sbírky v jednotlivých muzeích doplňovat, objeví-li se nové předměty či informace. MK bych doporučila zařadit do svých aktivit dotazníkové šetření na jednotlivé pobočky, jak se návštěvníkům líbí, co jim chybí, co by změnili. Po implementaci inovací vidím jako důležitý krok po určité době vyhodnocení očekávaných výsledků, a to opět pomocí dotazníků, vytvořených jak pro turisty, tak pro turistické průvodce a ostatní pracovníky muzea.

Závěr

Polsko se stalo během druhé světové války dějištěm tragických událostí a jednu z nejtragičtějších událostí představoval holokaust. Lidstvo stále ještě nenachází uspokojivé odpovědi na otázky, proč byly vyvražděny miliony Židů a dalších etnických a konfesních menšin. Jedinou možností, jak se s touto dějinnou událostí vyrovnat, je o ní mluvit, vzdělávat se, aktivně si vyhledávat informace. Přímá návštěva míst spojených s holokaustem představuje jednu z nejvhodnějších možností, jak tyto poznatky získat.

V předkládané bakalářské práci jsem porovnála, jak holokaust a Krakov v období 1939-1945 představuje průvodce na své trase po městě, a jak toto téma předkládají specializovaná muzea, která jsou součástí instituce Muzeum Krakowa. Zaměřila jsem se na muzejní trasu s názvem „Trasa paměti“, jejíž jednotlivé body představují místa spjatá s holokaustem, druhou světovou válkou a poválečným obdobím do roku 1956. Obě sledované varianty představují odlišný způsob prezentace dějin a u obou lze najít klady i zápory.

Rozhovor s profesionálním turistickým průvodcem po Krakově Bartkem Ziobrem z organizace „Kraków Explorers“ přinesl ucelený pohled na to, jak takový průvodce svoji práci vykonává. V této bakalářské práci se odkazuji na zkušenosti jednoho průvodce, nelze proto vyloučit i jiný pohled na průvodcovskou práci, určité Ziobrovy výpovědi však platí obecně. Průvodce představuje pro turistu nejen vypravěče, ale i učitele, rádce a navigátora v jedné osobě. Mezi průvodcem a turistou dochází k neustálé interakci, průvodce reaguje na dotazy, opakuje a vysvětluje nepochopené pasáže. Ziobro přidává během výkladu vlastní příběhy, tím dosahuje osobnějšího rázu prohlídky. Reakce turistů na průvodcovské trase mohou být různé, někdo pláče při poslechu tragických událostí, někdo je rozladěný, stáhne se do sebe, cítí údiv nad novými informacemi, vděčnost, že nás průvodce po místech provedl.

Průvodce zdůrazňuje, že by neměl svým výkladem nudit a měl by udržovat klienty v neustálém emočním napětí. To se mu daří střídáním vyprávění veselých historek a smutných témat v takzvaných „sinusoidách“ a prací s tempem a dynamikou hlasu, jeho zesilováním či naopak šeptáním. Tento jev při prohlídce muzejních expozic zcela chybí. Průvodce je při své práci často konfrontován s nekontrolovatelnými emocemi turistů, především při výkladu smutných událostí druhé světové války. Tento poznatek, využívání síly emocí, přináší nový pohled na práci průvodců v kontrastu s prohlídkou muzea, kde mohou emoce vyvolat v některých návštěvnicích obrazy, písemnosti a vystavené artefakty, nikoli průvodce samotný.

Je pravděpodobné, že turista lépe porozumí podaným informacím, když probíhá exkurze v místě, kde se dějinné události odehrály. Na Placu Bohaterów Getta si během

průvodcova procítěného výkladu dokážeme představit, jak se zde shromažďovali Židé čekající na transporty do táborů a jak probíhala segregace na praceschopné a nepraceschopné, jež čekala jistá smrt. Průvodce provází za každého počasí, a tak i déšť, vítr nebo zima dokáží naši představivost podtrhnout.

Turisté mají občas mylné představy o lokalitě, kterou procházejí, a průvodce má za úkol vyvést je z omylu, podat správnou informaci. Nejčastěji turisté hledají krakovské ghetto na Kazimierzu, ve skutečnosti bylo ale umístěno v Podgórzu. Čtvrť Podgórze si turista většinou jako cíl procházky sám nezvolí, musí mu ji někdo doporučit, přitom se dotýká krakovského holokaustu nejvíce, bylo v ní zbudováno ghetto. Dnes se v této čtvrti nachází mnoho nových, nesourodých budov. Historické budovy nejsou udržovány, neboť jsou finance vynakládány v největší míře v lokacích zapsaných na seznamu UNESCO.

V Krakově je turismus podřízen zahraničním turistům, kteří nejčastěji navštěvují královský hrad Wawel a hlavní náměstí Rynek Główny. Návštěva míst spojených s Židy zatím tomuto trendu nekonkuruje, situace se ale v posledních desetiletích výrazně zlepšuje. Kazimierz s ulicí Szeroka a Starou synagogou byla opravena až po roce 1989, po druhé světové válce chátrala, protože stát investoval pouze do polských národních památek. Židovské památky nebyly rekonstruovány, jelikož téma holokaustu bylo v Polsku po válce tabuizované. Dějiny Židů nebyly až do pádu komunismu připomínány, dnes ale turisté oceňují zvláštní atmosféru místa, kde se mísí židovská kultura s kulturou křesťanskou a čtvrť žije bohatým společenským životem.

V porovnání s trasou průvodcovskou není návštěvník muzea ohrožován nepřízní počasí, nachází se uvnitř v teple a dle vlastního uvážení si může kdykoliv odpočinout. Tempo prohlídky si řídí sám, nemusí se podřizovat tempu průvodce a místo může kdykoliv opustit. Pro introvertního návštěvníka může být příjemné mít možnost pozorovat exponáty a číst informace samostatně, aniž by se musel zapojovat do interakce s průvodcem. Někomu může na druhé straně tato interakce chybět, mohou chybět odpovědi na případné otázky a vysvětlení nepochopeného.

Muzejní trasy v Krakově jsou většinou trasy provázející tematicky spojenými muzei či památkami se statusem muzea. Trasa paměti, popisovaná v této práci, se skládá ze tří objektů, Pomorské ulice, Továrny Oskara Schindlera a Lékárny Pod Orłem. Je třeba stále upozorňovat na to, že v místech, kde žijeme, se mohou nacházet místa paměti, a je třeba zviditelnovat příběhy dávno minulé. Všechna místa této výhradně muzejní trasy mají jednoho jmenovatele, a to okupaci. Návštěvník zde získá potřebné informace různými způsoby, nejčastěji ve formě observace obrazového materiálu, fotografií, vystavených objektů. Muzejní expozice v nás

mohou vyvolávat smutek při vzpomínce na tragické události, obdiv nad hrdinstvím, radost z prezentované výstavy.

Jednotlivé body muzejní Trasy paměti jsou sestaveny promyšleně, návštěvník získá mnoho nových informací, expozice jsou bohaté na vystavované exponáty, přesto je možno stále zlepšovat propagaci této trasy, neboť její jednotlivé body nejsou tak navštěvované jako jiné turistické cíle ve městě. Úkolem muzeí je přiblížit dějiny holokaustu jak turistům z cizích zemí, tak turistům z Polska. Návštěva takového tematického muzea představuje vhodnou formu, jak se seznámit s historií a poučit se z ní, a přispívá k detailnějšímu porozumění tragických dějin Židů. Většinu návštěvníků na této trase tvoří cizinci, stejně tak je tomu u trasy průvodcovské. Dotazovaný průvodce lituje názoru polských turistů, že své dějiny znají a komentované prohlídky nepotřebují.

Celkově lze říci, že nelze z porovnání muzejní trasy a trasy průvodcovské vyvodit, kterou z nich spíše doporučit. Oba způsoby poznávání míst paměti mají své výhody a nevýhody, pracují odlišně s emocemi a záleží na preferencích jednotlivce, kterou možnost si vybere.

Cílem této práce bylo rovněž rozšířit stávající Trasu paměti. Po důkladném prostudování veškerých zdrojů jsem zvolila jako nejvhodnější doplnění trasy tábor Płaszów, který by v ní neměl chybět, neboť logicky doplňuje stávající tři muzea připomínající Krakov za okupace. Procházíme-li po stopách holokaustu, nemůžeme zůstat pouze uvnitř ghetta, musíme se přesunout i na místo bývalého pracovního a koncentračního tábora. Tato lokace není turistům příliš známá, od centra je vzdálena hodinu chůze a mezi turistickými cíli Krakova je opomíjena. Důležitost tábora Płaszów jsem vyvodila i z častých zmínek Tadeusze Pankiewicze v knize „Apteka w getcie krakowskim“, která je historickým dokumentem a svědectvím o životě v krakovském ghettu a jednou z prvních třech knih vydaných po válce hovořících o holokaustu. Vhodnou volbu potvrzuje i fakt, že Muzeum Krakova na svých webových stránkách tábor Płaszów neopomíjí, ale do Trasy paměti ho doposud nezařadilo. Korespondence s MK se s tímto tvrzením shoduje, v reakci na dotaz na zařazení Muzeum Krakova Płaszowa do Trasy paměti jsem obdržela odpověď, že Muzeum KL Płaszów není součástí trasy, ale úzce s institucí MK spolupracuje.

Zařazením čtvrtého bodu do Trasy paměti by bylo dosaženo vytvoření ucelené řady míst týkajících se krakovského holokaustu. Terén Płaszowa je místem, kde převládá vegetace tvořená pouze trávou, keři a stromy s několika parkovými prvky, jako jsou lavičky, odpadkové koše a cestičky různých povrchových úprav. Místo doplňují informační tabule, jejichž počet, jakož i množství informací na nich, není dostačující. Z tohoto důvodu jsem v doposud nemuzejním prostoru navrhla vybudování muzea s vnitřními expozicemi, které by návštěvníky

seznámilo s historií tábora podrobněji. Prohlídku celého areálu by zatraktivnily navrhované inovace, mezi klíčové bych zařadila únikovou hru, se kterou jsem se doposud v žádném jiném muzeu nesetkala, vybudování repliky balkonu domu Amona Goetha pro příznivce filmu „Schindlerův seznam“ či možnost využití speciálního vozítka typu Melex pro osoby méně pohyblivé či handicapované. Turistický průvodce by mohl zlepšit zážitek z návštěvy tábora svým odborným výkladem a osobním přístupem.

Obdobně jsem na základě osobní návštěvy obohatila stávající tři pobočky, Pomorskou ulici, Továrnu Oskara Schindlera a Lékárnu Pod Orlem, o několik prvků, které by mohly expozice oživit, a přispět tak k větší návštěvnosti daných lokalit. Expozice v Pomorské ulici má za cíl objasnit události a dopady německé okupace a stalinismu v Krakově. Toto místo není příliš známé, neboť jej nezpouštěl žádný film či kniha. Muzeu by prospěla větší propagace ze strany MK na sociálních sítích, v hotelech, turistických kancelářích. Továrna Oskara Schindlera je symbolem záchrany tisícovky Židů. Tento bod muzejní trasy je oproti předchozímu místu více populární a navštěvovaný díky filmu „Schindlerův seznam“. Schindlerovi je v expozici věnováno méně prostoru, než turisté očekávají, výstava by mohla obsahovat více faktů z jeho osobního života. Expozice v Lékárně Pod Orlem se věnuje problematice vyhlazování krakovských Židů. Tato lékárna byla jedinou na území ghetta a Tadeusz Pankiewicz, její provozovatel, byl jediným Polákem, který zde měl právo trvale pobývat. V současnosti jsou místnosti lékárny zrekonstruovány, uvedeny do původního stavu a vybaveny replikami nábytku, pouze laboratoř již toto místo nepřipomíná. Vhodným vylepšením by bylo navrátit místnosti původní funkci a vybavit ji stejně pečlivě jako ostatní pokoje.

A co se dozvídáme o polské reflexi vlastních dějin za druhé světové války? Poláci si dlouho nechtěli přiznat spoluúčast na pronásledování a zabíjení Židů. Národ ale ušel dlouhou cestu a dnes již Poláci nezpochybňují, že mezi nimi existovalo mnoho zrádců, kteří ubližovali Židům, prozrazovali jejich úkryty, donášeli, udávali ty, kteří Židy ukrývali. Antisemitismus ovšem v některých formách přetrvává, jmenujme například vandalismus židovských památek, jak vzpomíná v rozhovoru průvodce Ziobro.

Je důležité, aby holokaust zůstal v historické a morální paměti společnosti, zároveň nesmíme dopustit, aby se podobné hrůzy opakovaly. K zapomínání a vymazávání holokaustu z paměti ale stále dochází, a to z různých důvodů. Jedním z nich je odchod generace, která tuto událost přímo zažila, dále zapomínání způsobené ubíhajícím časem či zamlčování historických událostí, které neodpovídají politickým narativům.

Závěrem lze doplnit, že do Trasy paměti by bylo možné zahrnout kromě tábora Płaszów i další místa zmíněná v knize „Apteka w getcie krakowskim“. Je ale pravděpodobné, že mnoho těchto míst již nikdy nebude možno prezentovat jako místa paměti ve formě muzeí, neboť jsou zdemolována či přeměněna pro jiné účely. Síla míst paměti spočívá v jejich schopnosti uchovávat historické události, připomínat tragédie, přenášet poznání na další generace. Jsou to místa, která mají emocionální, kulturní a vzdělávací hodnotu. Mějme na paměti, že může jít jak o místa, tak o symboly, připomínky, události. V této práci nebyl prostor na prozkoumání všech míst, při hlubším ponoření do problému mohu toto téma doporučit pro vypracování diplomové práce či jiného badatelského projektu.

Seznam literatury a pramenů

Literatura

BIBERSTEIN, Aleksander. *Zagłada Żydów w Krakowie*. 2. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2001. ISBN 83-08-03161-7.

GROSS, Jan Tomasz. *Sąsiedzi*. 3. vyd. Sejny: Pogranicze, 2008. ISBN 978-83-61388-00-5.

GRUNTOVÁ, Jitka. *Oskar Schindler. Legenda a fakta*. Lukáš a syn (Barrister & Principal), 1997. cit. In: URBANKOWSKI, Bohdan. *Co chcą nam powiedzieć umarli*. s. 242. In: *Niepodległość i Pamięć*. č. 26. Muzeum Historii Polski, 2007. s. 231-248. Online. Dostupné z: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248.pdf) [cit. 20.4.2024].

GRYTA, Jan et al. *The Eagle Pharmacy. History and Memory: A collection of essays accompanying the permanent exhibition Tadeusz Pankiewicz's Pharmacy in the Kraków Ghetto*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. ISBN 978-83-7577-121-3.

HEKSEL, Bartosz. *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim – 35 lat działalności muzeum*. In: *Krzysztofory. Zeszyty Naukowe Muzeum Historycznego Miasta Krakowa*. č. 36. Kraków: Drukarnia Legra, 2018. ISSN 0137-3129. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostupné z: <https://muzeumkrakowa.pl/plik-do-pobrania/113> [cit. 21.4.2024].

HOPFINGER, Maryla a ŻUKOWSKI, Tomasz. *Lata czterdzieste: Początki polskiej narracji o Zagładzie*. Instytut Badań Literackich PAN, 2018. ISBN 978-83-66076-28-0.

CHWALBA, Andrzej. *Dzieje Krakowa: Kraków w latach 1939-1945*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2002. ISBN 83-08-03289-3.

JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *The Pharmacy in the Cracow Ghetto*. Cracow: The Historical Museum of the City of Cracow, 2004. ISBN 83-89599-85-6.

JODŁOWIEC-DZIEDZIC, Anna. *Zagłada Żydów krakowskich 1939-1945*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2004. ISBN 83-908148-8-9.

KOPEČEK, Lubomír. *Židé v Polsku po roce 1945: Polsko-židovské vztahy a polský antisemitismus v nejnovejších dějinách*. In: *Politologický časopis*. Univerzita Karlova. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/studium/predmety/index.php?do=download&did=126229&kod=JMM681> [cit. 28.4.2024].

KOSMAN, Marceľ. *Dějiny Polska*. Praha: Karolinum, 2021. ISBN 978-80-246-5083-8.

KOTARBA, Ryszard. *A Historical Guide to the German Camp in Płaszów 1942–1945*. Kraków, 2014. s. 42. ISBN 978-83-932380-8-8. Online. Institute of National Remembrance – Commission of the Prosecution of Crimes against the Polish Nation. Dostupné z: <https://ipn.gov.pl/download/1/26511/Kotarba-R-A-Historical-Guide-to-the-German-Camp-in-Plaszow-1942-1945.pdf> [cit. 23.4.2024].

MAJEWSKI, Piotr Maciej a VAJSKEBR, Jan. *Bezpečnostní situace v Generálním gouvernementu*. In: *Securitas Imperii*. Online. 2018. Dostupné z: https://www.ustrcr.cz/wp-content/uploads/2018/06/SI_32_s66-97.pdf [cit. 3.4.2024].

MAŁECKI, Jan Marian. *A History of Kraków for Everyone*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2008. ISBN 978-83-08-05354-6.

MAZIERSKA, Ewa. *The Autobiographical Effect in the Cinema of Roman Polański*. In: *Film Criticism*. Vol. 29. No. 3. Allegheny College, 2005. s. 28-45. Online. JSTOR, © 2005. Dostupné z: <http://www.jstor.org/stable/44019179> [cit. 20.4.2024].

NORA, Pierre: *Mezi pamětí a historií: problematika míst*. s. 56. In: *Cahiers du CEFRES*. č. 10. Antologie francouzských společenských věd: Město. 2010. Online. © CEFRES USR 3138 CNRS-MAEE. Dostupné z: https://www.cefres.cz/IMG/pdf/nora_1996_mezi_pameti_historii.pdf [cit. 22.4.2024].

PANKIEWICZ, Tadeusz. *Apteka w getcie krakowskim*. 3. vyd. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2022. ISBN 978-83-08-08002-3.

PANKIEWICZ, Tadeusz. *The Krakow Ghetto Pharmacy*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2020. ISBN 978-83-08-05114-6.

PIÓRO, Anna. *Magister Tadeusz Pankiewicz: A Biography*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. ISBN 978-83-7577-141-1.

REES, Laurence. *Holokaust: Nová historie*. Praha: Euromedia Group, 2017. ISBN 978-80-242-7809-4.

URBANKOWSKI, Bohdan. *Co chcą nam powiedzieć umarli*. s. 242. In: *Niepodległość i Pamięć*. č. 26. Muzeum Historii Polski, 2007. s. 231-248. Online. Dostupné z: [https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_\(26\)-s231-248.pdf](https://bazhum.muzhp.pl/media/files/Niepodleglosc_i_Pamiec/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248/Niepodleglosc_i_Pamiec-r2007-t14-n2_(26)-s231-248.pdf) [cit. 20.4.2024].

VANĚK, Miroslav et al. *Orální historie: Metodické a „technické“ postupy*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3.

Prameny a další zdroje

Rozhovor s turistickým průvodcem

ZIOBRO, Bartek. *Oczami przewodnika*. Rozhovor Karolíny Hladké s turistickým průvodcem. Kraków, 22. 11. 2023. [osobní komunikace nahraná na diktafon].

E-mailová korespondence

KOČIK, Katarzyna. *Plaszów*. E-mailová korespondence Karolíny Hladké se zaměstnankyní MK. Online. 27.3.2024. [online korespondence].

Knižní průvodci

BEDNAREK, Monika. *Apteka Tadeusza Pankiewicza w getcie krakowskim*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. ISBN 978-83-7577-125-1.

DUDA, Eugeniusz. *Jewish Cracow. A Guide to the Historical Buildings and Places of Remembrance*. Kraków: Wydawnictwo Vis-a-vis Etiuda, 2014. ISBN 978-83-7998-007-9.

JEŻOWSKI, Grzegorz. *Ulica Pomorska*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2011. ISBN 978-83-7577-046-9.

MARSZAŁEK, Anna a BEDNAREK, Monika. *Fabryka Emalia Oskara Schindlera*. Kraków: Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. ISBN 978-83-7577-102-2.

Municipality of Krakow: City Promotion and Tourism Department. *Kraków. Three days in Krakow*. ISBN 987-83-65529-11-4.

PIÓRO, Anna. *Getto krakowskie 1941-1943*. Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, 2013. ISBN 978-83-7577-109-1.

TROJAN, Pavel. *Polsko: Průvodce na cesty*. 3. vyd. Praha: Freytag & Berndt, 2020. ISBN 978-80-7445-171-3.

Brožury a plánky muzejních expozic a turistických tras

BATURO, Iwona a BZOWSKI, Krzysztof. *Małopolska: UNESCO World Heritage Trail*. Kraków: Małopolska Tourist Organisation. Kraków, 2019. ISBN 978-83-66288-12-6.

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. *Memory Trail: Pomorska Street, The Eagle Pharmacy, Oskar Schindler's Factory*.

Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci: Ulica Pomorska, Apteka Pod Orłem, Fabryka Emalia Oskara Schindlera, KL Płaszów*.

Polská Turistická Organizace. *Polsko. Všechno, co potřebujete vědět*. Warszawa. ISBN 978-83-7336-433-2.

Urząd Miasta Krakowa. *Kraków: Plan miasta. Trasy turystyczne*.

Zamek Królewski na Wawelu. *Královský hrad Wawel*.

Internetové zdroje

Encyklopedia PWN. *Polski Związek Zachodni*. Online. © 1997-2024 WN PWN SA. Dostupné z: <https://encyklopedia.pwn.pl/haslo/Polski-Zwiazek-Zachodni;3959870.html> [cit. 28.3.2024].

Festiwál Kultury Žydowskiej. Online. © 2015. Dostupné z: <https://www.jewishfestival.pl/pl/fkz/> [vid. 25.4.2024].

GRABSKI, August. *Getto Warszawskie*. Muzeum Getta Warszawskiego. Online. © 2024. Dostupné z: <https://1943.pl/historiagw/> [cit. 27.4.2024].

Instytut Historii im. Tadeusza Manteuffla PAN. *Zasady transkrypcji wywiadów z rozmówcami / Pravidla pro přepis rozhovorů s narátory*. 2022. Online. © 2023. Dostupné z: <https://entanglements.ihpan.edu.pl/interview/zasady-transkrypcji-wywiadow-z-rozmowcami-pravidla-pro-prepis-rozhovoru-s-naratory/> [vid. 18.4.2024].

Jazyková poradna. *Holocaust/holokaust*. Ústav pro jazyk český. Akademie věd České republiky. Online. Dostupné z: <https://ujc.avcr.cz/jazykova-poradna/dotazy/0004.html> [cit. 3.4.2024].

Kraków Explorers. Online. 2023. Dostupné z: <https://krakowexplorers.com/> [cit. 1.4.2024].

Kraków.pl. Biuletyn informacji publicznej. *Muzeum Krakowa to nowa nazwa MHK*. Online. 25.2.2019. Dostupné z: https://www.krakow.pl/aktualnosci/226038,33,komunikat,muzeum_krakowa_to_nowa_nazwa_mhk.html [cit. 1.4.2024].

Metalodlew. *Plac Bohaterów Getta*. 2006. Online. © 2024. Dostępne z: https://www.metalodlew.de/ogloszenia/aktualnosci/aktualnosc/plac_bohaterow_getta [cit. 1.4.2024].

MROWIEC, Małgorzata. *Gazeta Krakowska*. *Kraków. Postępują prace w Miejscu Pamięci KL Płaszów. Zaplanowano już uroczyste otwarcie terenu*. Online. Polska Press Sp. z o.o. 29.12.2023. © 2000-2024. Dostępne z: <https://gazetakrakowska.pl/krakow-postepuja-prace-w-miejscu-pamieci-kl-plaszow-zaplanowano-juz-uroczyste-otwarcie-terenu/ar/c1-18197451> [cit. 4.4.2024].

Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Ulica Pomorska. *Archiwum ofiar terroru nazistowskiego i komunistycznego w Krakowie 1939–1956*. Online. Dostępne z: <http://krakowianie1939-56.mhk.pl/pl/> [cit. 20.3.2024].

Muzeum KL Płaszów. *Historia obozu*. Online. Dostępne z: <https://plaszow.org/historia-obozu> [cit. 30.3.2024].

Muzeum KL Płaszów. *O muzeum. Budowa muzeum*. Online. Dostępne z: <https://plaszow.org/o-muzeum/budowa-muzeum> [cit. 30.3.2024].

Muzeum Krakowa. *Bilety: Ulica Pomorska*. Online. © 2024. Dostępne z: <https://bilety.mhk.pl/rezerwacja/wydarzenie.html?idl=4> [vid. 20.4.2024].

Muzeum Krakowa. *Cykl „Obok nas“*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostępne z: <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/cykl-obok-nas-2> [cit. 20.3.2024].

Muzeum Krakowa. *Gra miejska „Akcja Goniec“*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostępne z: <https://muzeumkrakowa.pl/oddzialy/akcja-goniec> [cit. 20.3.2024].

Muzeum Krakowa. *O muzeum*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostępne z: <https://muzeumkrakowa.pl/historia> [cit. 30.3.2024].

Muzeum Krakowa. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostępne z: <https://muzeumkrakowa.pl/> [cit. 27.3.2024].

Muzeum Krakowa. *Trasa Pamięci*. Online. © Muzeum Historyczne Miasta Krakowa. Dostępne z: <https://muzeumkrakowa.pl/trasy-muzealne/trasa-pamieci> [cit. 7.4.2024].

SIMONS, Jake Wallis. *Mail Online*. Associated Newspapers Ltd. Online. 9.2.2017. Dostępne z: <https://www.dailymail.co.uk/news/article-4197060/Schindler-s-List-House-Horrors.html> [cit. 7.4.2024].

Seznam příloh

Rozhovor s průvodcem

Wywiad Karolíny Hladké z przewodnikiem Bartkiem Ziobro w dniu 22 listopada 2023 r. w Krakowie: „Oczami przewodnika“

1. Czy może Pan opowiedzieć coś o swojej przeszłości? Jak został Pan przewodnikiem po Krakowie?

Pracuję jako przewodnik po Krakowie od 2015 r. Wcześniej studiowałem archeologię i historię, w archeologii pracowałem tylko przez rok i stwierdziłem, że czas zarabiać w jakiś sposób pieniądze, więc zacząłem pracować w turystyce jako przewodnik. A dlaczego zostałem przewodnikiem? No ciężko powiedzieć, jeszcze podczas studiów archeologicznych potrzebowałem pieniędzy na ekspedycję archeologiczną, na badania wykopaliskowe w Stanach Zjednoczonych i potrzebowałem na to dużo pieniędzy, a nie miałem odpowiedniej sumy, więc zacząłem pracować w busach. Jeździły takie autobusy czerwone, gdzie można było sobie po prostu wsiąść, wysiąść na odpowiednich przystankach, to były busy dla turystów, one się nazywały „hop-on-hop-off” i grupa, która organizowała tego typu przejazdy, po prostu szukała przewodników i z tego tytułu, że studiowałem archeologię i studiowałem historię, co jest takim „backgroundem” historycznym, zdecydowałem się tego spróbować. Oferowali dobre warunki i tam pracowałem przez ponad dwa miesiące. Oczywiście zacząłem dalej pracować w archeologii, natomiast archeologia jest fajnym hobby i nikt nie chce za to za bardzo płacić, więc stwierdziłem, że trzeba robić coś, żeby zarobić pieniądze. Kraków jest miastem turystycznym, więc znalazłem ogłoszenie w Internecie. Poszukiwali przewodników, zgłosiłem się tam na szkolenie, zrobiłem kurs przewodnicki i od tego czasu jestem przewodnikiem po Krakowie. Mieszkam tutaj w Krakowie, Kraków to jest moje miasto i cała moja rodzina pochodzi z Krakowa.

2. Co skłoniło Pana do specjalizacji w historii Holokaustu i zwiedzaniu żydowskiego dziedzictwa?

Nie jestem specjalistą w tej dziedzinie. Jeżeli chodzi o historię, to jestem specjalistą w historii średniowiecznej i nowoczesności. Oczywiście praca przewodnika jest ściśle związana z historią, więc jest naturalne, że trzeba przyswoić odpowiednią wiedzę no i oprowadzać po miejscach związanych z drugą wojną światową. Natomiast to nie jest moja specjalizacja.

3. Skąd czerpie Pan informacje podczas przygotowywania swoich tras? Czy poleca Pan konkretne książki, dokumenty i źródła tym, którzy chcą dowiedzieć się więcej? Jakże?

No głównie z literatury. Trzeba pamiętać, że praca przewodnicka nie jest taka sama jak praca historyka. Nie sprawdzam źródeł historycznych, jeżeli chodzi o takie źródła bezpośrednio wskazuje na publikacje naukowe, które się znajdują w podręcznikach i tak dalej. Mam kilka takich pozycji, które mógłbym polecić oprócz tej wspomnianej „Apteki w getcie krakowskim” Tadeusza Pankiewicza, no i to na pewno będzie taka dosyć duża toporna pozycja, to jest taki album, taka monografia można powiedzieć: „Kraków, czas okupacji 1939-1945” i ta książka została wydana przez oddział Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, czyli przez Fabrykę Oskara Schindlera i to jest taka jedna z topowych pozycji, która jest brana pod uwagę, jeżeli chodzi o egzamin na przewodnika z „Trasy pamięci”. „Trasa pamięci” to jest okres drugiej wojny światowej i „Trasa pamięci” zawiera w sobie trzy muzea i to jest Muzeum Fabryki Schindlera, muzeum związane z apteką Pankiewicza, czyli Apteka pod Orłem no i Pomorska, gdzie była siedziba gestapo, gdzie torturowano ludzi i tak dalej. Jak byśmy szukali takich łatwiejszych przystępnych źródeł oprócz książek, które oczywiście są toporne do czytania i czasami niektórzy mają problem z tym, żeby taką książkę skończyć, bo to nie jest łatwy język do czytania, więc mogę polecić bardzo fajny i wartościowy kanał na Youtubie, który się nazywa „Okupowany Kraków” albo „Okupowana Polska” no i tam właśnie jeden z krakowskich przewodników chodzi po Krakowie, pokazuje miejsca związane głównie z drugą wojną światową. Cały temat tego kanału jest związany z okupacją.

4. Tylko trzy miejsca są w „trasie pamięci”?

Tylko trzy miejsca są związane z tą trasą, oczywiście w Krakowie na każdym rogu można spotkać miejsca związane z drugą wojną światową, Kraków jest aktywnie związany z drugą wojną światową, Kraków był stolicą Generalnej Guberni, czyli takiego sztucznego tworu państwowego, które powstało na terenach Polski podczas okupacji niemieckiej. Niemcy zaatakowali Polskę we wrześniu, czyli mniej więcej miesiąc później podzielono Polskę na kilka stref. Pierwszą strefą, która została zaanektowana do Związku Radzieckiego, to była ta wschodnia część Rzeczypospolitej polskiej, czyli tereny dzisiejszej Ukrainy i Białorusi, natomiast tereny zachodnie, czyli Wielkopolska, Poznań, to był tak zwany „Vaterland” i ona została bezpośrednio włączona w Trzecią Rzeszę, natomiast pozostałe ziemie, czyli te głównie centralne ziemie Polski – od Warszawy na północy przez Lublin na wschodzie, Radom

i Kraków na południu zostały wydzielone jako tak zwana Generalna Gubernia. Generalna Gubernia to był sztuczny twór państwowy z osobną walutą i z osobnym prawem, natomiast kontrolowany był przez nazistów, głównie przez Hansa Franka, można powiedzieć jedną z najważniejszych osób w Niemczech. Podczas drugiej wojny światowej, on był prawnikiem z wykształcenia, stał się jednym z prawników Hitlera, Hitler miał do niego duże zaufanie, dlatego został wybrany na tego generalnego gubernatora, który przesiadywał na Wawelu i organizował pracę dla nazistów podczas okupacji.

5. „Trasa pamięci” została stworzona przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa?

Tak, to jest trasa stworzona przez Muzeum Historyczne Miasta Krakowa, dzisiaj Muzeum Krakowa, ponieważ chciano w jakiś sposób powiązać te trzy miejsca, dlatego stworzono taką pracę, tak zwaną „Trasę pamięci”. Natomiast ja nie oprowadzam na tej trasie, oprowadzam tylko i wyłącznie po getcie, więc nie zapuszczam się w niektóre regiony i nie idę na przykład na Pomorską, bo to jest za daleko. Trasa przewodnicka różni się, niestety, od tej trasy wirtualnej.

6. Dlaczego są na tej trasie tylko te trzy miejsca, a nie więcej?

Bo to są muzea, jest to trasa muzealna. Dlatego, że te muzea są związane z tą trasą. Natomiast oczywiście jeżeli chodzi o czas drugiej wojny światowej, to było więcej miejsc związanych z drugą wojną światową. Natomiast na przykład Muzeum Podgórze jest związane bardziej z historią ogólną Podgórze, to nie jest muzeum związane z historią drugiej wojny światowej, ale ogólną historią Podgórze jako miejsca.

7. Myśli Pan, żeby mogło być na tej „trasie pamięci” jeszcze jakieś inne miejsce?

Nie, ponieważ nie ma takich większych miejsc związanych bezpośrednio muzealnie z historią drugiej wojny światowej oprócz tych trzech muzeów. Oczywiście można byłoby dołączyć różne przystanki po drodze, jeżeli się przechodzi koło tych muzeów, no ale to jak mówię, „Trasa pamięci” to nie jest trasa przewodnicka, tylko trasa muzealna, więc jest trochę inaczej. Trasa przewodnicka polega na tym, że chodzisz po mieście i oprowadzasz po danych punktach („tutaj był szpital, tutaj był Judenrat...” i tak dalej). Idziesz po prostu trasą z ludźmi, pokazujesz im po kolei miejsca w mieście, gdzie odbywały się jakieś wydarzenia związane z danymi dziejami. Trasa muzealna polega na tym, żeby eksponować dane eksponaty związane z daną historią,

zazwyczaj muzeum jest w jakimś pomieszczeniu. Taka trasa przewodnicka różni się tym, że jest po prostu w mieście, jest bardziej żywa. Więc nie dodałbym innych miejsc do tej trasy, bo po prostu ich nie ma.

8. Jak można stworzyć swoją trasę?

Jeżeli chodzi o organizowanie trasy przewodnickiej, no to trzeba ograniczyć się jakby nie tylko do wiedzy na temat dawnego zagadnienia, ale też logistyki, czyli do organizacji całej trasy (gdzie co się znajduje i tak dalej).

9. Myślę, że chodzi również o to, aby trasa miała sens pod względem czasu.

Oczywiście, Pomorska jest po drugiej stronie Starego Miasta, no nie bez przyczyny, ponieważ tutaj było getto podczas drugiej wojny światowej, a w okolicy właśnie ulicy Królewskiej, Kazimierza Wielkiego, Pomorskiej, tam była dzielnica niemiecka. Tam mieli wstęp tylko Niemcy, taki parlament Generalnej Guberni się znajdował wtedy w Akademii Górniczo-Hutniczej i tam mieszkali głównie Niemcy. Więc też trzeba wziąć pod uwagę cały ten historyczny „background”, to nie jest proste.

10. Co myśli Pan o wszystkich tych broszurach, które mam? [pytam, pokazując wszystkie zakupione broszury]

[czyta] „Kraków podczas okupacji”, no jak mówiłem, ta broszura powstała na bazie tej książki, tutaj jest tylko i wyłącznie pokazana ekspozycja w fabryce i wspomniane o tym, co to jest za miejsce, natomiast to jest tylko taka mała mapka pogładowa, że by się zorientować, co w takim muzeum może się znaleźć. Problem z Fabryką Schindlera polega na tym, że turyści często są wprowadzani w błąd – oni oczekują muzeum związanego z Oskarem Schindlerem, że będzie tam jakaś duża wystawa z życiem prywatnym, jaki on był, może coś o żonie Schindlera i tak dalej. Natomiast Muzeum Oskara Schindlera nie jest związane bezpośrednio z Oskarem Schindlerem, co może wprowadzać w błąd. Tam jest tylko jeden fragment wystawy związany z tą osobą, natomiast całość wystawy jest związana bezpośrednio z czasem okupacji. Taka broszurka, która się nazywa „Kraków podczas okupacji” to jest bardziej trafny tytuł, którym można by było nazwać to muzeum. [pokazuje] Tutaj oczywiście taka sama broszurka, tylko po angielsku, potem pamięć, o której wspominaliśmy, czyli Pomorska, Apteka pod Orłem i Fabryka Oskara Schindlera i taka krótka notka, co tam można znaleźć.

11. Gdzie na trasie, którą Pan prowadzi, turyści wyrażają najwięcej emocji? Czy istnieje jakieś miejsce, które jest szczególnie atrakcyjne dla turystów dzięki filmom?

Oczywiście cała historia drugiej wojny światowej jest mocno emocjonalna. Niestety dużo jest zbrodni wojennej, która się rozegrała na terenach Polski z inicjatywy Niemców, no nie tylko Niemców, bo mówi się, że naziści to nie byli tylko Niemcy, ale też Austriacy albo Chorwaci, Łotysze i Litwini. Więc w armii nazistowskiej było więcej innych niż Niemców, ale Niemcy ponoszą największą odpowiedzialność, nazizm powstał w Niemczech. Natomiast jeżeli chodzi o konstruowanie trasy i takie rzeczy, to oczywiście trzeba się głębiej zastanowić. Jeżeli chodzi o miejsca związane z historią, tych miejsc jest sporo. Takich miejsc atrakcyjnych dzięki filmom jest dużo. Trzeba pamiętać, że filmy niestety zakłamują przeszłość, dużo ludzi przychodzi na przykład na Kazimierz, bo tam jest taki dziedziniec z takim balkonikiem, gdzie była słynna scena z „Listy Schindlera“ wyrzucania walizek przez te balkony, i tam jedna dziewczynka była schowana pod schodami razem z matką. Dużo ludzi zwiedza Kraków, zwłaszcza dzielnicę Kazimierz, szuka tych miejsc związanych zwłaszcza z Listą Schindlera, natomiast trzeba pamiętać, że Kazimierz był scenografią do getta, ale gettem nigdy nie był. To jest takie hollywoodzkie przekłamanie. Trzeba wziąć pod uwagę, że filmy hollywoodzkie, filmy właśnie fabularyzowane, to nie są filmy historyczne, one bazują na danej historii, natomiast nie wszystko historycznie się zgadza, bo tam getta nigdy nie było. Dużo ludzi sobie myśli, że tam było. Natomiast według mojego doświadczenia, Plac Bohaterów Getta jest takim najbardziej emocjonalnym miejscem, bo tutaj się dokonywały różnego rodzaju wysiedlenia, tutaj zgromadzano ludność z getta, którą przeważano najpierw do Bełżca, potem do Oświęcimia, później do Płaszowa, gdzie niestety dokonywano mordów i zbrodni wojennych. Ja zazwyczaj mówię na Placu Bohaterów Getta o likwidacji getta.

12. W jaki sposób film „Pianista” Romana Polańskiego dotyczy getta?

Film „Pianista” nie jest związany z Krakowem w ogóle, ponieważ „Pianista” opowiada o Władysławie Szpilmanie, który był słynnym pianistą przedwojennym i mieszkał w Warszawie, więc akcja filmu dzieje się w Warszawie. Natomiast Roman Polański, który nagrywał ten film, wykorzystał dużo miejsc związanych z Krakowem, ponieważ Kraków z architekturą, taką przedwojenną, pasował do scenografii z takich czasów. Natomiast „Pianista” nie jest związany z Krakowem w żaden sposób.

13. Jaka strukturę mają Pana wycieczki po getcie krakowskim i dzielnicy żydowskiej?

Jakie są główne punkty, które Pan omawia?

Lubię chronologię, ponieważ z wykształcenia jestem historykiem, więc zazwyczaj zaczynam od historii Żydów w Polsce – dlaczego ich było tylu w Polsce, dlaczego oni tutaj przyjeżdżali, osiedlali się w Polsce, gdzie jest najstarsza dzielnica żydowska w Krakowie, gdzie wcześniej była dzielnica żydowska w Krakowie, troszkę o historii holokaustu, ale niewiele, natomiast więcej zaczynam o historii antysemityzmu, historii sztuki w Polsce, historii takich pierwszych osadników żydowskich, którzy przyjeżdżali na te tereny już w średniowieczu, no i to jest początek. Później przechodzę sobie i zaczynam sobie takie intro, takie wprowadzenie historyczne na Rynku Głównym, ponieważ pierwsza dzielnica żydowska była mniej więcej w okolicach ulicy Świętej Anny (dawniej nazywała się Ulicą Żydowską), no i tam była pierwsza synagoga. Prawdopodobnie już w XIII-XIV wieku tam pierwszy Żydzi mieszkali. Natomiast niestety pierwsza dzielnica żydowska została zniszczona na początku XV wieku, no i tą pierwszą dzielnicę żydowską przeniesiono w okolice Placu Szczepańskiego, ale dalej ona istniała na terenach miasta Krakowa, czyli na terenach Starego Miasta, ale niestety w 1494 roku doszło do kolejnego pogromu i w ten sposób Jan Olbracht, król polski, w 1494 roku przeniósł dzielnicę żydowską na dzisiejszy Kazimierz. Kazimierz był osobnym miastem, więc pod tym względem ci Żydzi mogli się czuć bardziej bezpiecznie, że Krakowianie ze Starego Miasta nie będą organizować pogromów już w osobnym mieście. Później przechodzę sobie na tereny dawnego Opium Judeo, czyli tego żydowskiego miasta, czyli tej wschodniej części Kazimierza, podchodzimy sobie pod Starą Synagogę, tam jest troszkę o architekturze, o kulturze, o różnicy między architekturą żydowską i chrześcijańską, no i już nawiązuję bezpośrednio do drugiej wojny światowej, ponieważ zaraz obok jest pomnik, który nawiązuje do egzekucji 30 Polaków, których niestety zamordowano w 1943 roku. Później przechodzę sobie pod dom bardzo znanej osoby, czyli Heleny Rubinstein, to jest dom na ulicy Szerokiej. No i tam nawiązuję trochę taką relację z turystami, kiedy staram się ich wypytać o sławnych Polaków żydowskiego pochodzenia. Czy znają takie osoby, czy wiedzą, kto to był i trochę o Helenie Rubinstein, która była znana właśnie z produkcji kosmetyków, która była jedną z najbogatszych kobiet w historii ludzkości, która odniosła finansowy sukces i była znana na całym świecie. Tam też nawiązuję do Romana Polańskiego, który był związany z Krakowem, bo Roman Polański nie urodził się w Krakowie, urodził się w Paryżu w 1933 roku, natomiast jego rodzice pochodzili z Krakowa i zaraz po urodzeniu przeprowadzili się

do Krakowa z powrotem, bo niestety były różne akcje antysemitki w Paryżu, więc przestraszyli się tego nacjonalizmu, który był niestety w całej Europie. Można powiedzieć, że wzrósł w latach trzydziestych. W Krakowie niestety nie było dużo lepiej, bo się zaczęła druga wojna światowa i sam Roman Polański, razem z matką i ojcem zostali przeniesieni na tereny dzisiejszego getta. Roman Polański uciekł z getta dzięki pomocy swojego ojca i ukrywał się u dwóch rodzin polskich, najpierw u rodziny Wilków, ale niestety nie pamiętam drugiej rodziny, no ale przetrwał drugą wojnę światową. Roman Polański był jednym z nielicznych mieszkańców Krakowa, którzy drugą wojnę przetrwali – niestety z 68 tysięcy Żydów, którzy mieszkali w Krakowie mniej więcej w 1939 roku zaraz przed wojną, przetrwało 3 tysiące, 65 tysięcy Żydów zostało zamordowanych. Grupa ludzi, która przetrwała drugą wojnę światową, jest bardzo, bardzo, bardzo mała. Później oczywiście opowiadam o pomniku związanym z drugą wojną światową, o stratach ludności żydowskiej, o kulturze i religii żydowskiej. Często ludzie pytają mnie o to, ilu Żydów mieszka w Krakowie dzisiaj, w XXI wieku, dlatego robię taki specjalny przystanek podchodząc pod Synagogę Kupa. Synagoga Kupa to jest taka główna synagoga diaspory żydowskiej w Krakowie, i tam mamy parę miejsc związanych z dzisiejszymi mieszkańcami Krakowa żydowskiego pochodzenia – Jewish Community Centre, czyli takie centrum społeczności żydowskiej, i zaraz obok jest Synagoga Tempel, która też jest używana od czasu do czasu w czasie większych świąt. Judaizm nie jest monolitem, mamy chasydyzm, ortodoksyjny judaizm, Żydzi się różnią między sobą i ubiorem, i stosunkiem do prawa żydowskiego... Staram się ładnie ubrać w słowa, żeby to było fajnie i przedstawione w przystępny sposób, żeby nie zanudzić ludzi. Trochę rozmawiam też o dzisiejszym Kazimierzu na Placu Nowym, o barach i miejscach spotkań. Właśnie wspominam tam zaraz obok na tym dziedzińcu, gdzie jest właśnie ten sławny dziedziniec, który wspominałem przed chwilą, gdzie nagrywano tę słynną scenę z likwidacji getta z „Listy Schindlera”, opowiadam troszkę o Oskarze Schindlerze i o samym filmie. Później przechodzę przez Plac Wolnica, przez Kładkę Bernatkę, na tereny dawnego getta, dzisiejszego Podgórze, no i tam troszkę więcej o drugiej wojnie światowej, o szpitalach w getcie, jak sytuacja się rozwijała podczas zamknięcia ludzi w getcie. Kończymy na Placu Bohaterów Getta, gdzie jest takie, można powiedzieć, zwieńczenie wycieczki związane z historią Żydów w Krakowie. Trzeba pamiętać, kiedy tworzymy taką wycieczkę, trzeba zaplanować taką sinusoidę emocji, jest ważne, żeby dotrzeć do tych ludzi – ja oprowadzam po angielsku, więc mam klientów z całego świata, od Mauritiusa, przez Kanadę, Chiny, Japonię - więc tak naprawdę ludzie przyjeżdżają z całego świata i wiadomo, że ta wiedza historyczna jest na różnym poziomie. Znajdą się specjaliści, którzy studiowali w danej dziedzinie, więc mają dużą wiedzę, z którymi

można prowadzić jakąś polemikę na dany temat, ale są ludzie, którzy mają zerowe pojęcie o tym, co się działo tutaj w Europie podczas drugiej wojny światowej, a co dopiero w Polsce czy w Krakowie. Trzeba dostosować poziom do turysty, do klienta, no i staram się to robić takimi sinusoidami. Na przykład wspominając o tym przystanku, gdzie mówię o sławnych Żydach w Polsce. Ja się tak śmieję o tej Helenie Rubinstein, bo Helena Rubinstein miała wyjść za mąż, natomiast w kulturze żydowskiej są małżeństwa aranżowane, więc jej ojciec znalazł jej męża, natomiast no to nie był jakiś przystojny chłopak, ani fajny, dużo starszy od niej, więc ona po prostu uciekła z domu, no i przez Wiedeń ziała do Australii, no Australia jest dosyć daleko, więc można sobie tylko wyobrazić, jak bardzo obrzydliwy i mało przystojny ten chłopak musiał być, że uciekła tak daleko. Taki żarcik mały, a zaraz bam! 65 tysięcy Żydów zabito i historia Romana Polańskiego, który ocalał, natomiast no dzisiaj możemy sobie mówić „no ja też bym pomagał takiemu Romanowi Polańskiemu, też bym ukrywał Żydów, też bym walczył przeciwko Niemcom”, natomiast żyjemy w XXI wieku i trzeba zważyć też na to, w jakich warunkach ci ludzie mieszkali ponad 70 lat temu, a w jakich czasach my żyjemy. Dzisiaj łatwo powiedzieć, żeby się walczyło, ale to nie było takie proste. Niestety Niemcy stworzyli taką maszynkę śmierci, która jest związana z czymś, co się nazywa „odpowiedzialnością zbiorową”, czyli założmy, że ty pomagasz dziecku żydowskiemu w getcie, dajesz mu chleb, natomiast gdyby się naziści dowiedzieli, że pomagasz Żydom, to najpierw oni zabiliby twoją rodzinę na twoich oczach, a dopiero później zabiliby ciebie.

14. Dlaczego Pana trasy są prowadzone po angielsku, a nie po polsku?

No ze względu na aspekt finansowy. Turystów anglojęzycznych w Krakowie jest bardzo wielu. Natomiast wiadomo, że Polska jest krajem, który dopiero się rozwija i coraz lepiej w Polsce się żyje i coraz więcej ludzi ma pieniądze, natomiast niestety większość Polaków wychodzi z takiego założenia, mentalnego spojrzenia „ja jestem stąd, więc wiem lepiej, nie potrzebuję gościa, który mi będzie gadać za uchem, co tutaj się dzieło, bo ja jestem stąd”. Też jest takie podejście polskie, że niestety to podejście jest bardzo aroganckie i takie mało przystępne dla przewodników, można powiedzieć, natomiast ja lubię oprowadzać po angielsku, ponieważ lubię uczyć ludzi tych podstaw historii.

15. Czy prowadzi Pan ludzi również wewnątrz budynków, czy tylko po mieście?

Ja oprowadzam tylko po mieście, jestem przewodnikiem miejskim, nie oprowadzam ludzi wewnątrz, oczywiście zdarza mi się wejść do jakiegoś kościoła, jak mnie ktoś poprosi,

do synagogi, oczywiście mam wiedzę na ten temat, natomiast to się zdarza sporadycznie i dosyć rzadko.

16. Czy zatrzymuje się Pan przy tablicach pamiątkowych?

Jeżeli mi na to czas pozwala, to tak, jeżeli to jest związane z moją trasą, czyli z moim podejściem do tej trasy, którą chcę pokazać. Więc zdarza mi się, że się zatrzymuję przy tablicach, bo te tablice są zazwyczaj zlokalizowane tam, gdzie ta historia się działa po prostu, natomiast nie zatrzymuję się przy każdej tablicy, ponieważ nie ma na to czasu.

17. Jak długo trwa Pana wycieczka?

Moja wycieczka po terenach Kazimierza i dawnego getta trwa mniej więcej dwie i pół godziny, to jest taki czas, który jest optymalny dla turysty, ponieważ to są trudne wiadomości, trudne rzeczy do przyswojenia, więc jak by to trwało więcej niż trzy godziny, po prostu ten napór tych informacji powoduje to, że każdy jest na tyle zmęczony, że automatycznie mózg się wyłącza i nic nie słucha. Taka trasa jest za długa i męcząca. Jest to pierwsza wycieczka, więc idziemy z jednego miejsca na drugie, to robimy 6 kilometrów piechotą, więc to nie jest mały dystans, dla niektórych to jest bardzo duża odległość, po prostu ludzie są fizycznie i psychicznie zmęczeni.

18. Robi Pan tylko jedną trasę?

Nie, nie, no nasza firma „Kraków Explorers” organizuje mnóstwo wycieczek, mamy kilka tras i oczywiście mimo tego, że mamy tą wycieczkę po Kazimierzu, o której teraz mówimy, no to ja tą trasę zmieniam od czasu do czasu, bo moja żona się śmieje ze mnie, że nie da się oprowadzać i mówić te same żarty, więc trzeba to w jakiś sposób zmieniać, żeby to nie znudziło nawet tego przewodnika. Ta wycieczka powinna mieć ten sinusoidalny przebieg, żeby te emocje się pokazały. Emocje są najważniejsze w tej wycieczce. Trzeba pamiętać, że wycieczka z przewodnikiem to nie jest wycieczka, która ma na celu zająć jakieś akademickie podejście do danego tematu, ona ma zarysować pewien temat, uświadomić ludzi, co tutaj się działo, no i oczywiście można wskazać na źródła, które mogą być pomocne w pozyskiwaniu wiedzy, natomiast to jest tylko i wyłącznie takie wprowadzenie, streszczenie, taki jeden wykład.

19. Jakie miejsce związane z Holocaustem jest najbardziej poszukiwane przez turystów?

Co chcą najczęściej zobaczyć?

Takim najbardziej znanym miejscem to jest oczywiście Auschwitz. Około 80% turystów zagranicznych przyjeżdża do Krakowa – nie dlatego, że chcą zobaczyć Kaplicę Zygmuntowską, bo oni o tej kaplicy nigdy nie słyszeli wcześniej, tylko przyjeżdżają dlatego, że niedaleko Krakowa jest Oświęcim. Słyszeli o zagładzie z lekcji historii, więc to jest taki główny motor pociągowy turystyki w Krakowie, można powiedzieć. Też jest to bardzo znane miejsce dla Polaków. Natomiast jeżeli idzie o polskiego turystę, ten też się troszkę zmienia, bo jednak Polacy są wykształceni w tym kierunku, że wiedzą, że Kraków jest dawną stolicą Polski, że Kraków jest związany z historią średniowiecza, z historią renesansu i tak dalej, więc to już jest trochę inne podejście. Kraków jest „miastem królów Polski” – tak się często nazywa Kraków. Często turyści przyjeżdżają do Krakowa z tego względu, że mamy zamek królewski, że mamy Rynek, fajną architekturę. Oczywiście też wielu ludzi przyjeżdża do Krakowa ze względu na historię drugiej wojny światowej, ale to jest znacznie mniej ludzi.

20. Jakie są typowe reakcje i emocje odwiedzających podczas Pana wycieczek?

Reakcje są bardzo podobne. Jeżeli się słucha o tym, jak mordowano dzieci, o tym cierpieniu, o samej zagładzie, no to są trudne tematy, więc dla każdego to jest temat, który powoduje łzy, poczucie strachu, czasami też wstydu – takie emocje mogą się pojawić. Oczywiście nie jestem w głowach turystów i ciężko mi stwierdzić, o czym oni w danej chwili myślą, każdy reaguje troszkę inaczej. Często mi się zdarza na przykład, że ktoś się trzęsie z emocji i idzie do sklepu, żeby sobie piwo kupić, bo jest ciężko słuchać o takich rzeczach. Inni płaczą, inni są nieobecni, zamyśleni w tej historii, więc reakcje są różne.

21. Czy grupy turystów różnią się swoimi reakcjami (np. turyści zagraniczni X Polacy, w zależności od narodowości, płci, wieku...)?

Zależy od kulturowego podejścia, natomiast to nie są takie duże różnice. Jak mówiłem, jeden człowiek, który jest zdenerwowany czy smutny, reaguje w taki sposób, a inny w inny. To jest bardzo indywidualna kwestia. No raczej nie związana z narodowością, bardziej bym powiedział z kulturą, w której ten człowiek się wychował.

Perspektywa lokalna

22. Jak bardzo możliwe jest uwzględnienie lokalnej perspektywy i historii ludzi, którzy żyli bezpośrednio w getcie na trasie wycieczki? Czy są to bardziej znane postacie?

Ja się skupiam głównie na tych ludziach, więc jak my opowiadamy o historii, to lepiej opowiadać o niej nie przez daty, tylko opowiadać z perspektywy, która w tym getcie przebywała, mieszkała, starała się przeżyć i ja często cytuję Pankiewicza albo kobiety, które pracowały razem z Pankiewiczem jako aptekarki. Tego typu historie są moim zdaniem najbardziej cenne. Trzeba ubrać słowa, żeby opowiadać historię w taki sposób, a nie inny.

Wyzwania i kontrowersje

23. Jak ocenia Pan dokładność i wrażliwość informacji prezentowanych odwiedzającym przez muzeum za pomocą broszur?

Te trzy muzea związane z „Trasą pamięci” moim zdaniem są bardzo dobrymi muzeami. Bardzo dobrze przedstawiają historię związaną z gettem czy z historią okupowanego Krakowa. Nie mam żadnych zastrzeżeń, jeżeli chodzi o organizację ekspozycji. To stała ekspozycja, bardzo dobre wystawy.

Upamiętnienie Holokaustu

24. Jaki jest, według Pana, wpływ Pana wycieczek na świadomość odwiedzających w kontekście Holokaustu i jego historycznego znaczenia?

Niestety historia jest taka, że każde państwo ma swoją politykę historyczną. Historia Holokaustu w Izraelu jest przedstawiana w inny sposób niż historia Holokaustu w Polsce, w Niemczech albo Wielkiej Brytanii. Wiedza na temat Holokaustu, wiedza na temat drugiej wojny światowej bardzo mocno się różni od miejsca, w którym ten człowiek pozyskiwał daną wiedzę. Rosjanie czasami nie wiedzą nawet, że Związek Radziecki brał udział w napaści na Polskę w 1939 roku. Nawet Polacy często nie wiedzą o tym, że jak było zajęcie Czechosłowacji przez Niemców w 1938 roku, że Polacy w tym też partycypowali zajmując Zaolzie. Takie trudne momenty w historii danego narodu często są nie za bardzo dobrze opisywane przez danych historyków danego kraju. Każdy stara się skupić na czymś innym, żeby nie oczerniać się nawzajem, więc niestety tak to wygląda.

25. Moim zdaniem, wielu turystów myśli, że było getto na Kazimierzu, a nie na Podgórzu, dlaczego?

Tak, jak wspominałem, często myślą, że getto było na Kazimierzu z tego względu, że oglądają sobie film „Lista Schindlera“, widzą te budynki, rozpoznają je i myślą, że tam było getto, bo to pamiętają z filmu. Często bierze się to z takiej logiki, że jeżeli tam była dzielnica żydowska, jeżeli tam mieszkała duża grupa Żydów, no to to by wskazywało na to, że po co przemieszczać tych ludzi w inne miejsce, skoro po prostu można otoczyć to miejsce, gdzie Żydzi mieszkają, jakimś murem, zamknąć ich w tym murze, no i w ten sposób stworzyć getto. Natomiast podejście Niemców było trochę inne, stwierdzono, że tutaj są tereny Podgórza, tereny bardziej przemysłowe, po pierwsze patrzy się na to, żeby tych ludzi, którzy pracują w okolicznych fabrykach, kontrolować, ale też jakby zmniejszyć standard życia Żydów mieszkających na Kazimierzu. Na Kazimierzu były duże mieszkania, często ponad 100 metrowe, więc to była taka część psychologicznej wojny. Tutaj często w getcie budynki są małe, mniej przestronne, mieszkania były dużo mniejsze, więc to miało nie tylko praktyczne podejście, ale też psychologiczne. Trzeba pamiętać, że Żydzi nie mieszkali tylko na Kazimierzu. Kazimierz to jest historyczna dzielnica żydowska, natomiast w XIX wieku Żydzi mieszkali wszędzie na terenie Krakowa.

26. Czy jest Pan zaangażowany w lokalne społeczności żydowskie lub organizacje lub ma Pan z nimi jakieś kontakty?

Nie, ja bezpośrednio nie jestem zaangażowany, natomiast oczywiście kontakty mam. Nasi przewodnicy uczestniczą zwłaszcza w różnych organizacjach i różnych eventach organizowanych przez Centrum społeczności żydowskiej na Kazimierzu, niektórzy uczestniczą w organizacji Festiwalu Żydowskiego, natomiast ja osobiście nie mam na to czasu.

27. Czy współpracuje Pan z ocalałymi z Holocaustu lub ich potomkami, aby podzielić się ich osobistymi historiami i doświadczeniami?

Nie, nie współpracuję, natomiast takie sytuacje, że się spotyka takich ludzi, się zdarzają, no teraz ciężko zweryfikować to pod względem historycznym. Jak ja słyszę jakiegoś amerykańskiego turystę, który podchodzi do mnie i mówi, że on ocalał z Oświęcimia, no to muszę mu uwierzyć na słowo, bo nie jestem w stanie zweryfikować, czy mówi prawdę, czy po prostu mówi tak, żeby... nie wiem... w jakiś sposób się tam popisać między swoimi

znajomymi. Ciężko mi to stwierdzić. Oczywiście byłem na kilku wykładach związanych z tym, kiedy opowiadali o swoich przeżyciach, kiedy przedstawiali swoje wspomnienia z getta, z obozu koncentracyjnego, natomiast nie mam osobiście bezpośredniego kontaktu z ocalałymi. Miałem kiedyś taką ciekawą sytuację, bo przyjechał do nas turysta z Izraela, który nie był bezpośrednio uczestnikiem Holokaustu, natomiast jego ojciec był, no i on starał się znaleźć dom, w którym jego ojciec mieszkał przed wojną i takie mieliśmy zlecenie, żeby znaleźć po prostu ten dom, ponieważ on chciał znaleźć rodzinę, sąsiadów, którzy pomogli jego ojcu. Nie wiedział, gdzie oni mogą mieszkać, nie znał nazwiska, znał tylko adres, więc postanowiliśmy mu pomóc, poszliśmy pod wskazany adres i okazało się, że większość członków rodziny poumierała po wypadkach w latach siedemdziesiątych, dlatego im się kontakt urwał. No ale znaleźliśmy jedną panią, która była żoną syna tego sąsiada, który pomógł właśnie temu panu i jak znaleźliśmy tą panią, to on się popłakał, pani się popłakała, bo oni się pamiętali, nie bezpośrednio, wysyłali sobie paczki nawzajem z Izraela i z Polski jeszcze w latach sześćdziesiątych i w ten sposób po prostu ta wiedza na swój temat była. Niestety kontakt się urwał w latach siedemdziesiątych, więc to było takie bardzo emocjonalne dla mnie przeżycie, bo nieczęsto się zdarza, żeby taką akcją organizować, żeby osoba, która stara się znaleźć inną osobę, która pomagała jego rodzinie podczas drugiej wojny światowej czy po drugiej wojnie światowej.

28. Czy ten turysta skontaktował się bezpośrednio z Panem w celu uzyskania pomocy?

Nie, córka tego pana była u mnie na wycieczce i jej się spodobała bardzo moja wycieczka, dlatego też poleciła ją swojemu ojcu, ten w końcu przyjechał do Krakowa, żeby znaleźć to miejsce, w którym wychował się jego ojciec. Niestety jak już mówiliśmy o tej historii, podejście do historii o Holokaustu to jest taki stereotyp, zwłaszcza w Izraelu i wielu Żydów się boi przyjechać do Polski. Mają swoją propagandę na ten temat.

29. Czy wciąż istnieje tak silny antysemityzm?

Jak najbardziej, jest. Tylko że trzeba pamiętać pewnego rodzaju stopniowanie. Jeżeli tutaj przyjedzie Żyd i zacznie sobie chodzić po mieście, nikt mu nic nie zrobi. Natomiast podejście do Żydów w Polsce nie jest do końca zdrowe, nie we wszystkich aspektach. Trzeba pamiętać, że Polska to jest kraj, w którym mieszka 38 mln ludzi i nie każdy jest taki sam. Natomiast antysemityzm istnieje, jest dalej w Polsce, natomiast nie jest taki niebezpieczny, jak to często jest przedstawiane w niektórych mediach. Ja nie określiłbym Polski jako miejsca, które jest

niebezpieczne, jak myślą w Izraelu, ale też w Stanach Zjednoczonych. Mają bardzo mało informacji na ten temat, ludzie też bazują na przeżyciach swoich rodzin, którzy musieli uciekać podczas drugiej wojny światowej, albo uciekali jeszcze przed drugą wojną światową, bo niestety przed drugą wojną światową nacjonalizm w Polsce był dosyć silny, więc zdarzały się takie antysemityczne podejścia. Często ludzie musieli uciekać, po wojnie zresztą też mieliśmy sytuację z pogromem kieleckim w 1946 roku, też były antysemityczne wystąpienia w 1968 roku, więc różne podejścia ludzie mają.

30. Jak myśli Pan, dlaczego dziś nadal istnieje antysemityzm?

Ze względów takich stereotypowych. To nie jest z nienawiści bezpośrednio, tylko raczej on bazuje na stereotypach, na tym podejściu do ludzi – że ci są tacy, bo są chciwi, chcą pieniędzy, oszukują i tak dalej. Jest takie podejście, nie tylko w Polsce, w każdym kraju, że ludzie posługują się stereotypami i szufladkują tych ludzi według tych stereotypów.

Zachowanie pamięci i przyszłe pokolenia

31. Jakie wysiłki są podejmowane w Krakowie, aby pamięć o Holokauście przetrwała w społeczności lokalnej i poza nią, pozostając mementem dla przyszłych pokoleń?

Dzieje się dużo, bardzo dużo, chociaż już wspominając o tym, co robi cała mniejszość żydowska w Krakowie. Organizują marsze życia, marsze śmierci, nawet przejazd na rowerach z Krakowa do Oświęcimia, uczestniczą aktywnie w tym, żeby pamiętać o miejscach związanych z Holokaustem. Krakowianie też pamiętają o tych miejscach. Chociaż teraz jest cała akcja z tym, co zrobić z terenami dawnego obozu Płaszów. Przez wiele lat on był opuszczony, był to park, gdzie ludzie chodzili sobie z pieskami, natomiast pamięć o tym miejscu nie zginęła. Dlatego też miasto Kraków planuje rozbudowę placówki muzealnej albo przynajmniej takiej trasy by pokazać plan ze zdjęciami, z informacjami historycznymi, gdzie co się znajdowało na terenie obozu Płaszów i się znajduje. Natomiast miasto Kraków organizuje tam remont i rozbudowę. Nie wiem, kiedy, w przeciągu kilku lat. Jest to bardzo puste miejsce, bo Płaszów został zniszczony najpierw przez Żydów, bo dostali rozkaz w 1944 roku do opuszczenia terenów dzisiejszego Płaszowa, została garstka robotników żydowskich, którzy mieli za zadanie zniszczyć te miejsca, które są związane ze zbrodniami niemieckimi, bo Sowietci byli już blisko, w styczniu 1945 roku Sowietci byli pod Krakowem, więc w 1945 roku przesiedlono ostatnich robotników. Później, jak już Sowietci przyjechali do Krakowa,

na terenach Płaszowa zorganizowano taki tymczasowy obóz dla armii sowieckiej. Co nie zostało zniszczone, to zostało zdobyte przez Sowietów. Dawniej tam był cmentarz żydowski. Tam była taka bardzo ciekawa tablica upamiętniająca obóz w Płaszowie, ona została wykonana przez studentów sztuki. To była plansza, która opowiadała historię Płaszowa i zaraz obok z boku wyrastały takie dłonie, które chciały do Ciebie sięgnąć, takie dłonie z gipsu. To jest taki delikatny materiał, bardzo wrażliwy na działania atmosferyczne, deszcz i mróz, na uszkodzenia mechaniczne, więc na początku to były takie dłonie, a teraz to już palce pourywane, niektóre dłonie są już zniszczone. No ale właśnie tam jest karteczka zaraz pod tym pomnikiem, że one zostały wykonane w takim materiale intencjonalnie, ponieważ tak samo jak ten pomnik zostanie zniszczony z czasem, czy przez deszcz, czy mróz, czy przez ludzi, tak samo niestety zacierają się pamięć o tym miejscu. Dobrze, że się dzieje tak, że robimy tam muzeum i historia Płaszowa nie jest zapomniana.

Zmieniające się otoczenie

32. Jak zmieniała się dzielnica żydowska i getto krakowskie na przestrzeni lat?

Czy prowadzone są jakieś projekty związane z zachowaniem zabytków lub ich odbudową?

Takie pytanie trzeba zadać w radzie miasta Krakowa, bo ja nie mam wiedzy na ten temat, czy są jakiegokolwiek plany związane z przebudową, rozbudową czy z zachowywaniem zabytków w Podgórzu czy na Kazimierzu. Trzeba pamiętać, że miasto i UNESCO, czyli ten status Krakowa na liście światowego dziedzictwa UNESCO, nie dotyczy tylko i wyłącznie Starego Miasta i Wawelu, ale też Kazimierza. Kazimierz jest też na liście UNESCO, też to jest chroniony obszar. Podgórze już nie, dlatego w Podgórzu mamy tak wiele nowoczesnych budynków. Niestety stare budynki, które są opuszczone, zrujnowane, często są remontowane, dając miejsce na nową zabudowę, a w Krakowie mamy dosyć duży problem z mieszkaniami, niestety pojawiają się innego rodzaju budynki, które nie do końca pasują moim zdaniem architektonicznie tutaj. Fajnie by było, gdyby Podgórze też było pod ochroną, natomiast też mamy w Krakowie taki dział, który się nazywa Kuratorium ochrony zabytków. Jeżeli dany budynek jest wpisany do rejestru zabytków, on jest automatycznie pod ochroną, więc nie można takiego budynku przebudować.

33. Ile osób wie lub ma pojęcie o Aptece pod Orłem?

No niestety mało. Niezależnie od tego, czy to jest turysta polski, czy turysta zagraniczny. Historia Pankiewicza nie jest na tyle dobrze znana w Polsce, żeby uczyć się jej w szkołach na lekcji historii. Niestety mamy dużo innych, bardzo ważnych zagadnień niż historię jednego człowieka, który był jednym z wielu ludzi, którzy starali się tutaj w jakiś sposób pomagać. Sam Pankiewicz i sama historia Apteki pod Orłem jest słabo znana.

34. Jak według Pana są zorganizowane wystawy (np. Apteka pod Orłem, Pomorska 2...) i na co jako przewodnik kładzie Pan nacisk?

To są miejsca związane bezpośrednio z tą historią getta i okupacji, natomiast to są bardzo małe muzea. To są muzea, w których są tylko dwa trzy pomieszczenia. Moim zdaniem wykorzystano przestrzeń w bardzo dobry sposób. Można sobie posłuchać relacji, można zobaczyć historycznie związane artefakty z danymi osobami, przyswoić sobie historię i zobaczyć, gdzie Pankiewicz spał na przykład. Tam jest taka kozetka, gdzie on spał. Miał taki swój prywatny pokój na zapleczu, też można pójść do piwnicy, gdzie czasami niektórzy Żydzi się chronili przed szykanami, a na Pomorskiej można zobaczyć cele, w których tych ludzi przetrzymywano. W niektórych celach zachowały się wydrapane różne wołania o pomoc, modlitwy, spowiedzi ludzi, którzy byli torturowani w tym miejscu, no i ze względu na to, to są bardzo interesujące miejsca.

35. Czy wie Pan, jakie informacje turyści uzyskują o aptece w meleksie?

Meleks ma swoje plusy i minusy. Jeżeli chodzi o turystów, którzy korzystają z usług takich przewodników, którzy jeżdżą meleksami, to trzeba pamiętać, że w meleksie nie ma tak naprawdę przewodnika, tam jest nagranie. Przewodnik tam tłumaczy, czyta z kartki daną informację, która była napisana przez jakiegoś przewodnika albo historyka. Te informacje nie są w żaden sposób zweryfikowane. Natomiast one nie są, z tego co pamiętam, jakoś mylne, problem polega na tym, czy kierowca, który robi dany przystanek, czy on wie, kiedy się ma włączyć „play”, a kiedy nie. Oczywiście ci ludzie też pracują w turystyce od wielu lat, więc wiadomo, jeżeli pracują w takim zawodzie, no to starają się uzupełnić wiedzę. Natomiast ja osobiście nie lubię takich sytuacji, kiedy słucham przez słuchawki nagrania i nie mam tego

kontakty z tą osobą. Ja mogę zadawać pytania, może być taki dialog, taka rozmowa, a nie tylko prezentacja. To jest minus, że nie ma bezpośredniej interakcji z przewodnikiem. Plusem jest to, że w meleksie jest wygodniej, szybciej, często cieplej. Jak moja wycieczka trwa dwie i pół godziny, gdzie się idzie ponad 6 kilometrów na piechotę, to osoba z niepełnosprawnością może mieć duży problem, żeby na taką wycieczkę ze mną iść. O kulach ciężko iść 6 kilometrów, albo jakaś starsza osoba, która nie może nadążyć za grupą, też zaraz się zgubi albo wyłączy. Ja też nie mogę iść tak za wolno, żeby z taką osobą iść sześć godzin.

36. Co zrobić, gdy taka starsza osoba przychodzi na wycieczkę?

No my mamy taką informację, że „dla turystów, którzy rezerwują wycieczki z nami, trzeba pamiętać, że to jest wycieczka piesza i robimy pewien dystans”, więc to nie jest wycieczka dla każdego, nie wszędzie się wyjedzie na wózku inwalidzkim. Taki meleks też wszędzie nie wjedzie, ale z dużo większą łatwością obwiezie tych ludzi po tych miejscach historycznych.

37. Czy towarzyszy Pan turystom też podczas złej pogody?

Tak, niezależnie od pogody. Fajnie jest, jak ludzie przyjdą przygotowani na wycieczkę, bo nie raz mi się zdarzało, że jest minus 15 stopni na polu, że jest bardzo zimno, a przychodzi mi Australijczyk w krótkich spodniach i klapkach, bo on nie wie, co to znaczy mróz, bo u niego zawsze jest 40 stopni i to, że wyjdzie na 5 minut zapalić papierosa przed hotel i jest mu wcale nie tak zimno, no to później przyjdzie na wycieczkę i po 5 minutach ma dość. Więc oczywiście staramy się uświadomić ludzi, że to wycieczka, która jest na zewnątrz. Oczywiście kiedy jest jakiś huragan, no to staramy się zrobić przerwę i schować się gdzieś w kawiarni, czy w jakiejś restauracji. Natomiast jak jest taka pogoda, jaka jest na przykład dzisiaj, dzisiaj są chyba 4 stopnie i pada śnieg z deszczem, no to nie jest na tyle trudna rzecz, która nie mogłaby być pokonana zwykłym przygotowaniem, czyli kurtką, dobrymi butami i tak dalej.

38. Czy potrafi Pan oszacować, ile osób (w procentach) przychodzi do apteki na wizytę samodzielnie, a ile z przewodnikiem?

Niestety nie mam takiej wiedzy. To musiałabyś iść do dyrekcji Muzeum Historycznego Miasta Krakowa, żeby ci takie statystyki udostępnili.

39. Mówiliśmy o książce "Apteka w getcie krakowskim" Tadeusza Pankiewicza. Jaki jest Pana stosunek do niej? Czy był Pan zainspirowany do zwiedzania miejsc w niej wspomnianych?

Czytałem książkę już na kursie przewodnickim, więc już znałem te miejsca wcześniej. Natomiast Apteka pod Orłem jest takim, można powiedzieć, przyczynkiem, dla którego ludzie starają się tą wiedzę bardziej pogłębić. To nie jest pozycja historyczna, oczywiście ona opowiada relację Pankiewicza z apteki, na podstawie jego notatek i jego wspomnień. Ona została napisana po wojnie, czyli to nie był pamiętnik, który był pisany w czasie okupacji, ponieważ mogło być zbyt ryzykowne, gdyby takie notatki wpadły w ręce nazistów, to pewnie Pankiewicz nie mógłby skończyć takiej książki, bo by już nie żył. Natomiast to jest bardzo ważna pozycja moim zdaniem, jedna z najważniejszych pozycji, która mówi o historii getta krakowskiego, która bezpośrednio prowadzi nas w tą relację osoby, która przeżyła ten czas, która była naocznym świadkiem, która opowiadała o ludziach, którzy mieszkali w tym czasie w getcie. Moim zdaniem nawet ludzie, którzy nie są związani bezpośrednio z pracą przewodnicką, ludzie, którzy po prostu chcą czytać książkę, jakkolwiek, powinni sięgnąć po tę książkę. To bardzo ważna książka, nie tylko o samej historii Krakowa, ale też o tym, w jaki sposób ludzie się zachowują w różnych sytuacjach. Często pytania u mnie na wycieczce brzmią „jak tak można było, dlaczego oni tak robili, dlaczego te dzieci zabito, dlaczego tutaj bito tego mężczyznę, dlaczego torturowano tych ludzi...”, no to są trudne pytania, na które niestety nie mam odpowiedzi, natomiast moja żona jest psychologiem z wykształcenia i dała mi kiedyś taką książkę do przeczytania. Książka została napisana przez amerykańskiego psychologa, gdzie prowadzi taki eksperyment, który się nazywał „The Stanford Prison Experiment”, gdzie część studentów z uniwersytetu Stanford w Kalifornii miała za zadanie być strażnikami takiego tymczasowego więzienia, a inna część studentów z tego samego uniwersytetu miała być więźniami. Natomiast po kilku dniach eksperyment przerwano, bo ci strażnicy, czyli studenci, zaczęli torturować swoich znajomych, studentów, więźniów, psychicznie i fizycznie. Eksperyment się zakończył, można powiedzieć, fiaskiem, ponieważ dużo psychologów neguje ten eksperyment ze względu na błędy metodologiczne. Natomiast sama książka, która opisuje ten eksperyment, jest bardzo ciekawa, bo ona nie mówi tylko o eksperymencie, ona mówi o takich przykładach abstrakcyjnie z drugiej wojny światowej, ale też o innych przykładach związanych taką tragiczną historią ludzkości, o przykładach takiej agresji międzyludzkiej, takiego wewnętrznego zła. Tytuł jest bardzo adekwatny do tego, bo to się nazywa „The Lucifer

Effect”, a podtytuł to jest „Jak z dobrych ludzi zrobić złych”. Zawsze ją polecam przeczytać, żeby zrozumieć, dlaczego ludzie się tak zachowują. To nie jest odpowiedź, ale jest to pewne światło w tunelu. Zawsze też polecam książkę „Apteka w getcie krakowskim”, zawsze mówię na wycieczce, że nie mam czasu na to, żeby zagłębiać się w szczegóły i żeby opowiadać o wszystkim, więc ci, którzy chcą się dowiedzieć, w jaki sposób ci ludzie tutaj chcieli przetrwać, co oni sobie myśleli, o czym rozmawiali, jakie były warunki mieszkania w getcie, no takich rzeczy można się dowiedzieć z książki Tadeusza Pankiewicza.

Na zakończenie

40. Co sądzi Pan o tym, jak Polacy radzą sobie z historią?

No tak, jak wspominałem, niestety w każdym kraju inna jest narracja na temat historyczny. Historia związana z drugą wojną światową, historia związana z XX wiekiem jest dosyć mocno upolityczniona, czy to w Niemczech, czy to w Polsce, w Czechach..., wszędzie na całym świecie. Niestety każdy ma swoje podejście do tej historii no i w Polsce też jest takie podejście. Jak już wspominałem, u nas w szkole nie wszyscy się o tym uczą. Jest taka informacja, ale nie kładzie się na to zbyt dużego nacisku. Oprowadzam dużo Polaków i wielu Polaków się uczy na tych wycieczkach jakichś rzeczy, których wcześniej nie znało. Natomiast wiedza historyczna w Polsce jest dosyć duża i szeroka i też często tych ludzi, których przynajmniej ja oprowadzam, no oni patrzą na tą historię w bardzo obiektywny sposób. Zdają sobie sprawę, że nie każdy Polak był w ruchu oporu, że nie każdy Polak był dobry, że nie każdy Polak starał się ochraniać Żydów, ale też była masa ludzi, którzy sprzedawali informacje, gdzie taka żydowska rodzina mogła się ukrywać. Też byli ludzie, którzy niestety na własną rękę organizowali różnego rodzaju akcje związane z mordowaniem Żydów, no i taka wiedza w Polsce jest.

41. Czy jest to kontrowersyjny temat?

Nie powiedziałbym, że kontrowersyjny, raczej taki skłaniający do dyskusji związanej z polityką. Polityka na tyle polaryzuje ludzi, że niestety zbyt dużo złych emocji jest w tym. Ludziom ciężko odejść od tej polityki patrząc na wydarzenia polityczne. Są naprawdę dwa pokolenia wstecz, dla niektórych starszych ludzi jedno pokolenie wstecz, taka trauma z drugiej wojny światowej jest obecna w Polsce do dziś. Niestety trauma jest dziedziczna i nie tylko pod tym względem merytorycznym i historycznym, ale też genetycznym. Jest takie podejście w Polsce, Polacy i Niemcy nie za bardzo się lubią, mimo tego, że jesteśmy partnerami w Unii

Europejskiej, że jesteśmy sąsiadami, często podejście Polaków wobec Niemców jest inne, niż było dawniej, no to jak mówię, stereotypy istnieją gdzieś zakorzeniono w ludzkich głowach. Z tego, co zaobserwowałem, przeważnie na wycieczkach bardzo rzadko mi się zdarza, że ktoś miałby jakiś problem. Oczywiście zdarza się, że ktoś tam powie mi „Dlaczego tutaj pan przewodnik cały czas mówi o zagładzie Żydów, a nie mówi o tym, że Polaków w Oświęcimiu też mordowano?”. No to ja powiem „No po prostu, bo to jest wycieczka, która opowiada o Żydach, a nie o Polakach, którzy byli zamordowani w Oświęcimiu”. Tego typu przepychanki mogą się zdarzyć na wycieczce.

42. Polacy nie przyznawali, że było wielu donosicieli Żydów?

Polacy byli tacy i tacy. Ale nie, raczej nie spotkałem się z takim ogólnym twierdzeniem, że tak nie było. Nie, Polacy o tym wiedzą.

43. Wydaje mi się, że zagraniczni turyści myślą, że tylko Niemcy byli źli, ale moim zdaniem często też Polacy byli źli.

Niektórzy Polacy byli źli, ale staram się uświadomić ludziom, co to znaczy okupacja, bo taki Amerykanin nie wie, co to znaczy okupacja, bo cała jego rodzina nie wie, co to znaczy mieszkać w kraju, w którym jest okupacja. Ty jako Czeszka dobrze wiesz, co to jest okupacja, bo Czechy i Słowacja, Czechosłowacja przedwojenna, a później Czechosłowacja po drugiej wojnie światowej ma bardzo podobną historię do historii Polski. Pod tym względem jesteśmy mentalnie bardzo podobni. Wiemy, co to znaczy mieszkać w kraju, w którym my, mieszkańcy danego kraju, nie możemy powiedzieć nic, bo władza nas albo zabije, albo zamknie do więzienia. To jest ciężko ludziom zrozumieć i z tym trzeba walczyć. Ja się zgadzam z ludźmi z Polski, którzy mówią, że nie wolno mówić o tym, że były polskie obozy zagłady. To powoduje pewnego rodzaju taki wstyd myślowy i ludzie, którzy nie są wykształceni historycznie, będą później mówić tak i będzie im łatwiej zrozumieć, ale historycznie to jest niepoprawne. To jest niemiecki nazistowski obóz zagłady na terenach okupowanych w Polsce. Pod tym względem trzeba zrobić taką kreskę i powiedzieć. Natomiast jak wspominałaś, Polacy sobie zdają sprawę z tego, że byli szmalcownicy, że byli ludzie, którzy nie pomagali Żydom, też ich zabijali. Tacy ludzie byli, tylko trzeba pamiętać o stosunku ogólnym, bo reprezentacją Polski podczas drugiej wojny światowej nie był Pankiewicz, czy ktoś inny, tylko było państwo polskie. Rząd polski wydawał decyzje polityczne, które miały na celu głównie pomoc Żydom. Natomiast też nie wolno ukrywać takich złych rzeczy, trzeba patrzeć na historię obiektywnie i nie można

powiedzieć, że Polacy walczyli podczas drugiej wojny światowej przeciwko Niemcom i chronili Żydów, bo to nie jest do końca prawda. Byli tacy Polacy, ale dzisiaj nie wiemy, ilu Polaków było bezpośrednio związanych z podziemiem polskim, bo nie wszyscy przeżyli, nie wszyscy chcieli o tym po wojnie mówić, bo były inne czasy, natomiast nie należy zapominać o tym, że z drugiej strony byli „Volksdeutsche” - ludzie, którzy kolaborowali otwarcie z okupantem, którzy sprzedawali informacje do Gestapo, gdzie Żydzi się ukrywają, gdzie jest ruch oporu, gdzie są jakieś planowane akcje i tak dalej. Nie można sklasyfikować ludzi na czarno-białych.

44. Jaką misję uważa Pan, że ma jako przewodnik? Co turyści powinni wynieść z Pana wycieczek?

To jest trudne pytanie. Ja mam taką misję, żeby pokazać właśnie ludziom, że historia tego miejsca nie jest taka, jak mogłaby się wydawać, troszkę ich nauczyć historii na przykładach związanych z tym miejscem, żeby im pokazać naocznie tą historię. Mam dużą odpowiedzialność, żeby tą historię pokazać w odpowiedni sposób, natomiast staram się ludzi nie zmuszać, ale zachęcić, żeby też przeszli do muzeum, przeczytali te książki, obejrzeli filmy... i wtedy mogą mieć szersze pojęcie o tym, co tutaj się mogło dziać.

45. Myślę, że to się zdarza, bo mam doświadczenie z Pana wycieczką i było świetnie!

No to fajnie. Cieszę się!